

Enver Međedović
Ergin Hakić

PRAVNA KRIMINALISTIKA

Autori:

Enver Međedović

Ergin Hakić

Recenzenti:

Prof. dr. Aleksandar B. Ivanović

Doc. dr. Nikola Terzić

Izdavač:

Univerzitet u Novom Pazaru

Dimitrija Tucovića 65

Departman za pravne nauke

Za izdavača:

Prof. dr. Suad Bećirović, rektor

Lektorica:

Maja Koca, prof.

Korice uredio:

Dina Tajić

Tehnička priprema:

Ajša Biševac

Odlukom Senata Univerziteta u Novom Pazaru, Republika Srbija, broj 2086/25/VI-1, od 19. 12. 2025. godine, odlučeno je da se knjizi autora Prof. dr. Envera Međedovića i Prof. dr. Ergina Hakića pod nazivom „Pravna kriminalistika“ dodijeli status univerzitetski udžbenik za nastavni predmet Osnovi kriminalistike na Departmanu za pravne nauke.

Štampa:

GrafiColor, Kraljevo

Tiraž:

100 komada

ISBN 978-86-83074-22-8

**Enver Međedović
Ergin Hakić**

PRAVNA KRIMINALISTIKA

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, 2025.

SADRŽAJ

GLAVA PRVA.....	1
1. POJAM I ZNAČAJ KRIMINALISTIKE	1
1. 2. Definicije kriminalistike	2
1. 3. Predmet, objekt i zadaci kriminalistike	8
1. 3. 1. Istraživanje kriminaliteta kao zadatak kriminalistike.....	12
1. 4. Naučni karakter kriminalistike i njena samostalnost u odnosu na druge nauke	14
1. 5. Naučni razvoj kriminalistike	19
1. 5. 1. Razvoj kriminalistike u Srbiji.....	26
1. 6. Struktura kriminalistike	29
1. 7. Odnos kriminalistike, taktike i ostalih grana kriminalistike	33
1. 8. Heuristička i silogistička kriminalistika.....	36
GLAVA DRUGA.....	40
2. KRIMINALISTIČKA PROCEDURA	40
2. 1. Pojam kriminalističke procedure	40
2. 2. Spoznajne komponente kriminalističke procedure nastale opažanjem.....	42
GLAVA TREĆA.....	45
3. ODNOS KRIMINALISTIKE SA DRUGIM NAUKAMA.....	45
3. 1. Kriminalistika i krivično-materijalno pravo	46
3. 2. Kriminalistika i krivično-procesno pravo.....	47
3. 3. Kriminalistika i policijsko pravo	49
3. 4. Kriminalistika i kriminologija	49
3. 5. Kriminalistika i sudska medicina	51
3. 6. Kriminalistika i psihologija	51
3. 7. Odnos kriminalistike i kriminalne politike.....	53

GLAVA ČETVRTA	55
4. KRIMINALISTIČKO-OPERATIVNI POSLOVI, POJAM I NADLEŽNOST PREDUZIMANJA	55
GLAVA PETA	57
5. JEDINSTVO KRIMINALISTIČKOG I KRIVIČNO- PROCESNOG POSTUPANJA U SUPROTSTAVLJANJU KRIMINALITETU	57
GLAVA ŠESTA	62
6. OSNOVNA NAČELA KRIMINALISTIKE	62
6. 1. Opšte napomene	62
6. 2. Načelo zakonitosti	63
6. 2. 1. Načelo zakonitosti i deklaracija za policajce	65
6. 3. Načelo istine	67
6. 4. Načelo objektivnosti	68
6. 5. Načelo operativnosti i brzine	69
6. 6. Načelo metodičnosti i taktičkog planiranja	71
6. 7. Načelo kritičnosti i samokritičnosti	72
6. 8. Načelo temeljitosti i upornosti	73
6. 9. Načelo koordinacije i saradnje	75
6. 10. Načelo jedinstvenog rukovođenja u sprovođenju kriminalističke delatnosti	76
6. 11. Načelo čuvanja službene tajne	77
6. 12. Načelo ekonomičnosti u operativnom radu	78
6. 13. Načelo preventivnog postupanja	79
6. 14. Načelo stručnosti i specijalizacije	83
6. 15. Načelo humanosti u primeni ovlašćenja	84
6. 15. 1. Načelo humanosti i zaštita ljudskih prava	87
6. 15. 2. Načelo humanosti i odnosi sa javnošću	89
6. 15. 3. Načelo humanosti i policijske intervencije	90
GLAVA SEDMA	92
7. Načini saznanja za krivična dela i operativno planiranje	92
7. 1. Opšte napomene	92

7. 2. Aktivnosti organa unutrašnjih poslova u prikupljanju saznanja o krivičnim delima i njihovim učiniocima	94
7. 2. 1. Neposredni uvid OUP-a kao način saznanja o krivičnim delima i njihovim učiniocima	96
7. 3. Prijavljivanje krivičnih dela od strane pojedinih subjekata	97
7. 3. 1. Prijave građana kao izvor saznanja o krivičnom delu	98
7. 3. 2. Lažno prijavljivanje i prikrivanje krivičnih dela	103
7. 3. 3. Najčešće greške prilikom primanja prijava građana.....	105
7. 3. 4. Viktimološki značaj prijavljivanja krivičnog dela od strane oštećenog	108
7. 3. 5. Prijave pravnih lica kao izvor podataka o krivičnom delu	109
7. 3. 6. Sredstva javnog informisanja kao izvor saznanja o krivičnom delu	110
7. 3. 7. Javno pogovaranje kao izvor saznanja o krivičnom delu	111
7. 3. 8. Lica koja angažuje policija kao informatore	112
7. 4. Kriminalističke klopke kao sredstvo otkrivanja krivičnog dela i izvršioca.....	116
GLAVA OSMA.....	119
8. INDICIJE I VERZIJE.....	119
8. 1. Indicije – pojam i značaj.....	119
8. 2. Vrste indicija	121
8. 2. 1. Prethodne, istovremene i naknadne indicije	121
8. 2. 2. Operativne indicije	124
8. 2. 2. 1. Način izvršenja krivičnog dela kao indicija	124
8. 2. 2. 2. Sredstva izvršenja kao indicija	124
8. 2. 2. 3. Sumnjivo ponašanje određenog lica kao indicija	125
8. 2. 2. 4. Motiv za izvršenje krivičnog dela kao indicija.....	126
8. 2. 2. 5. Karakter izvršioca kao indicija	127
8. 2. 2. 6. Telesna svojstva izvršioca kao indicija	128
8. 2. 2. 7. Prisustvo na mestu kriminalnog događaja kao indicija.....	128

8. 2. 2. 8. Posedovanje i rasturanje predmeta krivičnog dela kao indicija	128
8. 2. 2. 9. Neosnovano bogaćenje i nesrazmerno trošenje novca kao indicija	129
8. 2. 2. 10. Ispoljavanje volje za izvršenje krivičnog dela kao indicija	129
8. 2. 2. 11. Profesionalna znanja i veštine kao indicija.....	130
8. 2. 2. 12. Poznavanje određenih prilika i okolnosti kao indicija	131
8. 3. Verzije – pojam, vrste, planiranje.....	131
8. 3. 1. Kriminalističke hipoteze.....	131
8. 4. Planiranje operativnog rada na osnovu indicija i verzija	134
GLAVA DEVETA	135
9. "ZLATNA PITANJA" KRIMINALISTIKE	135
9. 1. Šta se desilo?	135
9. 2. Gde se desilo?	136
9. 3. Kada se desilo?	137
9. 4. Kako se desilo?	138
9. 5. Čime je izvršeno?	139
9. 6. Sa kime je izvršeno?	140
9. 7. Zašto je izvršeno?	140
9. 8. Nad kime (čime) je izvršeno?	141
9. 9. Ko je učinilac?	142
9. 10. Odgovori na "zlatna pitanja" i provera verzija	143
GLAVA DESETA.....	147
10. PRIJAVLJIVANJE KRIVIČNIH DELA - KRIVIČNA PRIJAVA	147
10. 1. Pojam i vrste krivične prijave.....	147
10. 2. Sadržina krivične prijave	148
10. 3. Operativni i procesni značaj krivične prijave	149
10. 4. Poseban izveštaj kao dopuna krivične prijave.....	151

10. 5. Najčešći nedostaci i greške prilikom podnošenja krivične prijave	152
GLAVA JEDANAESTA.....	155
11. OPERATIVNE KRIMINALISTIČKE EVIDENCIJE	155
11. 1. Pojam i značaj operativnih evidencija	155
11. 2. Vrste kriminalističko-operativnih evidencija	156
11. 2. 1. Opšta azbučna kartoteka – indeks	157
11. 2. 2. Dosije za lice	158
11. 2. 3. Evidencija određenih kategorija učinilaca, odnosno potencijalnih učinilaca.....	158
11. 2. 4. Album fotografija	158
11. 2. 5. Evidencija vidnih osobenih znakova	159
11. 2. 6. Evidencija nadimaka	159
11. 2. 7. Monodaktiloskopska zbirka.....	160
11. 2. 8. Kaznena evidencija.....	160
11. 2. 9. Evidencija krivičnih dela sa nepoznatim učinocima	160
11. 2. 10. Evidencija ukradenih i nestalih stvari.....	161
11. 2. 11. Evidencija oštećenih	161
11. 2. 12. Evidencije nestalih lica i evidencija neidentifikovanih leševa	161
11. 2. 13. Evidencija objekata.....	162
11. 2. 14. Evidencija događaja.....	162
11. 2. 15. Dosije akcija	162
11. 3. Modus operandi sistem (MOS).....	163
11. 4. Značaj kriminalističkih evidencija i statističko- analitičke službe za operativno planiranje.....	165
11. 5. Automatska obrada podataka i evidencije	172
GLAVA DVANAESTA.....	174
12. MEĐUNARODNA KRIMINALISTIČKA SARADNJA U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU KRIMINALITETA	174
12. 1. Nastanak i način rada međunarodne organizacije kriminalističke policije - Interpol.....	175

12. 2. Saradnja naših policijskih organa u okviru Interpola.....	183
12. 3. Kriminalističko-policijska saradnja u okviru Evropske unije - Evropol.....	185
BIBLIOGRAFIJA.....	191

GLAVA PRVA

1. POJAM I ZNAČAJ KRIMINALISTIKE

Društvo u suprotstavljanju kriminalitetu koristi mnogobrojne nauke, među kojima je kriminalistika jedna od najznačajnijih.

Kriminalistika je nauka koja svojim naučnim i stručnopraktičnim metodama pronalazi, proučava, prilagođava i usavršava najadekvatnije načine, postupke i metode, s ciljem da se otkrije i rasvetli krivično delo, otkrije izvršilac, ukoliko je nepoznat, prikupe i obezbede dokazi – materijalni i lični, a sve radi utvrđivanja materijalne istine, uspešnog pokretanja i okončanja krivičnog postupka, kao i radi sprečavanja krivičnih dela. Kriminalistika u ovom praktičnom ispoljavanju koristi svoje iskustvene metode, ali i metode drugih nauka koje u praksi prilagođava svojim potrebama, pri čemu one prilagođene i usavršene nužno dobijaju kriminalistički karakter.

S aspekta njene praktične primene, u preventivnom i represivnom smislu, kriminalistika je zastupljena u praksi organa unutrašnjih poslova i krivičnog pravosuđa, a u nešto manjoj meri i drugih organa.

Kriminalistika u praktičnoj primeni usvaja i koristi zakonitosti i pravila drugih nauka, prilagođava ih i primenjuje, s ciljem postizanja sopstvenih rezultata. Ona, takođe, primenjuje sopstvena iskustva, prenosi ih i usavršava u praktičnom radu pri sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta. Ovaj egzaktni i empirijski karakter ima, ne samo preventivna, nego i represivna kriminalistika. Međutim, dok je preventivna kriminalistika na početku razvoja, represivna kriminalistika se veoma razvila tako da pokriva najveći deo kriminalističke delatnosti.

Praktična kriminalistika ima za cilj suprotstavljanje kriminalitetu sa preventivnog i represivnog aspekta, ali i sa aspekta pojedinačnih objekata i procesa, dok se kriminalistička nauka bavi izučavanjem objektivnih zakonitosti koje se odnose na sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta na opštem planu. Ova dva usklađena procesa međusobno se realizuju tako što kriminalistička nauka primenjuje opšte, odnosno specijalne ili posebne metode na empirijski, kriminalistički materijal. Na taj način kriminalistika kao nauka, obavljajući svoju funkciju, pronalazi, usvaja i usavršava pojedine i na nauci zasnovane principe, metode i sredstva, koji s ciljem rešavanja naučnih i praktičnih kriminalističkih zadataka doprinose suzbijanju kriminaliteta u

pretkrivičnom i krivičnom postupku.

Podela kriminalistike na preventivnu i represivnu, mada ima puno teoretskog opravdanja, još nema čvršćeg oslonca u praksi, zato se kriminalistika kao nauka još izučava, najvećim delom, kao represivna delatnost, budući da je skoro celokupna u funkciji krivičnog postupka i bez obzira na to da li se neposredno praktično realizuje pre samog postupka ili u toku njega.

Represivna kriminalistika je usko povezana sa naukom krivičnog procesnog prava, jer se ona proteže ne samo u pretkrivičnom postupku, već i kroz sve faze krivičnog postupka, prožimajući delatnost svih njegovih subjekata. Naravno, kada je reč o krivičnom postupku, onda represivna kriminalistika najveći značaj ima u istrazi, mada se njene metode koriste i na glavnom pretresu, kada treba saslušati svedoke, okrivljenog, veštake, obaviti radnju prepoznavanja i suočavanja, postaviti verzije, izvršiti uviđaj (pregled lica mesta, rekonstrukcija događaja). Radi utvrđivanja istine u krivičnom postupku, krivičnoprocesni subjekti (sudija, branilac, državni tužilac) da bi ostvarili svoje osnovne funkcije, moraju da se koriste ne samo pravnim, već i kriminalističkim metodama.

1. 2. Definicije kriminalistike

Neki autori koji se bave ovim pitanjem definišu kriminalistiku kao isključivo policijsku nauku, zanemarujući pri tome njen opseg i mnogo šira područja primene u krivičnom postupku od strane organa pravosuđa, kao i uopšte njenu primenu od strane drugih društvenih i državnih subjekata koji kriminalističke metode mogu primenjivati i izvan sučeljavanja sa kriminalitetom. Međutim, pretežan broj definicija kriminalistiku povezuje sa njenom ulogom u suzbijanju kriminaliteta delovanjem policije ili krivičnog pravosuđa. Tako, npr., Locard pod kriminalistikom podrazumeva "ukupnost naučnih metoda koje se primenjuju u policiji radi ustanovljavanja krivičnog dela i identifikovanja izvršioca".

U istom smislu je i definicija prema kojoj je kriminalistika "skup misaonih procesa – postupaka – mera – metoda i institucija, s ciljem sistematskog razjašnjavanja kriminalnog ponašanja u službi pravosuđa" Ovde je, pak, zanemarena kriminalistička uloga policije na račun krivičnog pravosuđa. I neke novije definicije kriminalistike tu ulogu podređuju uskim

institucionalnim okvirima. Prema Geerdsu "kriminalistika je nauka o neposrednom represivnom i preventivnom suzbijanju kriminaliteta od strane organa krivičnog gonjenja i njihovih saradnika u životnoj stvarnosti".

Prema F. Louvageu "kriminalistika je učenje o isleđivanju krivičnih dela". Ovaj autor ističe podelu kriminalistike na taktiku i tehniku i ova postavka nije ostala bez odjeka i na međunarodnom planu, s obzirom na to da je Louvage bio dugogodišnji funkcioner pri Međunarodnoj organizaciji kriminalističke policije (Interpol). Slabost ove definicije je u nejasnosti samog pojma "isleđenje" i ona nesumnjivo sužava domen kriminalistike u funkcionalnom smislu. Kriminalistika kao praktična delatnost se neposredno realizuje u praksi pretkrivičnog i krivičnog postupka, pa je neopravdano njeno vezivanje samo za pojedine organe ili faze, s obzirom na to da je ona u funkciji kako policije, tako i organa krivičnog pravosuđa u koje samo spadaju organi krivičnog gonjenja.

Razlog ovakvom restriktivnom shvatanju kriminalistike treba tražiti u činjenici da kriminalistika kao nauka nema dugu tradiciju od čega potiču sasvim različita, a često i kontradiktorna shvatanja o njenoj suštini. Najviše, međutim, ima shvatanja, odnosno definicija koje sužavaju njen domen odnosno funkciju.

Neki od autora kao osnov za definisanje kriminalistike uzimaju pojedine metode i sredstva koje kriminalistika koristi u svom praktičnom ispoljavanju, odnosno u otkrivanju krivičnih dela i učinilaca. Insistiranje na mnogobrojnim metodama, merama i radnjama koje kriminalistika koristi bez obzira na slabosti takvih shvatanja, pruža mogućnost trojne teorijske podele kriminalistike. Jedna od obuhvatnijih definicija potiče od autora H. Ezricha i H. Storzera. Prema mišljenju ovih autora "kriminalistika je primenjena naučna disciplina koja, s jedne strane, obuhvata metode i znanja ostalih naučnih područja, a s druge strane, upućena je na tesno povezivanje sa praksom".

Vasiljev smatra da je kriminalistika nauka o organizovanom, planskom rasvetljavanju krivičnih dela, efikasnom prikupljanju i ispitivanju dokaza u skladu sa promenama krivičnoprocesnog prava i o sprečavanju krivičnih dela, a putem primene sredstava, načina i metoda razvijenih u okviru drugih naučnih disciplina i prilagođenih istražnoj praksi.

Prema Ceccaldiju u širem smislu kriminalistika je ukupnost postupaka koji se primenjuju u pronalaženju i izučavanju materijalne strane zločina radi dobijanja dokaza.

Ove tri definicije, iako potiču od autora sa različitih područja i različitih naučnih orijentacija, ukazuju na to da kriminalistika koristi metode drugih nauka, što je jedna od bitnih odlika ove naučne discipline i istovremeno osnova za njenu trojnu podelu.

Jedan broj definicija, međutim, ne ukazuje na takvu mogućnost, već kriminalistiku, odnosno njene metode, sredstva i ciljeve tumači usko. Primera radi, J. Osterburg piše: "Kriminalistika je nauka o individualizaciji". Na sličan način kriminalistiku definiše još jedan broj autora, ograničavajući njen sadržaj na područje identifikacije lica, predmeta i tragova. Nicol piše o identifikaciji lica, identifikaciji materijala i identitetu predmeta kao sadržaju kriminalističke nauke. Barbera i Turegano, slično tome, ističu da je kriminalistika skup naučnih znanja koja se primenjuju u istraživanju krivičnih dela, s ciljem da omoguće identifikaciju učinioca i dokažu njegovo učešće u izvršenju dela. Na ovaj način kriminalistiku definiše i O'Hara, poistovećujući je sa istraživanjem krivičnih dela (crime investigation), kao veštinu prikupljanja činjenica na osnovu kojih se mogu identifikovati i uhvatiti učinilac i dokazi njegove krivice. I Savez kriminalista Kalifornije sužava definiciju ove nauke. Prema njihovom mišljenju kriminalistika je profesija i naučna disciplina upravljena na prepoznavanje i identifikaciju, individualizaciju i ocenu materijalnih dokaza putem primene prirodnih nauka u pravnim stvarima.

Znatno broj autora definiše kriminalistiku kao nauku koja se realizuje postdeliktno, po izvršenom krivičnom delu, s ciljem otkrivanja krivičnog dela i učinioca i obezbeđivanja dokaza. Ovi autori zanemaruju preventivnu komponentu u kriminalistici, čijim efektima teži najveći broj savremenih nauka o kriminalitetu. Navodimo neke od tih definicija kako bismo ih izdvojili od onih koje kriminalistiku shvataju kao nauku koja ima za cilj, ne samo suzbijanje, već i sprečavanje kriminaliteta.

U ime isključivo represivnog shvatanja kriminalistike, koja se ogleda u obezbeđivanju materijalnih dokaza, tragova i predmeta navodimo sledeće dve definicije: F. Cunliffe i P. Piazza: "Kriminalistika je primena naučnih metoda uočavanja i analize, s ciljem otkrivanja i tumačenja materijalnih dokaza".

Prema R. Gonzalesu kriminalistika je disciplina koja primenjuje osnovna saznanja, metode i tehnike prirodnih nauka u ispitivanju materijalnih tragova koji su u vezi sa pretpostavljenim krivičnim delom, a radi pružanja pomoći organima krivičnog postupka da delo rekonstruišu, utvrde njegovo postojanje i preciziraju zahvate koje treba preduzeti. Na sličan način meksički autor Sosa

definiše kriminalistiku, sužavajući njen predmet i sadržaj još i više. On navodi: "Kriminalistika je pomoćna krivična nauka koja primenjuje svoja saznanja, metode i tehnike na izučavanje materijalnih tragova, radi otkrivanja i naučnog utvrđivanja postojanja pretpostavljenog krivičnog dela i učinioca, kao i obezbeđenja dokaza za organe krivičnog postupka". Slično tome, Kirk definiše kriminalistiku kao proučavanje fizičkih objekata i okolnosti koje omogućuju shvatanje i rekonstruisanje krivičnog dela, ustanovljenje činjenica i utvrđivanje krivice ili nevinosti okrivljenog.

Kriminalistika je nastala kao policijska disciplina, pre svega praktična, da bi svoj opseg proširila na pretkrivični i znatan deo krivičnog postupka. Osim represivnog sadržaja, ovoj nauci se s pravom pridaje i preventivni značaj mada metode, sredstva i efekti na preventivnom planu umnogome zaostaju za represivnim.

Navedene definicije o kriminalistici u znatnoj meri sužavaju njen predmet, a samim tim i područje naučnog i praktičnog delovanja. Novija shvatanja o kriminalistici, naročito ruskih i istočnoevropskih autora, ističu njenu samostalnost, pridajući joj presudan značaj pri otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela i kriminalne delatnosti može u pretkrivičnom i krivičnom postupku istaći ne samo njen represivni nego i preventivni karakter. Tako, na primer, osim Vasiljeva i Belkin ističe: "Kriminalistika je nauka o zakonomernostima nastajanja, prikupljanja, ispitivanja, ocene i korišćenja dokaza, kao i na tim zakonomernostima zasnovanim sredstvima i metodama sudskog istraživanja i sprečavanja krivičnih dela". Takođe, i ostali ruski autori navode da je kriminalistika informativno spoznajna struktura delatnosti u vezi sa otkrivanjem, rasvetljavanjem i sprečavanjem krivičnih dela. Poljski autor Gutekunst definiše kriminalistiku kao nauku o taktici i tehnici učinilaca krivičnih dela i tehnici i taktici istraživanja i sprečavanja krivičnih dela. Na sličan način kriminalistiku objašnjava i Holyst, tj. kriminalistika je nauka o metodama ustanovljavanja činjenica krivičnog dela, načina njegovog izvršenja, pronalaženja učinilaca i sprečavanja krivičnih dela.

Ovako veliki broj definicija različitog sadržaja, odnosno različitih osnova i kriterijuma od kojih polaze njihovi autori čini da je danas kriminalistika, iako praktično utemeljena nauka, u teorijskom smislu neprecizno određena, između ostalog i zbog različitih kriterijuma od kojih pojedini autori polaze. Samim tim, određivanje jedinstvene definicije kriminalistike je izuzetno složen zadatak upravo zbog velikog broja različitih definicija. Mnoge od ovih

definicija su neprecizne, dok druge, sužavajući njen predmet, samo delimično obuhvataju područje njenog praktičnog i naučnog opsega. Razlog takvim prilazima je očigledno u neadekvatnom sagledavanju kriminalistike izvan njenih sistemskih okvira u kojima ona danas sasvim određeno ispoljava, odnosno manifestuje svoju unutrašnju strukturu, spoljne veze i funkcionalne ciljeve.

Raznovrsnost sadržaja definicija, međutim, upućuje na činjenicu da kriminalistika nije više samo mlada naučna disciplina, već nauka čija je teorijska utemeljenost u završnoj fazi. Veliki broj definicija i različiti sadržaji i prilazi kriminalistici govore o njenoj velikoj razuđenosti i obuhvatnosti, a samim tim i o značaju, ne samo postdeliktnom, već i preventivnom.

Naši vodeći autori kriminalistiku definišu na obuhvatan način ističući, pre svega, njen značaj ne samo pri otkrivanju krivičnih dela i učinilaca (pretkrivični postupak), nego i pri dokazivanju, odnosno presuđenju krivičnih dela (krivični postupak). Pri tome su obuhvaćene osnovne metode kriminalističkog postupanja, ne samo represivne već i preventivne, koliko naučne toliko i praktične.

Stav da je kriminalistika pravna nauka zastupa jedan broj ruskih autora. Ovo shvatanje nije prihvatila većina naših autora upravo zbog toga što kriminalistika ulazi u druge vanpravne veze i odnose. Mnogo širi vanpravni odnosi kriminalistiku dovode u vezu kako sa tehničkim naukama tako i sa dostignućima prirodnih i društvenih nauka (sociologije, psihologije, logike, matematike). Možemo zaključiti da je kriminalistika danas nauka sa širokim područjem praktične delatnosti i teorijskih promišljanja, koja usvaja, adaptira i prilagođava metode drugih nauka, kako prirodnih i tehničkih, tako i društvenih, radi njihovog korišćenja u suprotstavljanju kriminalitetu. Ona se velikim delom bazira i na sopstvenom iskustvu stečenom u pretkrivičnoj i krivičnoj fazi suprotstavljanja kriminalitetu, pri čemu ove naučne metode i iskustva, takođe, koristi s preventivnim ciljem.

Vodinelić u objašnjenju kriminalistike polazi od njenog pragmatičnog, a zatim i naučnog sadržaja i značaja, pa shodno tome, kriminalistiku definiše na dva načina. Prema prvoj definiciji, koja ima naglašen pragmatski karakter, kriminalistika je nauka koja proučava, pronalazi i usavršava naučne i na praktičnom iskustvu zasnovane metode i sredstva koja su najpogodnija da se otkrije i razjasni krivično delo, otkrije i privede sankciji učinilac, osiguraju i fiksiraju svi dokazi radi utvrđivanja objektivne istine, kao i da se spreči

izvršenje budućih planiranih i neplaniranih krivičnih dela.

Prema drugoj definiciji istog autora kriminalistika je, pre svega, nauka koja se zasniva na naučnoverifikovanim metodama i saznanjima. Ta definicija glasi: "Kriminalistika je nauka o zakonomernostima nastanka, otkrivanja, fiksiranja i obrade operativnih i dokaznih informacija u sistemu tehničkih sredstava, taktičkih načina i metoda vršenja operativnih i istražnih radnji radi pribavljanja navedenih informacija u cilju najoptimalnijeg i najefikasnijeg suzbijanja kriminaliteta".

Kako kriminalistika predstavlja sintezu teorije i prakse koje se međusobno prožimaju, pojedini autori iz didaktičkih razloga ove dve komponente sagledavaju odvojeno. Tako, na primer, Ž. Aleksić i Z. Milovanović ističu: "U praktičnom smislu kriminalistika je složena informativna strategija koja oobuhvata naučne i na iskustvu zasnovane metode i sredstva za otkrivanje, prikupljanje, obrađivanje, ocenjivanje i korišćenje kriminalistički relevantnih informacija, s ciljem otkrivanja, rasvetljavanja i sprečavanja krivičnih dela. Pod kriminalistički relevantnom informacijom podrazumevamo svaku informaciju koju generiše izvršeno ili pokušano krivično delo, odnosno nagoveštaj ili mogućnost vršenja krivičnog dela a koji stoji u vezi sa ostvarivanjem osnovnih zadataka kriminalistike".

Toma Marković u definisanju kriminalistike prioritet daje nauci koja u suzbijanje kriminaliteta uvodi naučne metode i sistematizovano, odnosno provereno iskustvo. Prema mišljenju ovog autora kriminalistika pronalazi i utvrđuje najefikasnija sredstva za otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela; za pronalaženje i hvatanje njihovih učinilaca; za najsvrsishodnije sprovođenje istražnih radnji; za državnu i društvenu prevenciju kriminaliteta.

U svakom slučaju savremena kriminalistika u praktičnom i teorijskom smislu pokriva dva osnovna područja suprotstavljanja kriminalitetu: postdeliktno (respresivno) i predelktivno (preventivno), pa i definicije o kriminalistici koje to ističu se mogu smatrati najadekvatnijim.

1. 3. Predmet, objekt i zadaci kriminalistike

O prirodi kriminalistike kao nauke postoje različita shvatanja. Mišljenja su se polarizovala na dva osnovna. Prema jednom, kriminalistika je faktička (stvarna) nauka koja ima, pre svega, empirijski karakter. Prema drugom, kriminalistika je pravna nauka. Ovo drugo, uže shvatanje kriminalistike, može samo delimično da objasni njen sadržaj, jer bez obzira na to što kriminalistika koristi pravo (pre svega, krivičnoprocesno), ona se služi metodama mnogih drugih nauka, naročito tehničkih i prirodnih (npr. kriminalistika tehnika).

Treba razlikovati predmet nauke i objekt njenog istraživanja, što je u svakom slučaju različito. Predmet uključuje kriminalističko iskustvo i praktično postupanje koje je ciljno određeno. Objekt kriminalističkog istraživanja je određeno područje koje može da bude i deo prirode, određeni društveni odnos prema kojem se usmerava kriminalistička delatnost. Sam objekt je mnogo kompleksniji od predmeta istraživanja, jer svaki objekt zahteva interdisciplinarni pristup s obzirom na to da sadrži mnogobrojne odnose, procese i metode rada koje treba izučiti, odnosno razjasniti, često i s aspekta drugih nauka. Zbog toga odnos objekta i predmeta treba shvatiti i kao odnos opšteg i posebnog.

Pojedine od navedenih elemenata kriminalistika izučava samo delimično, fragmentarno, upravo u onoj meri u kojoj kriminalistika koristi metode pojedinih drugih nauka.

Predmet kriminalistike je izučavanje signala, nosioca poruka, pravila nastanka, prikupljanja, ispitivanja i ocene prikupljenih obaveštenja i dokaza radi njihove upotrebe u pretkrivičnom i krivičnom postupku.

Savremene tendencije naučnog razvoja kriminalistike nesumnjivo idu u pravcu još većeg prodora naučnih metoda u područje kriminalističke tehnike. Takođe, naučnim razvojem kriminalistike danas se u velikoj meri pruža mogućnost temeljnog kriminalističkog istraživanja istovrsnih ili sličnih krivičnih dela, čime se u velikoj meri pruža mogućnost realizovanja novih kriminalističkih područja u okviru kriminalističke metodike. Ove kriminalističke specifičnosti su primenljive i na najnovije kriminalne oblike kao što su: ekološki kriminalitet, kompjuterski kriminalitet, novi oblici nasilja, terorizam i slično.

Kriminalitet ili njegov deo je objekt istraživanja mnogobrojnih nauka o kriminalitetu, od kojih je jedna i kriminalistika, koja ga istražuje sa svog

aspekta.

Prema tome, u odnosu na isti objekt može da postoji opšti ili poseban istraživački pristup, da je manje ili više vezan za društvene, odnosno tehničke ili prirodne nauke. Nije svejedno ni da li je objekt kriminalistike više ili manje u domenu taktike, metodike ili tehnike kao grana ove nauke, iako kriminalistika u svom praktičnom postupanju, najčešće, ne pravi razliku između ove tri kriminalističke discipline.

Kriminalističko istraživanje na taj način poprima opšti karakter. To je, međutim, samo naizgled tako kada je objekt istraživanja u pitanju, s obzirom na to da su kriminalistička istraživanja samo deo u istraživačkom opusu drugih nauka o kriminalitetu.

Utvrđivanje materijalne istine koja teži uspešnom otkrivanju i dokazivanju izvršenja krivičnog dela predstavlja sadržaj svakog pretkrivičnog postupka. Utvrđivanje formalne istine preduzimanjem procesnih radnji, po pravilu, vezano je za krivični postupak. I u jednoj i u drugoj fazi kriminalistika ima zadatak da svojim metodama doprinosi utvrđivanju konačne istine sadržane u presuđenoj krivičnoj stvari. Kada je u pitanju krivični postupak, utvrđivanje istine je uvek postdeliktno, jer je reč o kriminalnom događaju iz prošlosti. Kriminalistika ovde ima represivnu ulogu, s obzirom na zadatke preduzimanja mera nakon izvršenog krivičnog dela.

Predmet preventivnog kriminalističkog angažovanja sastojao bi se u prilagođavanju i korišćenju kriminalistike i njenih pravila kako da preduzmemo mere koje će sprečiti, odnosno osujetiti izvršenje krivičnog dela, to jest nastupanje posledice. Prema tome, zadaci kriminalistike, u najširem smislu, jesu preduzimanje preventivnih i represivnih mera, s ciljem sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta.

Kada je reč o suzbijanju kriminaliteta, zadatak kriminalistike je da svojim metodama i sredstvima utvrdi i dokaže činjenice, što je identično sa utvrđivanjem istine u krivičnom postupku. U tome i jeste podudarnost krajnjeg cilja i zadataka kriminalistike i krivičnog postupka.

Međutim, predmet kriminalistike se samo naizgled podudara sa predmetom krivičnog postupka. Kriminalističko i krivičnoprocesno postupanje u krivičnom postupku su metodološki i sadržajno različiti, s obzirom na to da krivični postupak ima kao osnovu postupanja krivičnoprocesnu formu, odnosno zakon o krivičnom postupku koji se temelji na pravnoj nauci.

Ova različitost je naročito izražena u delu kriminalistike koji ima za cilj sprečavanje krivičnih dela, na koja se ne mogu neposredno odnositi i norme krivičnoprocesnog prava, jer su u pitanju preddeliktne mere i radnje. Razlika postoji, ne samo u odnosu na preventivno kriminalističko postupanje, već i između onog dela kriminalistike čija je svrha otkrivanje krivičnih dela i učinilaca i obezbeđenje dokaza neophodnih za pokretanje i vođenje krivičnog postupka. Pri tome kriminalistika u svojoj delatnosti polazi od indicija i informacija koje se odnose na delo i izvršioca, a čiju osnovanost tek treba proveriti i dalje istraživati sve do utvrđivanja formalne istine u krivičnom postupku.

Kriminalistička delatnost se sastoji u pribavljanju indicija (obaveštenja), njihovog proveravanja, preduzimanja i drugih neformalnih i istražnih radnji, postavljanju verzija o delu i učiniocu, preduzimanju operativne obrade u pretkrivičnom postupku i učešća u krivičnom postupku u onoj meri koliko to nalažu potrebe krivičnog postupka i okviri normi krivičnoprocesnog prava. Time nije umanjena samostalnost kriminalistike u odnosu na predmet postupanja. Predmet kriminalistike se, samim tim, i razlikuje od predmeta krivičnog prava, materijalnog i procesnog. U krivičnom pravu predmet je definisan pravnim normama koje se odnose na krivično delo, krivičnu odgovornost, krivičnu sankciju i slično. U krivičnoprocesnom pravu predmet je određen krivičnoprocesnom normom i krivičnoprocesnim odnosom.

Bez obzira na to što je opšti predmet svih krivičnih nauka kriminalitet, njihovo bliže specifično određenje predmeta i metoda razlikuje se kod ovih nauka. Utoliko se predmet i metode kriminalistike više razlikuju od predmeta drugih nauka koje se takođe bave kriminalitetom (krivično pravo, kriminologija, kriminalna politika). Kriminalistika delom pripada i grupi društvenih nauka, s obzirom na to da je kriminalitet, odnosno krivično delo kojim se kriminalistika bavi kao svojim opštim predmetom društvena pojava, iako negativna.

Kriminalistika praktičnim metodama zasnovanim na naučnoj osnovi istražuje krivična dela, njihove pojavne oblike, način njihovog vršenja, motive i druge činjenice u vezi sa delom i učiniocem, pri čemu u velikoj meri koristi i sopstveno iskustvo. Kriminalistička delatnost se sa pretkrivičnog postupka prenosi na krivični, a delimično i na organe pravosuđa: državno tužilaštvo, krivični sud, pre svega, na istražnog sudiju, a u nešto manjoj meri i na druge organe.

Nikada nije postojalo opšteprihvaćeno shvatanje da je kriminalistika isključivo policijska disciplina. Tome je najviše doprineo Gros (Gross) koji je svojim delom "Priručnik za istražne sudije kao sistem kriminalistike" izašao iz okvira policijskog kriminalističkog postupanja, afirmišući kriminalistiku u okviru svoje pravosudne struke.

Činjenica je, međutim, da se najinventivniji deo kriminalistike realizuje pri otkrivanju krivičnih dela i učinilaca, što predstavlja osnovnu funkciju policije. Samim tim, kriminalistička delatnost policije odvija se najvećim delom u području heurističke kriminalistike, koja je najrazvijeniji i najkreativniji deo kriminalistike uopšte.

Veoma raznovrstan opseg metoda i postupaka kojima se kriminalistika koristi u vezi je sa mnogobrojnim naukama, društvenim, tehničkim i prirodnim, koje metode treba tokom praktičnog kriminalističkog postupanja da budu uklopljene u sistem kriminalistike i usklađene sa postojećim krivičnoprocesnim odredbama u krivičnom postupku.

Kriminalistika, kao praktična delatnost, odnosno nauka, prilazi krivičnom delu neposredno, konkretno, ulazeći u sve pojedinosti kao što su: način, mesto, vreme izvršenja, motivi i drugi značajni elementi. Kriminalistika tako razjašnjava najveći broj činjenica ulazeći u strukturu krivičnog dela u svim njegovim fazama, a naročito kada su u pitanju radnja i posledica.

Zadaci kriminalistike su:

a) pronalaženje najefikasnijih i prilagođavanje postojećih metoda radi otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca, kao i prilagođavanje i korišćenje metoda drugih nauka s istim ciljem;

b) pronalaženje, prikupljanje i obezbeđenje dokaza o izvršenom krivičnom delu, kao i o krivici određenog lica;

v) pronalaženje, usavršavanje i korišćenje najsavremenijih metoda pri preduzimanju pojedinih kriminalističko - taktičkih i kriminalističko - tehničkih mera i radnji koje imaju istražni karakter;

g) planiranje i preduzimanje operativno taktičkih i tehničkih mera i radnji, s ciljem pronalaženja i hvatanja učinilaca krivičnog dela koji se nalaze u bekstvu posle izvršenog krivičnog dela;

d) prikupljanje, evidentiranje i proučavanje načina vršenja krivičnih dela, primenjenih sredstava i metoda koje kriminalci koriste prilikom vršenja krivičnih dela, ili radi njihovog prikriivanja;

đ) proučavanje psihologije iskaza lica u pretkrivičnom postupku i

procesnih učesnika (svedoka, okrivljenog), uz primenu pravila i principa kriminalističke taktike i tehnike;

e) proučavanje načina i metoda dolaženja do početnih saznanja (indicija, osnova sumnje) da se priprema izvršenje krivičnog dela, s ciljem njegovog sprečavanja, kao i dolaženje do saznanja o latentnim, prikrivenim krivičnim delima i njihovim nosiocima;

ž) objedinjavanje logike dokazivanja i presuđivanja krivičnog dela, počev od saznanja o izvršenom delu do donošenja sudske odluke;

z) izučavanje i ukazivanje na metode i sredstva s ciljem sprečavanja kriminaliteta za duži period.

Zadaci kriminalistike određuju i njen predmet. Kao što smo videli, oni su veoma brojni i raznovrsni. Subjekti koji vrše kriminalističke poslove (organi unutrašnjih poslova, državno tužilaštvo i krivični sud) predstavljaju subjekte suprotstavljanja kriminalitetu.

Interakcija ovih organa kao i saradnja sa drugim subjektima naročito je značajna i pruža velike mogućnosti kada je u pitanju preventivna kriminalistika.

1. 3. 1. Istraživanje kriminaliteta kao zadatak kriminalistike

Kriminalitetom se, osim kriminalistike, bave i mnoge druge nauke, pravne i nepravne: krivično pravo - materijalno i procesno, kriminologija, kriminalna politika, kriminalistička psihologija, forenzične nauke (sudska medicina), prirodne nauke ukoliko su u funkciji kriminalistike: fizika, hemija, biologija i slično. Predmet svih ovih nauka je kriminalitet, pri čemu svaka od njih kriminalitet istražuje uz pomoć sopstvenih metoda.

Krivično pravo je, na primer, normativna nauka dok je kriminalistika (faktička) disciplina u kojoj je normativnopravno postupanje samo jedno od postojećih.

Da bi jedna nauka egzistirala, ona mora naučno da istražuje zakonitosti koje se odnose na predmet i objekt njenog izučavanja. Kriminalistika, pre svega, treba da utvrđuje zakonitosti nastanka operativnih i dokaznih informacija u vezi sa otkrivenim i neotkrivenim kriminalitetom, kao i novim krivičnim delima koja treba sprečiti kriminalističkim metodama. Naravno, informacije u ovom kriminalističkom smislu treba shvatiti šire.

One nisu verbalnog i tekstualnog karaktera, već mogu da imaju i mnogo

širi aspekt, da budu saznate, odnosno pribavljene različitim metodama, konkludentnim radnjama, raznim signalima i uopšte svim mogućim načinima kojima se mogu pribaviti indicije ili osnovi sumnje o izvršenom krivičnom delu i izvršiocu.

Kriminalistika nas uči kako da saznajemo, pribavljamo i proveravamo kriminalističke informacije, odnosno da ih fiksiramo, tumačimo i koristimo, s ciljem otkrivanja i sprečavanja kriminaliteta. Pri tome, pravila, odnosno način postupanja sa operativnim i dokaznim informacijama je različit s aspekta metoda pribavljanja i njihovog dokumentovanja, ovlašćenja organa, forme i procesnog značaja.

Kriminalistika kao nauka predstavlja razvijen i usklađen sistem kriminalističkih pojmova, principa, koncepcija, stavova, kao i zakonitosti u procesu saznanja mnogobrojnih kriminalističkih informacija. Pri tome su od posebnog značaja za kriminalistiku njene funkcije.

Naučne metode kojima dokazne i operativne informacije treba da se materijalizuju radi sprečavanja, otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela, kriminalistika iznalazi, razvija i usavršava u koordinaciji sa drugim naukama o kriminalitetu, a najviše sa krivičnoprocesnim pravom.

Prevenција kriminaliteta se prema ciljevima i metodama postupanja izdvaja kao specifična u odnosu na represiju (otkrivanje i dokazivanje), ali takođe s ciljem da se suprotstavi kriminalitetu.

Činjenica da operativna aktivnost radnika policije na samom početku otkrivanja krivičnog dela kao informacije ima samo indicije, često nejasne ili kontradiktorne, ukazuje na heuristički pristup kriminalističkom postupanju za koji je karakterističan pluralitet verzija, neretko međusobno kontradiktornih, odnosno suprotstavljenih. Takve indicije, a sa njima i verzije odražavaju faktičko i pravno stanje različitih krivičnih dela na koja se one odnose.

Stanje otkrivenosti pojedinih krivičnih dela je veoma različito, od čega zavise sadržaj i kvalitet pojedinih indicija. Svakako je najjednostavnija situacija kada je reč o krivičnim delima kod kojih je poznat izvršilac tako što je uhvaćen na delu (in flagranti delicto).

Nasuprot takvim krivičnim delima poseban problem predstavlja otkrivanje i razjašnjavanje onih kriminalnih događaja kod kojih ne postoje informacije o izvršiocu ili su takve informacije oskudne, nejasne ili kontradiktorne. Sa ovim krivičnim delima u znatnoj meri su slična i ona dela kod kojih nije sasvim jasno da li je u pitanju krivično delo ili običan događaj.

Takve dileme su obično tipične za saobraćajne nezgode, povrede na radu koje mogu biti i iz nečasnih, pa i kriminalnih motiva. Kod ovakvih događaja može se desiti da lice čijom je radnjom došlo do krivičnog dela, pobegne sa mesta izvršenja krivičnog dela (tipično za saobraćajne nezgode, požar čiji uzrok nije poznat i sl.). Suprotno od ovih su krivična dela kod kojih je nastankom radnje i posledice otkriven i sam izvršilac. To su, najčešće, krivična dela iz oblasti privrednog života, zloupotreba službene dužnosti, kršenje dužnosti od strane sudije, sklapanje štetnog ugovora, dela otkrivanja tajne i druga dela.

Činjenica je da su organi unutrašnjih poslova u kriminalističkom postupanju mnogo više usmereni na obezbeđivanje materijalnih (ad rem) nego ličnih (ad personam) dokaza. U pretkrivičnom postupku, međutim, usmerenost organa unutrašnjih poslova je svakako veća u odnosu na lica koja kao izvor saznanja doprinose obezbeđivanju materijalnih dokaza, na primer, prikupljanje obaveštenja koja prethode pretresanju, veštačenju, zasedi, na mestu izvršenja planiranog krivičnog dela i slično.

1. 4. Naučni karakter kriminalistike i njena samostalnost u odnosu na druge nauke

Jedno od osnovnih pitanja kriminalistike jeste u kojoj meri je ova nauka samostalna, odnosno pomoćna drugim naukama. Krivičnoprocesna literatura, pa i deo kriminalističke literature, sadrži stavove prema kojima je kriminalistika nauka u funkciji krivičnog postupka, pa kao takva pomoćna krivičnoprocesnom pravu. Prema mišljenju drugih, kriminalistika je nauka koja ima jedinstven sistem naučnog saznanja sa jasno određenom teorijskom osnovom, predmetom i metodom istraživanja, čime ispunjava sve uslove da bude samostalna nauka i isključena je svaka podređenost krivičnoprocesnom pravu.

Dilema o tome da li je kriminalistika samostalna nauka postoji i danas, posebno u radovima procesualista. Interesantno je da se ista pitanja ne postavljaju kada su u pitanju neke druge naučne discipline koje su neophodne krivičnom postupku kao što su sudska psihologija, sudska psihijatrija i drugo. U pitanju su specijalizovane grane medicine čija je svrha postojanja krivičnoprocesna i koja je ograničena uglavnom na veštačenja. I pored toga samostalnost ovih nauka niko ne dovodi u pitanje.

Činjenica je da je kriminalistika po naučnom opsegu mnogo šira od

krivičnoprocesnog prava, jer ona svojim metodama zalazi u mnogobrojne druge nauke ili, pak, metode tih nauka prisvaja, prilagođava, adaptira i koristi kao svoje metode. Ovako naučno formirana kriminalistika može da bude pomoćna samo u odnosu na praksu. To, međutim, nije samo slučaj sa kriminalistikom, već i sa drugim naukama, pa i sa krivičnoprocesnim pravom.

Uvažavajući iste kriterijume, krivičnoprocesno pravo je pomoćna disciplina prema materijalnom krivičnom pravu, jer u krivičnom postupku utvrđuje postojanje krivičnog dela i učinioca.

Kriminalitet je opšti objekt većeg broja srodnih nauka. Među njima su ne samo pravne (krivično pravo - materijalno i procesno, penologija) nego i nepravne (kriminologija, sudska medicina i dr.). Međutim, svaka od tih nauka opštem objektu istraživanja prilazi na poseban, specifičan način, uz primenu praktičnih i naučnih metoda svojstvenih svakoj od njih pojedinačno. Bliže su određeni konkretan predmet, cilj, istraživačke metode i razgraničenje u odnosu na ostale srodne nauke kojima je opšti objekt kriminalitet. To i čini individualna obeležja svake pojedinačne nauke kojima je zajednički opšti objekt, a što opet predstavlja ukupnost pojedinačnih saznanja. Usklađivanje opšteg objekta istraživanja sa pojedinačnim, svojstvenim svakoj nauci ponaosob, predstavlja problem u vezi sa definisanjem konkretne naučne discipline. Suština je u izdvajanju određenih užih sistema (celina) iz opšteg objekta istraživanja i njihovo precizno razgraničenje u njihovom užem sadržaju predmeta, cilju i metodi istraživanja. Ovo razgraničenje ukoliko nije naučno i metodološki razgraničeno, precizno omeđeno ciljem, predmetom i naučnoistraživačkim metodama, stvara određene zabune koje otežavaju preciznije definisanje kriminalistike i njeno razgraničenje od kriminologije, krivičnoprocesnog prava i drugih srodnih disciplina.

Svaka od nauka čiji je opšti objekt istraživanja kriminalitet u najširem smislu te reči, ima svoj pojedinačni predmet izučavanja, zasebne metode istraživanja koje se u pojedinostima razlikuju od opšteg, ali se u njega i uklapaju. Svaka od ovih pojedinih nauka ima rang samostalne nauke, a njihovu samostalnost i čini pojedinačnost ovih nauka.

Gledano sa tog aspekta kriminalistika je i krivična nauka, jer se bavi krivičnim delom. Specifičnost odnosa kriminalistike i krivičnog dela je upravo osnova za razlikovanje kriminalistike i drugih krivičnih nauka. Pri ovoj podeli treba imati u vidu da se krivične nauke dele na krivičnopravne i ostale krivične (nepravne) nauke. Osim kriminalistike među nepravnim krivičnim naukama

su: kriminologija, kriminalna politika i druge.

Specifičnosti kriminalistike su u delatnostima, metodama, merama i radnjama koje imaju za cilj otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje činjenica u vezi sa konkretnim krivičnim događajem i njegovim akterima, kao i preduzimanju kriminalističke prevencije onim naučnim i praktičnim metodama koje su svojstvene isključivo kriminalistici.

Predmet kriminalistike, kao posebne nauke o kriminalitetu, sam po sebi treba da se po određenim specifičnostima razlikuje od opšteg objekta ili predmeta, kako bi ga kriminalistika bliže odredila i precizirala.

Kriminalistika kao nauka mora da ima sopstvene metode istraživanja, koje imaju za cilj rasvetljavanje i otkrivanje krivične stvari proučavanjem zakonitosti nastanka operativnih i dokaznih informacija čiji je značaj u odgovoru na devet zlatnih pitanja kriminalistike. U vezi sa ovim osnovnim zadatkom kriminalistika mora neprekidno da izučava, prilagođava i usavršava kriminalističko taktičke i kriminalističko tehničke metode dolaženja do operativnih i dokaznih informacija, indicija i dokaza o delu i učiniocu, a radi obrade, provere, dokumentovanja i ocene ovih informacija i konačno njihove upotrebe u pretkrivičnom postupku, ili pak kao dokaza u krivičnom postupku.

U vezi sa ovim je i veoma značajno proučavanje operativne policijske i pravosudne prakse, s ciljem efikasnog otkrivanja i rasvetljavanja novih krivičnih dela, otkrivanja nepoznatog izvršioca, pokretanja i vođenja krivičnog postupka. Kao posebna komponenta kriminalistike, što je specifično za ovu nauku, jeste stvaranje, odnosno izgrađivanje metoda kriminalističke prevencije, naučnim metodama koje su upravo kriminalističke.

Značajna delatnost kriminalistike sastoji se u proučavanju operativne i krivičnoprocesne prakse pretkrivičnog i krivičnog postupka sa informaciono operativnog aspekta. Proučavanje takve prakse ima za cilj usavršavanje postojećih i pronalaženje novih metoda, načina i naučnotehničkih sredstava otkrivanja i dokazivanja postojanja krivičnih dela.

U početnom periodu razvoja kriminalistike uveliko je vladalo uverenje da ne postoje naučne metode koje bi trebalo da ima ova naučna disciplina.

Metode drugih nauka, prirodnih i tehničkih, koje kriminalistika koristi, poprimaju karakteristike kriminalističkih metoda. Na taj način, uz predmet i cilj, i ove metode postaju kriminalističke, funkcionalno se stapajući sa drugim kriminalističkim metodama heurističke i silogističke kriminalistike.

Kriminalistika svojim metodama i sredstvima proučava, odnosno

istražuje zakonitost činjenica operativnog, odnosno dokaznog značaja, a koje se odnose na postojanje pripremanog ili izvršenog krivičnog dela, kao i njegovog izvršioca metodama, merama i radnjama kriminalističke obrade.

U krivičnom postupku tokom istrage i glavnog pretresa ove kriminalističke aktivnosti preduzimaju se s ciljem pronalaženja, usavršavanja i stvaranja najkvalitetnijih metoda i načina taktike, metodike i tehnike, otkrivanja, rasvetljavanja i dokazivanja krivičnopravno relevantnih činjenica kao dokaza u krivičnom postupku. Takva aktivnost ima za cilj odgovor na devet zlatnih pitanja kriminalistike, kako u operativnom, tako i u krivičnoprocesnom dokaznom sadržaju.

Ne postoji ni jedna nauka, osim kriminalistike, koja se predmetom kriminaliteta bavi na ovaj način. To kriminalistici daje samostalan karakter u odnosu na ostale nauke koje se bave kriminalitetom kao predmetom naučnog istraživanja.

Ukoliko teži da bude samostalna nauka, kriminalistika mora da poseduje, pored zajedničkih metoda istraživanja svojstvenih svim naukama, koje za predmet imaju kriminalitet i posebne specifične metode i teorije samo njoj svojstvene. Ovo upravo zbog toga što su specifičnosti metoda istraživanja kao i teorija svojstva svake nauke pojedinačna.

Veza kriminalistike sa drugim naukama nije mehanička. Ona metode društvenih, tehničkih i prirodnih nauka usvaja i neposredno koristi tek kada su u potpunosti prilagođene osnovnim zadacima kriminalistike koji se odnose na sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta. Time metode preuzete od drugih nauka i tako prilagođene nisu više deo tih nauka, već postaju deo kriminalistike. Pojedine od tih metoda, kada bi se koristile u okviru svojih matičnih disciplina i od strane najboljih stručnjaka, ne bi mogle imati značaja za kriminalistiku.

Tako, na primer, jedan psiholog ma koliko da je stručan neće biti u stanju da oceni iskaz osumnjičenog, okrivljenog ili svedoka ako ne poznaje metode kriminalistike, sudske psihologije, kriminalne fenomenologije, psihologije kriminalaca, kriminalističko učenje o motivima lažnih iskaza itd. Psiholog postaje stručan za iskaz kriminalca kada usvoji i određena kriminalistička i srodna znanja. Takođe, i metode prirodnih i tehničkih nauka ne preduzimaju se prema određenom automatizmu. S obzirom na to da se metode, u potpunosti, prilagođavaju pretkrivičnom i krivičnom postupku, gube obeležja svojih matičnih disciplina i dobijaju kriminalistička. Tako, na primer, kao što saslušanje svedoka i okrivljenog nisu deo opšte psihologije, već kriminalistike

i daktiloskopija nije deo biologije već ima za cilj identifikaciju izvršilaca krivičnih dela.

Kriminalistika, uz ove metode preuzete iz drugih nauka, stvara i sopstvene. Po tome se kriminalistika razlikuje od nekih pomoćnih kriminalističkih disciplina kao, na primer, sudske medicine, sudske psihopatologije i drugih koje, ma koliko bile neophodne i značajne za suzbijanje kriminaliteta, ipak ostaju specijalizovane grane medicine. Sve to daje kriminalistici veliku teoretsku i praktičnu samostalnost. Danas se prevazilazi shvatanje da je kriminalistika pomoćna nauka u sastavu krivičnih nauka, odnosno kriminologije (T. Živanović), već ona dobija, sve više, samostalan karakter (V. Vodinelić, Ž. Aleksić).

U kriminalističkoj teoriji postoje i druga shvatanja o naučnoj suštini kriminalistike koja imaju i određena opravdanja. Posebno su prisutna shvatanja o kriminalistici kao nauci prirodnotehničke, odnosno pravne orijentacije. Nije sporno da kriminalistika koristi i metode prirodnih i tehničkih nauka, pri čemu se znatnim delom mora uklapati i u pravne okvire krivičnog postupka, ali to ne može presudnije da utiče na ukupan sistem kriminalistike kao samostalne naučne discipline koja ima mnogo širi opseg i sadržaj nego što ga na nju mogu preneti pomenute naučne discipline svojim metodama.

Prema tome, kriminalistika se, bez obzira što je u funkciji ostvarivanja prava, ne može smatrati ni prirodnotehničkom niti pravnom naukom, već prevashodno kao faktička disciplina koja u svoj naučni sistem povezuje naučne metode mnogobrojnih nauka kao i sopstveno iskustvo. Ovaj složeni naučni sistem praktično funkcioniše kao celina i ne može se ispoljavati pojedinačno s aspekta bilo kog svog dela pojedinačno: taktike, tehnike i metodike.

U praktičnom ispoljavanju kriminalističkih sadržaja kriminalistička taktika i tehnika dobijaju svoju konkretnu realizaciju prilikom neposrednog vršenja kriminalističkih radnji, a u skladu sa specifičnostima krivičnih dela, što čini sadržaj kriminalističke metodike.

1. 5. Naučni razvoj kriminalistike

Kriminalitet, kao društveno štetna pojava, postoji otkako postoji organizovano ljudsko društvo. U svom istorijskom razvoju on se prilagođavao i menjao prateći dinamiku svih društvenih promena, poprimajući ponekad i nepredvidive oblike. Antikriminalna praksa se, takođe, menjala s ciljem efikasnijeg suprotstavljanja nastalim pojavnim oblicima kriminaliteta. Na svom razvojnem putu metode i sredstva otkrivanja krivičnih dela i učinilaca, kao i sistem kažnjavanja, prolazili su različite faze i oblike. Ta prva društvena reagovanja na kriminalitet možemo pratiti, uglavnom, s aspekta kažnjavanja i sudskog izvođenja dokaza, dok prethodne faze otkrivanja krivičnih dela i učinilaca, najvećim delom ostaju nepoznate.

U nastojanjima pojedinih autora da prikažu istorijski razvoj kriminalistike obično se ne pravi razlika između razvoja kriminalistike kao praktične delatnosti i njenog naučnog razvoja. Bez obzira na to što se ove dve komponente usko dotiču ili su podudarne, ipak su u pitanju dva aspekta, pri čemu je rastojanje između praktične i naučne strane minimalno.

Razvoj praktične kriminalistike moguće je pratiti uvidom u pojedine razvojne etape krivičnog postupka, odnosno dokaznog sistema koji je u istoriji imao veoma krivudav put. Ako se uzme u obzir da je dokazni sistem osnova svakog kriminalističkog postupanja, možemo značajnim delom da pratimo razvoj kriminalistike preko ovog značajnog sistema. Polazeći od ovog stanovišta kriminalistička praksa može se podeliti u više faza. Početna, prva faza, bila je oslobođena svake racionalnosti i zasnivala se na osnovama ličnih impresija i iskustvenih saznanja. Kriminalistika se nije koristila kao presudan faktor, već kao sporadična, prigodna delatnost zbog čega je krivični postupak u tom delu bio neobjektivan i u velikoj meri zasnovan na stavovima pojedinaca koji su često bili laici.

Na ovu fazu nastavlja se faza u kojoj su dokazi pribavljani uz milost bogova, odnosno uz primenu torture i teških mučenja. Ova mistična i krajnje nehumana faza zadržala se relativno dugo, pri čemu je predstavljala krajnje iracionalnu fazu u kojoj je krivični postupak rapidno nazadovao. Naučne kriminalističke metode nisu imale nikakav značaj, odnosno nisu ni postojale.

Sledeća faza predstavlja reakciju na prethodnu – osnovna karakteristika krivičnog postupka je uvođenje zakonske ocene dokaza, pri čemu priznanje okrivljenog predstavlja dokaz koji vremenom postaje značajan. Na kraju se

priznanje na ovaj način više nije moglo pribaviti kao dokaz što je dovelo do torture kojom je priznanje iznuđivano.

Krajnje zastranjivanje u ovoj fazi dovelo je do situacije prema kojoj su dokazi počeli da se vrednuju prema slobodnoj zakonskoj oceni dokaza, odnosno slobodnom sudijskom uverenju. Jedan krajnje ekstreman sistem zamenjen je drugim, pa je slobodno sudijsko uverenje izdignuto na nivo nepogrešivosti.

Kriminalistika kao naučna disciplina počinje da se formira tek krajem XIX veka. Do tada su naučna saznanja koja su korišćena pri otkrivanju i razjašnjavanju krivičnih dela i izvršilaca bila više epizodna, prigodna i retka. Pojedine metode, kao npr. korišćenje papilarnih linija (poznate još u staroj Kini) predstavljaju retkost, tako da kriminalistika nije ni mogla da se formira kao naučna disciplina. Ovo prednaučno razdoblje kriminalistike trajalo je veoma dugo i doseže do samog kraja XVIII veka.

Porast kriminaliteta krajem prošlog i početkom ovog veka, ne samo po obimu već i po raznovrsnosti novih kriminalnih fenomena, posledica je i naučnog i tehničkog razvoja društva. Sva pozitivna kretanja u ovom periodu našla su svoje mesto i u kriminalnim programima toga vremena. Društvo je moralo da napusti iluzije da se starim metodama može boriti protiv sve savremenijeg kriminaliteta. Naglo počinje društveni interes za razvoj nauka koje bi se uspešno suprotstavile kriminalitetu, pre svega krivičnog prava, kriminalistike, ali i drugih nauka koje su mogle da posluže uspešnom suprotstavljanju kriminalitetu.

Prve kriminalističke publikacije fundamentalnog značaja potiču od F. V. Jagemmana iz 1838. i 1841. godine i Hansa Grossa iz 1899. godine, objavljivanjem kapitalnog dela "Priručnik za istražne sudije kao sistem kriminalistike". Ovaj događaj uzima se kao začetak kriminalistike kao nove naučne discipline, što nailazi na veliki odjek u naučnim i stručnim krugovima Evrope toga vremena, jer je kriminalistiku trebalo kao nauku i praksu suprotstaviti kriminalitetu koji se uvećavao.

Nakon pojave dela Hansa Grossa, u relativno kratkom vremenskom razdoblju, kriminalistika je formirala svoj sistem i počela da ostvaruje veoma značajan uticaj na praksu. Ovom procesu pogodovala su mnogobrojna važna otkrića u prirodnim i tehničkim naukama. U okviru same kriminalistike nastaju specifičnosti prema pojedinim kriminalističkim modelima, a uskoro se pojavljuju naučna dela iz pojdinih kriminalističkih oblasti.

Čuveno delo H. Grosa naišlo je na zajedničku podršku u Evropi, pri čemu Grosovo učenje dalje razvijaju njegovi sledbenici u skoro svim zemljama Evrope, npr. , E. Seeling, H. Belević, R. Grossberger, A. Hellwig, A. Bertillon E. Locard, R. A. Reiss i drugi.

Pod snažnim uticajem učenja Grosa i njegovih sledbenika, na šta je svakako uticao i razvoj nauke i tehnike uopšte, a sa njim i kriminaliteta, krivično delo počinje da se tretira kao kompleksan problem čijem otkrivanju i rasvetljavanju treba prići primenom naučnih metoda. Takvi radikalni stavovi posebno su bili zastupljeni u Nemačkoj, Austriji, Švajcarskoj i Rusiji.

Albert Wingart je 1904. godine objavio delo „Kriminalistička taktika“, od kada i datira trojna podela kriminalistike. Odmah zatim na području kriminalistike dolazi do naglog razvoja koji se ogleda u nekoliko novih pravaca, koji se mogu smatrati takođe veoma značajnim za dalji naučni razvoj kriminalistike. Tako, npr. , u Francuskoj i Italiji dolazi do ubrzanog razvoja kriminalističke tehnike nastojanjem A. Nicofaro-a i Locard-a kao, tehničke policije (Police technique) i Naučne policije (Police scientifique), a nešto kasnije E. Locard objavljuje delo "Rasprava o kriminalistici" (Traité de criminalistique). Današnji sledbenici Locarda su Ch. Sannie, P. Ceccaldi, V. Sarentino. U Engleskoj i SAD u stručnim i naučnim krugovima posebno visok tretman ima kriminalistička tehnika. Značajna imena u ovoj oblasti su O' Hara, P. Kirk, J. Osterburg, K. O' Brien, R. Sullivan, M. Bischoff, Pohl. Trojna podela kriminalistike najviše je bila zastupljena u pojedinim istočnoevropskim zemljama: Poljskoj – P. Horoszovski, B. Holist, G. Hanausek, Čehoslovačkoj – J. Pjesak, M. Protivinski, J. Matijasek i dr. , Mađarskoj – L. Viski, J. Kerteesz, Bugarskoj – T. Stamatov, G. Georgijev.

Danas u Rusiji ovu nauku kao tripartitnu zastupaju poznati teoretičari: A. Virnberg, B. Terzijev, N. Vasiljev, R. Belkin, Konovalova i drugi.

Početkom XX veka, nagli razvoj egzaktnih nauka imao je uticaja na unapređenje antikriminalne prakse. Dolazi do formiranja kriminalističkih ustanova i instituta gde se težilo pronalaženju i otkrivanju krivičnih dela. To je period u kome su pojedine egzaktne nauke počele da se preseljavaju u laboratorije, jer je postalo jasno da se moderna kriminalistička praksa ne može naučiti u tom obimu samo na osnovu znanja iz knjiga, budući da su nužni i eksperiment i veštačenje izvedeni u laboratoriji. Sve složeniji i organizovaniji oblici kriminaliteta uslovlili su kao prirodnu posledicu brži razvoj kriminalističkih i policijskih laboratorija. Kriminalističke laboratorije i zavodi

osnivaju se kao logičan sled uvođenja naučnih metoda pri otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela, napretka tehnike i medicine, pronalaska rendgena, razvoja prirodnih nauka, pronalaska i primene infracrvenih i ultraljubičastih zraka itd.

Tako je došlo do organizovanja takozvane „naučne policije“, odnosno, policije koje je u svoj rad sada unosila i naučna dostignuća. Policijski rad počinje da prati organizovanje i formiranje timova stručnjaka prema pojedinim specijalnostima.

Otvaraju se i prve policijske laboratorije koje se opremaju savremenim tehničkim sredstvima. Formiraju se naučni instituti radi istraživanja kriminaliteta sa kriminološkog i šireg sociološkog aspekta i unapređivanja prakse.

U početnoj fazi razvoja ove institucije nisu imale definisani profil, čemu je doprinosila nedefinisanost metoda kriminalistike i kriminologije, pa su se mešale kriminalistička i kriminološka istraživanja. Međutim, svakodnevne praktične potrebe za kriminalističkim veštačenjem sve više usmeravaju ovakve ustanove da se bave praktičnim pitanjima, otkrivanjem krivičnih dela i učinaca, odnosno obezbeđenjem dokaza u krivičnom postupku.

Posle Drugog svetskog rata osnivaju se i ubrzano razvijaju posebne ustanove i instituti koji se bave isključivo kriminalističkim istraživanjima i kriminalističkim veštačenjima. U pojedinim zemljama, paralelno se radi i na kriminološkim i penitencijarnim istraživanjima.

Jedan od prvih instituta takve vrste osnovan je u Lozani (Švajcarska), a formirao ga je Rudolf Rajs. Godine 1901. on je na Pravnom fakultetu uveo kurs sudske fotografije. Institut je, konačno, oformljen tek 1909. godine i dr Rajs je njime rukovodio do Prvog svetskog rata. Rajs je na toj dužnosti zamenio Mark Bišof, koji je kasnije unapredio rad ovog instituta, a pomogao je i formiranje naučnih instituta u Poljskoj i Brazilu. Pedesetih godina (konkretno 1954. godine) Institut je proširio svoju delatnost na kriminološka istraživanja. Ovaj institut je obavljao tri složena zadatka:

1. školovao je visoko kvalifikovane kriminalističke kadrove,
2. izvodio složena kriminalistička veštačenja, što je doprinelo, u znatnoj meri, naučnom usavršavanju postojećih i otkrivanju novih metoda i
3. veoma usko je sarađivao sa policijom unoseći i razvijajući naučne metode u borbi protiv kriminaliteta.

Institut je postao poznat u svetu i po tome što je školovao visoko

kvalifikovani policijski kadar. Na njemu su studirali mnogi kriminalistički radnici iz raznih zemalja, pa i iz tadašnje Jugoslavije. Ovaj institut je postavio, u svetskim razmerama, nove metode kriminalistike koje su odbacivale pretpostavku o vrednosti maltretiranja okrivljenog, zastupajući dokaze na naučnoj osnovi, a samo dokazivanje na principu istine i objektivnosti.

Godine 1912. tvorac kriminalistike dr Hans Gros (1847–1915) osnovao je Kriminalistički institut u Gracu koji je 1918. godine promenio naziv u Kriminološki institut. Ovaj institut je od svog osnivanja ostao u sastavu Pravnog fakulteta i koristio se za izvođenje nastave iz kriminalistike i kriminologije, a kasnije se najviše bavio istraživanjima u vezi sa osuđenima na izdržavanju kazne lišenja slobode. To su bila antropološka istraživanja od kojih su formirani obimni dosije osuđenih.

Metode naučne kriminalistike dugo su predostrožno čuvane da ih ne bi saznali kriminalci. Nagli razvoj kriminalistike sa kriminalističko tehničkog aspekta, pratio je i njen razvoj s aspekta korišćenja u kriminalistici metoda društvenih nauka, na primer, psihologije.

Iskaz, kao značajno lično dokazno sredstvo, sve više počinje da se uzima i koristi uz pomoć metoda opšte psihologije. Uključivanju opšte psihologije u prikupljanju ličnih dokaza i stvaranju pomoćne kriminalističke discipline – sudske psihologije, znatno su doprineli: Bentam, a nešto kasnije Gros, Gorf, Bine i drugi. Početkom XX veka počinju mnogobrojna kriminalistička i kriminološka istraživanja na ovom planu, ali ih je prekinuo Prvi svetski rat.

Svi ovi značajni rezultati, postignuti na bazi povezivanja kriminalistike i naučnih dostignuća, poprimali su, delimično, i suprotnu tendenciju. Razvoj naučnih kriminalističkih metoda ozbiljno je zapretio da ugrozi i najintimnije sfere čovekovog života. Svaki naredni korak je uvek iznova stvarao moralne i pravne probleme, čije je rešavanje bilo manje ili više objektivno i humano u zavisnosti od društveno političkog okvira u kojem se konkretna kriminalistička praksa odvijala. Prema tome, princip utvrđivanja istine u krivičnom postupku, a u vezi sa primenom naučnih dostignuća, često se kosio, u istoriji, sa principom zakonitosti, humanosti i zaštite čovekovih prava.

Godine 1923. osnovan je u Beču Institut za krivičnopravne nauke i kriminalistiku. Kasnije je i ovaj institut promenio naziv u Kriminološki institut. Jedan od najpoznatijih stručnjaka, koji je radio u ovom institutu, bio je dr Ronald Grasberger čija je knjiga "Psihologija krivičnog postupka" prevedena i na naš jezik. Ovaj institut je, pretežno, naučna ustanova, odnosno,

on se više bavio kriminologijom nego kriminalističkom praksom.

Poseban značaj u razvoju kriminalistike u tom periodu imaju univerzitetske ustanove, jer se kriminalistika uvršćuje u nastavne programe znatnog broja pravnih fakulteta i visokih policijskih škola.

Da bi se rešile praktične potrebe otkrivanja krivičnih dela i učinilaca, 1925. godine je osnovan Kriminalistički institut pri direkciji bečke policije, koji je organizovao poznati stručnjak Zigfrid Tirkel.

Instituti su se, pretežno, bavili kriminalističkim veštačenjem, ali i nastavom koju su pohađali mnogi tadašnji policijski stručnjaci iz raznih evropskih zemalja.

U Parizu je još 1922. godine, osnovan Kriminalistički institut pod zajedničkom upravom Pravnog i Medicinskog fakulteta, ali je to samo preteča ovog instituta. Pre ovog instituta, još od 1888. godine postojala je u Francuskoj neka vrsta specijalizovane kriminalističke službe za antropometrijsku identifikaciju. Istovremeno, u Londonu je postojala kriminalističko tehnička laboratorija koja je znatno uticala na razvoj kriminalistike u svetu. Osnivanje Instituta u Parizu pomogao je prof. dr Baltazard, kao i hemičar Bajli (Bayli). Institut ima četiri odseka: za krivično pravo, za sudsku medicinu i psihijatriju, za naučnu policiju i kriminalnu politiku. Osim istraživanja u Institutu se pretežno bave i nastavnim procesom.

U Italiji je lekar Salvatore Ottolenghe (1861–1934) pokušao da organizuje, pod uticajem svog bliskog saradnika Čezara Lombroza, školu za naučnu policiju u Rimu, ali je do osnivanja ove škole i njenog definitivnog uobličavanja došlo tek 1919. godine. Škola je imala tri odseka:

1. za službu identifikacije,
2. kriminalističko-tehnički odsek i
3. antropološko-biološki odsek.

U školi nisu vršena kriminalistička veštačenja, ali se školovao veliki broj kadrova koji su se, kasnije, agilno zalagali za sprovođenje naučnih principa i metoda u radu policije.

Pruski policijski institut, koji je osnovan oko 1930. godine, bio je centralna policijska ustanova Hitlerovog Rajha i radio je pod jakim uticajem nacističkog pokreta. Podeljen je na više odseka, od kojih se naročito razvio odsek za identifikaciju.

Posle Drugog svetskog rata u Visbadenu je osnovan Savezni kriminalistički institut za teritoriju ondašnje SR Nemačke. Ovaj institut je

izuzetno dobro opremljen, ali osim njega u svakoj pokrajini postoje manji instituti od kojih su naročito poznati po svojoj tradiciji oni u Bavarskoj.

Po svojoj nameni novinu predstavlja Centar za prevenciju kriminaliteta koji je 1963. godine formiralo Ministarstvo unutrašnjih poslova u Engleskoj. U Centru se školuju policijski službenici koji se specijaliziraju za rad na prevenciji. Programi na kursevima koji se organizuju, uglavnom, obuhvataju: tehničku zaštitu od kriminaliteta s ciljem proučavanja raznih uređaja za zaštitu od kriminaliteta – lica, objekata i vozila (alarmni uređaji i druga sredstva).

Kriminalistički instituti u SAD osnivaju se nešto kasnije nego u Evropi. Dok je u Evropi prvi institut nastao još 1909. godine (u Lozani), prva ustanova ove vrste u Americi osnovna je u Los Angelesu tek 1924. godine. Tada je osnovana prva Kriminalistička laboratorija pri policiji u Los Angelesu, a njen osnivač je poznati kriminolog i kriminalista August Volmer (August Vollmer). Posle Drugog svetskog rata ova laboratorija je prerasla u Kriminalistički institut. Institut se bavi kriminalističkim veštačenjem i istraživanjem novih metoda za otkrivanje tragova krivičnih dela. Podstaknuti takvim primerom osnivaju se i drugi instituti kao, na primer: u Detroitu (1927) je osnovana Kriminalistička laboratorija; zatim u Čikagu (1929) Laboratorija za naučno otkrivanje zločina; u Njujorku (1934) Kriminalistička laboratorija policije, a čuveni Federalni istražni biro (FBI) u Vašingtonu, osnovan je 1933. godine, sa zadatkom da otkriva krivična dela koja predstavljaju povrede saveznih zakona, a kada to odredi predsednik SAD i u slučajevima koji predstavljaju povrede državne bezbednosti SAD.

Ubrzo su skoro svi veliki gradovi u SAD imali svoje laboratorije i institute. Za vreme Drugog svetskog rata FBI je formirala najmodernije kriminalističke laboratorije. Još krajem Drugog svetskog rata oprema laboratorije FBI je procenjena na više od milion dolara. To su bile specijalne laboratorije opremljene za elektronsku obradu podataka, a pored njih su formirane i sve druge za kriminalističko tehnička veštačenja krivičnih dela. Smatra se da su ove laboratorije FBI i danas najbolje opremljene policijske laboratorije u svetu.

U bivšim socijalističkim zemljama, znatno kasnije, dolazi do osnivanja instituta i laboratorija u kojima se naučnim metodama radi na sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta. Objektivne nemogućnosti da socijalističke zemlje drže korak sa industrijski razvijenim Zapadom bile su u skladu sa Staljinovom politikom prema kojoj je takav rad bio sprečavan i potiskivan, između ostalog,

i zbog toga da bi se prikrilo postojanje kriminaliteta i zadržala predstava o idealnom socijalističkom društvu bez kriminala i poroka.

U Moskvi je 1946. godine, ipak, osnovan Svesavezni naučni institut Ministarstva zaštite javnog poretka. U Institutu radi najstručniji naučni kadar. Ovaj institut ima bogato opremljene laboratorije, kabinete i biblioteke, a ima i sopstvenu izdavačku delatnost.

Godine 1963. osnovan je, takođe, u Moskvi i Savezni institut za izučavanje uzroka i razrađivanje mera kojima se sprečava kriminalitet. U njemu se izučavaju uzroci kriminaliteta, obrađuju teorijski problemi krivičnog prava, materijalnog i procesnog, kriminalistike i njoj srodnih disciplina.

I u drugim istočnoevropskim zemljama osnivaju se slični instituti. Među njima je naročito interesantan Zavod za kriminalistiku Glavne komande građanske policije u Varšavi, koji se bavi i metodom identifikacije pomoću glasa, a naravno, istražuje i druge oblasti: trasologiju, vrši balistička istraživanja, fizičko hemijska i ostala istraživanja, ima kriminalistički muzej i priprema naučna izdanja.

Povezivanjem poznatih instituta i naučno istraživačkih ustanova sa kriminalističkom praksom, uz stalan razvitak i doprinos nauke, stvarale su se realne osnove koje su omogućavale uspešnu borbu protiv kriminaliteta.

U našoj zemlji takvi instituti nemaju tradiciju, mada se posle Drugog svetskog rata dosta dinamično razvijaju.

1. 5. 1. Razvoj kriminalistike u Srbiji

U stručnoj kriminalističkoj i krivičnopravnoj literaturi nije detaljno opisan celokupan razvitak kriminalistike i uvođenje naučnih metoda u radu na suzbijanju kriminaliteta u našoj zemlji. Na neke podatke nailazili smo u stručnim časopisima i udžbenicima kriminalistike, ali se njihovi autori ograđuju ističući da nisu bili u mogućnosti da dođu do svih podataka, jer su uništeni u toku Prvog svetskog rata i Drugog svetskog rata.

Posle Drugog svetskog rata osnovni nosilac aktivnosti borbe protiv kriminaliteta bila je služba unutrašnjih poslova koja je, u početku, bila veoma siromašna kriminalističko tehničkim instrumentima. Iz perioda stare Jugoslavije nasleđene su samo neke nepotpune kriminalističke evidencije i daktiloskopske zbirke. Služba unutrašnjih poslova, na koju je pao glavni teret otkrivanja krivičnih dela i učinilaca morala je da počne od početka.

Početkom 1946. godine formirana su prva kriminalističko tehnička odeljenja u kriminalističkim upravama Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova i republičkih sekretarijata za unutrašnje poslove. Ova odeljenja su organizovala stručnu službu identifikacije, posebnu službu za kriminalistička veštačenja, a radilo se i na usavršavanju radnika unutrašnjih poslova sa kriminalističko tehničkog aspekta za obradu mesta kriminalnog događaja i druge kriminalističko tehničke poslove.

Nešto kasnije, u skoro svim republikama i pokrajinama osnovani su kriminalističko tehnički birovi.

U Republici Srbiji poslove kriminalističkih veštačenja obavlja Kriminalističko tehnički centar Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, kao i Odeljenje kriminalističke tehnike SUP-a Beograd. Slična odeljenja postoje u Novom Sadu i Nišu, a u nešto manjem obimu ovim poslovima se bave i pojedina odeljenja bezbednosti.

U Beogradu je 1960. godine osnovan Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, po odluci Saveznog izvršnog veća. Kasnije je ovaj institut promenio naziv u Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Institut je objavio veliki broj stručnih i naučnih radova i monografija sa kriminalističko pravnim temama. U zajednici sa Jugoslovenskim udruženjem za krivično pravo i kriminologiju, od 1963. godine, Institut izdaje časopis „Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo“ (sada je to „Revija za kriminologiju i krivično pravo“). Ovaj institut, bez sumnje, predstavlja veoma značajnu ustanovu koja je do sada dala jedan broj naših najpoznatijih naučnih radnika – profesora beogradskog univerziteta i drugih univerziteta. Institut sarađuje sa mnogim sličnim institutima i izvan naše zemlje, čime znatno doprinosi razvoju i razmeni iskustva u oblasti kriminologije, krivičnopravnih nauka i kriminalistike.

U organizaciji ovog instituta dosad je obavljen znatan broj naučnih istraživanja kriminološkog, krivičnopravnog i kriminalističkog značaja.

Odlukom Saveznog izvršnog veća, od 21. jula 1976. godine, osnovan je Institut bezbednosti Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, s ciljem provođenja naučno istraživačkog rada i obuke kadrova za potrebe službi bezbednosti. Sada ovaj Institut pripada Bezbednosno-informativnoj agenciji Republike Srbije, opremljen je najsavremenijim tehničkim sredstvima, a u njemu radi i visokonaučni i veoma stručan kadar. Institut je orijentisan na praćenje primene metoda i sredstava kriminalaca, odnosno na proučavanje,

prilagođavanje i usavršavanje najsavremenijih naučnih i tehničkih dostignuća radi njihove primene u radu na sprečavanju i otkrivanju krivičnih dela i njihovih učinilaca. Tako ovaj institut prati savremena dostignuća kriminalističke tehnike i u znatnoj meri doprinosi njenom razvoju, a time i razvoju kriminalistike u celini.

U Srbiji je prihvaćena trihotomna podela kriminalistike tek posle Drugog svetskog rata. Između Prvog svetskog rata i Drugog svetskog rata ona se kod nas razvijala pod uticajem Tregubova, koji je posle bekstva iz Rusije pred Oktobarskom revolucijom došao u Beograd, gde je kasnije predavao kriminalistiku kao profesor Pravnog fakulteta u Beogradu. Značajnog saradnika u ovom periodu imao je u R. Rajsu koji je u Beograd došao iz Lozane kao već afirmisani naučnik gde je napustio sopstveni institut i u Narodnoj banci Srbije osnovao Službu za veštačenje lažnog novca. Sa njima je usko sarađivao i A. Andonović, tadašnji šef Tehničke policije u Beogradu.

Ova trojica afirmisanih stručnjaka dala su značajan doprinos razvoju kriminalistike u Srbiji, pre svega, tehničke, ali njihov napor ipak, nije imao većeg efekta. Razlog je bila naučna zapuštenost ovog područja i otpor koji je tadašnja sredina imala prema novinama ovakve vrste. Posle Drugog svetskog rata značajan doprinos razvoju kriminalistike kod nas pružili su Lj. Simonović, V. Vodinelić, T. Marković, Ž. Aleksić, kao i jedan broj praktičara – naučnih radnika i istraživača koji su svoja profesionalna opredeljenja vezali za organe unutrašnjih poslova, odnosno njihove obrazovne institucije.

Danas se kriminalistika u našoj zemlji najpotpunije izučava na Kriminalističko-policijskoj akademiji u Beogradu. Kriminalističko-policijska akademija uživa ugled najznačajnije i veoma kompetentne edukativne visokoobrazovne ustanove za ovu nastavno naučnu oblast. Na ostalim visokoškolskim ustanovama, tj. na pravnim fakultetima u našoj zemlji, nastava kriminalistike nije ujednačena. Na pravnim fakultetima postoji kao samostalan, obavezan ili opcioni predmet.

Potreba za uspešnijem suprotstavljanju kriminalitetu zahteva mnogo obimnije ugrađivanje kriminalistike u nastavne programe, pre svega, pravnih fakulteta, uz prevazilaženje stanovišta o kriminalistici kao policijskoj nauci, pomoćnoj naučnoj disciplini, ili pak praktičnim pravilima otkrivanja krivičnih dela i učinilaca.

Koncipiranje nastavnih programa iz kriminalistike u vanpolicijskim ustanovama, npr. , pravnim fakultetima, pre je rezultat parcijalnih sporadičnih

postupanja nego planskih društveno opravdanih nastojanja planiranih u skladu sa osmišljenim programima suprotstavljanja kriminalitetu. Potreba potpunijeg didaktičkog planiranja kriminalistike u nastavne programe pravnih fakulteta više je nego očigledna. Nastavni kriminalistički sadržaji trebalo bi da budu orijentisani prema sledećim elementima:

a) u odnosu na saznanja koja su neophodna za buduću profesiju diplomiranih pravnika,

b) s ciljem razvijanja budućih sposobnosti koja prevazilaze područje krivičnog prava i odnose se na druga pravna područja (građansko pravo, upravno pravo, finansijsko pravo i dr.).

Osnovni nedostatak u izučavanju kriminalistike je, međutim, nepostojanje specijalizacija prema pojedinim problemskim područjima kriminaliteta. S obzirom na sve prisutniju profesionalizaciju i specijalizaciju kriminalaca i kriminaliteta uopšte, specijalistička koncepcija izučavanja kriminalistike bila bi veoma korisna i sa osnovanom pretpostavkom bi doprinela uspešnijem sprečavanju kriminaliteta.

1. 6. Struktura kriminalistike

Postoji tradicionalna podela kriminalistike na kriminalističku taktiku, kriminalističku tehniku i kriminalističku metodiku. Ova podela danas ima više teoretski nego praktični značaj.

U savremenom otkrivanju krivičnih dela i izvršilaca interdisciplinarni pristup je neophodan, jer povezuje sasvim različite i heterogene nauke, pa je utoliko pre ova podela kriminalistike, koja predstavlja jedinstvenu nauku, sa još manje osnova. Međutim, ova podela je za nas nužna iz didaktičkih razloga, a nju je moguće uslovno izvesti, s obzirom na metode i sredstva kojima se svaka od ovih grana kriminalistike koristi. Ove metode i sredstva su različiti za svaku od navedenih grana, mada se oni prožimaju i dopunjuju, naročito između kriminalističke taktike i metodike.

Kriminalistička taktika, kao temelj kriminalistike, izučava i usavršava opšta kriminalistička pravila i radne metode s ciljem njihove praktične primene prilikom suzbijanja kriminaliteta, odnosno radi otkrivanja i rasvetljavanja izvršenih krivičnih dela i njihovog sprečavanja. Kriminalistička taktika se bavi pojavnim oblicima krivičnih dela, načinima njihovog vršenja, motivima i ciljevima zbog kojih nastaju, zatim stručnim znanjima, veštinama,

kriminalnim sklonostima, načinom života i psihologijom izvršilaca krivičnih dela. Kriminalistička taktika ova saznanja uopštava i donosi apstraktna kriminalistička pravila primenljiva, uglavnom, na sve slučajeve otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca, kao i na sprečavanje nastupanja kriminalne posledice.

Mada se kriminalistička taktika ne bavi kriminalističko tehničkim metodama, ona povezuje taktičke i tehničke metode rada.

U skladu sa silogističkom kriminalistikom, odnosno njenim didaktičkim programom, pojedini autori u područje kriminalističke taktike ubrajaju i sadržaje kriminalističke fenomenologije i kriminalističke morfologije. Takođe i kriminalistički sadržaji koji su u vezi sa prevencijom kriminaliteta, kao i kriminalne politike, prema navedenom shvatanju, su kriminalističko taktički sadržaji.

Kriminalistička taktika donosi svoja opšta pravila na osnovu prakse vršenja pojedinih operativno taktičkih mera i radnji, uz korišćenje metoda drugih nauka, a radi njihove celishodnije i uspešnije primene ubuduće. Tako se može govoriti o taktici prikupljanja ličnih dokaza (saslušanja okrivljenog, saslušanja svedoka), prikupljanja obaveštenja (obavljanje razgovora sa osumnjičenim, oštećenim i sl.), o taktici utvrđivanja identiteta, legitimisanja, praćenja i osmatranja, taktici lišenja slobode, taktici pretresanja (lica, stana, prevoznih sredstava), taktici vršenja uviđaja, taktici veštačenja (kriminalističkih i dr.), taktici planiranja operativnog rada na osnovu indicija i verzija, taktici planiranja i preduzimanja preventivnih mera u odnosu na određene kriminalne sredine ili prema određenim licima sklonim kriminalnom ponašanju.

Preduzimanje pojedinih operativno taktičkih mera i radnji, po pravilima kriminalističke taktike, osnovni je uslov za njihovo uspešno realizovanje. Poštujući kriminalističko taktička načela, istovremeno se, u punoj meri, realizuju i osnovni principi kriminalističke metodike i kriminalističke tehnike. Ove tri discipline su u praksi jedinstvene, pa bi narušavanje osnovnih principa zbog pogrešne primene bilo koje njihove metode, po pravilu, dalo negativan rezultat.

Kriminalistička taktika je, najvećim delom, represivna grana kriminalistike, s obzirom na to da je, iako na apstraktan način, usmerena prema krivičnom delu i učiniocu, s ciljem njegovog otkrivanja i dovođenja u kauzalnost, znači, najvećim delom postdeliktno. Kriminalistika se, međutim,

bavi i pojedinim metodama sprečavanja krivičnih dela, nastojeći da otkrije i suzbije neke od kriminogenih uzroka ili pak da spreči nastupanje same kriminalne posledice u nekoj od faza izvršenja krivičnog dela. Ove metode koje imaju preventivni karakter za sada se pre mogu pripisati taktici i tehnici, nego kriminalističkoj metodici, s obzirom na to da je zadatak ove grane kriminalistike, praktično, veoma usko omeđen i ograničen na konkretna krivična dela i to postdeliktno.

Kriminalistička tehnika pronalazi, proučava, prilagođava i primenjuje pojedine metode prirodnih i tehničkih nauka na određena krivična dela radi njihovog otkrivanja, odnosno obezbeđivanja dokaza o krivici izvršioca, pre svega, materijalnih.

Kriminalistička tehnika pribavlja, prilagođava, usavršava, primenjuje metode drugih nauka radi prikupljanja, otkrivanja, obezbeđenja i fiksiranja materijalnih dokaza, vršenjem određenih istražnih radnji: uviđaja, veštačenja i drugo. Progres nauke i tehnike uopšte čini da se ovaj deo kriminalistike nalazi u stalnom usponu, naročito kada je u pitanju pronalaženje mikrotragova, kao i pojedinih metoda veštačenja koje ranije nisu bile pristupačne kriminalistici.

U okviru kriminalističke tehnike primenjuju se mnogobrojna naučna i tehnička dostignuća preko posebnih naučno verifikovanih metoda. Ove metode imaju veliki kriminalistički značaj, s obzirom na to da su one u znatnoj meri adaptirane i prilagođene potrebama obezbeđivanja materijalnih dokaza u pretkrivičnom postupku.

Iako funkcionalno čini celinu, kriminalistička tehnika se može podeliti na operativno registracionu i istražnu.

1. Operativno registraciona tehnika ima za cilj pronalaženje tragova i predmeta krivičnog dela, pre svega na mestu izvršenja krivičnog dela, zatim fiksiranje raznih činjenica (u vezi sa tragovima i predmetima) tehničkim i grafičkim metodama.

2. Istražna kriminalistička tehnika primenjuje se radi istraživanja i veštačenja pojedinih tragova i predmeta u kriminalističkim, sudskomedicinskim i drugim laboratorijama u vezi sa krivičnim delima.

Posebno je interesantna oblast kriminalističke trasologije, koja se bavi pronalaženjem, istraživanjem i izučavanjem tragova, posebno u vezi sa njihovim nastankom, strukturom, poreklom, zatim izazivanjem ukoliko su nevidljivi metodama za fiksiranje, njihovim korišćenjem kao materijalnih dokaza u krivičnom postupku ili pak u procesu veštačenja.

Primena kriminalističko tehničkih metoda je od posebnog značaja za identifikaciju lica, životinja i predmeta. Uz primenu kriminalističko tehničkih sredstava identifikacije i registracije kriminalistička tehnika ima i poseban značaj za sprečavanje vršenja krivičnih dela.

Ova grana kriminalistike primenjuje metode mnogobrojnih drugih nauka od kojih stvara sopstvene metode koje postaju kriminalističke.

Opšte metode koje kriminalistička tehnika primenjuje jesu: posmatranje, merenje, opisivanje, upoređivanje, eksperimentisanje, dok su specijalne kriminalističke metode, npr. trasološka, grafološka, balistička, fotografska, matematička (statističke, matematičko logičke, modeliranje). Veoma široku primenu u kriminalistici imaju hemijske i fizičke metode. Biološke metode neposredno se primenjuju na tragove koje ostavljaju živa bića ljudskog, životinjskog i biljnog porekla.

Činjenica je da se dostignuća tehnike i nauke koriste i u kriminalne svrhe, što čini primenu kriminalističke tehnike još neophodnijom. Ona se bavi pronalaženjem i prikupljanjem tehničkih sredstava i metoda i u preventivnom cilju u smislu otkrivanja pripremanih krivičnih dela, obezbeđenja značajnih objekata i slično.

Kriminalističkoj taktici i kriminalističkoj tehnici se suprotstavlja delinkventska taktika i tehnika. Taktika i tehnika kojom se služe kriminalci u znatnoj meri povratno utiče na kreiranje kriminalističke taktike i tehnike.

Kriminalistička metodika ima za cilj primenu metoda i sredstava kriminalističke taktike i kriminalističke tehnike na određenu vrstu krivičnih dela. Pri tome, kriminalistička metodika izgrađuje i usavršava sopstvene metode i sredstva koja se zasnivaju na specifičnostima konkretnih vrsta krivičnih dela. Pojedine vrste krivičnih dela, kao što su krvni delikti, imovinski delikti, privredni delikti, saobraćajni i dr. sa svojim podgrupama, na primer, teška ubistva i telesne povrede, provalne krađe i džepne krađe, razbojništva i razbojničke krađe, ugrožavanje javnog saobraćaja i druga, imaju niz specifičnosti i veoma su različite, u svojim pojavnim oblicima, zatim po načinu izvršenja, upotrebljenim sredstvima i metodama koje koriste kriminalci. Upravo takva heterogenost kriminalnog ispoljavanja iziskuje specifičan prilaz konkretnim krivičnim delima i kada se preduzimaju pojedine operativno taktičke mere i radnje, s ciljem otkrivanja i rasvetljavanja ovih krivičnih dela. Te specifične metode i sredstva u odnosu na otkrivanje i razjašnjenje pojedinačnih kriminalnih slučajeva, izučava kriminalistička

metodika. Pri tome, opšta pravila kriminalističke taktike i tehnike poprimaju specifičnu sadržinu primenom na pojedinačne slučajeve.

To je i razlog da izučavanje kriminalističke taktike prethodi metodici, odnosno, da se metodika smatra posebnom taktikom, a njihov međusobni odnos je analogan odnosu opšteg i posebnog dela krivičnog prava.

1. 7. Odnos kriminalistike, taktike i ostalih grana kriminalistike

Dok je odnos između kriminalističke tehnike i ostale dve grane kriminalistike relativno jednostavan, između taktike i metodike ovaj odnos je u literaturi delimično polemičan. U kriminalistici ne postoji jedinstven stav o tripartitnoj podeli, pri čemu jedan broj autora negira postojanje metodike kao posebne grane kriminalistike, odnosno insistira na njenoj veoma uskoj povezanosti sa taktikom. Kriminalisti V. Vodinelić i Ž. Aleksić ističu da je kriminalistika jedinstvena disciplina koja se grana na kriminalističku tehniku i taktiku.

Kriminalistika taktika se sastoji iz opšteg i posebnog dela (metodika)

Ž. Aleksić i M. Škulić navode: "...to je nauka o tehnici, taktici i metodici istraživanja i sprečavanja krivičnih dela, pri čemu se taktika i metodika poistovećuju sa odnosom opšteg i posebnog". Prema mišljenju Aleksića, kriminalistika je nauka o tehnici, taktici i metodici istraživanja i sprečavanja krivičnih dela pri čemu se kriminalistička taktika i metodika takođe poistovećuju sa odnosom opšteg i posebnog.

C. Zarjev prihvata trojnu podelu kriminalistike ističući da je "...kriminalistička metodika poseban deo kriminalističke taktike. ..." B. Pavišić i D. Modli pišu: Kriminalistička metodika ili posebna taktika vrlo je razgovetno i dinamično područje kriminalističke taktike. Enciklopedijske odrednice (Pravna enciklopedija i Kriminološki leksikon, Leksikon kriminalistike) metodiku, takođe, definišu kao poseban deo kriminalističke taktike. I pojedini procesualisti, na sličan način, definišu odnos dveju grana kriminalistike, pri čemu metodiku određuju kao poseban deo taktike. U istom smislu ovaj odnos unutar kriminalistike, na sličan način, određuju i pojedini strani autori.

Shvatanja različita od navedenih javljaju se kod Belkina, zatim Vasiljeva, kao i kod domaćih autora T. Markovića, D. Dimitrijevića, R. Malenčića. Ovi autori prihvataju trojnu podelu kriminalistike, dok I. Kobovac ističe da kriminalistiku sačinjavaju kriminalistička tehnika, taktika, psihologija, sudska

medicina i još neke discipline. Lj. Simonović ovom sastavu dodaje i kriminalističku metodiku, dok A. Munda deli kriminalistiku na opšti i posebni deo, pri čemu se posebni deo odnosi na metodiku.

Relativno različita mišljenja i stavovi o podeli unutar kriminalistike, kao i promene stavova nisu od većine autora praćeni i adekvatnim obrazloženjima, na šta s pravom ukazuje i V. Vodinelić.

Očigledno da je veoma dinamičan razvoj savremene kriminalistike koja sve više teži ka specijalizaciji po pojedinim celinama doveo do sistemskog izdvajanja kriminalističke metodike kao treće grane ove naučne discipline. Bez značaja je da li će ona biti označena kao posebna taktika ili metodika. U svakom slučaju, trojna podela je važna kao osnova za stvaranje kriminalističkih celina prema specifičnostima metoda kriminalističkog postupanja i specifičnih sadržaja koji proističu iz kriminalističkih potreba, što je od nesumnjivog didaktičkog značaja. Zbog toga ova podela ima opravdanja, jer ona omogućava najpotpuniji uvid u sadržaj i metode kriminalistike u celini i pojedinačno po granama, zbog čega se za ovu podelu i opredeljujemo.

Bez naučnog osnova je isticati dominaciju bilo koje grane kriminalistike, jer se trojna podela može prihvatiti isključivo kao teorijska, odnosno didaktička, bez čvrstog oslonca u praktičnom kriminalističkom postupanju, naročito kada je odnos taktike i metodike u pitanju.

Kriminalistička taktika, naime, proučava pojedine operativno taktičke mere i radnje, pravila planiranja operativnog rada na osnovu indicija i verzija, pravila vođenja prekrivičnog postupka i pokretanja krivičnog postupka, ali sve to na jedan uopšten, apstraktan način. Kriminalistička metodika, međutim, pravi razlike pri primeni svih operativno taktičkih mera i radnji, u zavisnosti od krivičnog dela, bez obzira na to što postoje za svaku od njih pravila koja im određuje kriminalistička taktika.

Uputstva koja daje kriminalistička taktika predstavljaju, znači, opštu orijentaciju koja se sastoji u organizovanju i sprovođenju prekrivičnog i krivičnog postupka. Metodika, za razliku od taktike, uči nas kako treba pojedina kriminalističko taktička pravila primenjivati na pojedinačne slučajeve.

Tako, na primer, s jedne strane, postoje opšta pravila uviđaja, dok, s druge strane, postoje velike razlike u vršenju uviđaja kod krivičnih dela provalne krađe i ubistva, zatim saobraćajnog delikta i paljevine. Nisu ista pravila za otkrivanje i planiranje prekrivičnog postupka, na primer, kod krivičnog dela

silovanja i falsifikovanja novca i drugo.

Kriminalistička taktika pruža opšta znanja kriminalisti, koji će u svom radu biti uspešan onoliko koliko takva opšta kriminalistička saznanja, metode i sredstva, bude u praksi uspešno prilagodio konkretnom slučaju. Primenjena u praksi opšta kriminalističko taktička pravila tako pojedinačnih metoda bivaju obogaćena novim sadržajima. Tako dobijena saznanja taktika uopštava, izvlači iz njih ono što je zajedničko, racionalno i celishodno, ugrađuje u već postojeća (ili izgrađuje nova) pravila postupanja i ustupa metodici, radi njenog praktičnog usmeravanja. Otuda je značaj kriminalističke taktike vrlo veliki, jer je njen zadatak da opštim metodama obuhvati veliki broj slučajeva. Zbog toga odnos kriminalističke taktike i kriminalističke metodike nije jednosmeran, već uzajaman i vrlo dinamičan, to je dijalektički odnos korelacije opšteg i posebnog u kome se kriminalistička taktika ne može smatrati početnim, odnosno kriminalistička metodika završnim delom kriminalistike, iako, na prvi pogled, takav njihov odnos izgleda logičan. Takvim tretiranjem kriminalistike izgubio bi se njen praktični smisao, pogotovu jer je i podela praktične kriminalistike na pojedine grane samo uslovna. Podelom, pak, praktične kriminalistike na pojedine faze ili delove po redosledu (početni, završni) zanemaruje se u kriminalistici odnos uzajamnosti, dinamike, operativnosti, odnosno ona bi tako osiromašila i izgubila svaki praktični smisao.

Zadatak kriminalističke taktike jeste da posredno doprinese usavršavanju pojedinih konkretnih metoda, odnosno da otkloni nedostatke onih specifičnih u odnosu na pojedina krivična dela. To se naročito odnosi na one oblasti u kojima kriminalistička metodika nije dostigla takav nivo specijalizacije i stručnosti da bi mogla uspešno da se suprotstavlja bilo primenom represivnih, bilo primenom preventivnih mera. Otuda i postoji potreba intenzivnog razvoja kriminalističke metodike ne samo na naučnom nego i na stručnom, kreativnom planu, jer to zahteva raznovrsna i veoma specifična fenomenologija kriminaliteta. Pri usavršavanju svojih metoda kriminalistička tehnika se razvija mnogo dinamičnije.

S obzirom na naznačeno, kriminalistika će u praksi biti uspešna samo ako deluje jedinstveno. Praktična primena kriminalistike isključuje mogućnost parcijalnog prilaza s aspekta bilo koje grane kriminalistike. U praktičnoj primeni sve tri grane: taktika, metodika i tehnika, čine celinu, uzajamno se dopunjuju i prožimaju.

U praktičnom kriminalističkom ispoljavanju nema podele na taktiku, tehniku i metodiku, štaviše u praktičnoj realizaciji dolazi do primene i drugih nauka, npr. sudske medicine, kriminologije, kriminalističke psihologije, informatike, krivičnog prava – materijalnog i procesnog. Krivično pravo (materijalno i procesno) određuje kriminalistici područje i predmet rada. Predmet je kriminalitet, a područje njegovog angažovanja otkrivanje, rasvetljavanje i obezbeđivanje dokaza u odnosu na krivična dela i izvršioce radi uspešnijeg pokretanja, vođenja i okončanja krivičnog postupka.

Podela kriminalistike na taktiku, metodiku i tehniku predstavlja osnovu za naučnu obradu kriminalistike, gde se na pregledan i logički usklađen raspored kriminalistička materija može vezati za područje i metode drugih nauka, a da to ne remeti njenu celinu, da je ne razbija, već naprotiv da je naučno razvija. Ova integracija sa drugim naučnim disciplinama je od posebnog značaja i ona doprinosi da se kriminalistika intenzivno razvija u skladu sa drugim naukama, odnosno njenim metodama.

1. 8. Heuristička i silogistička kriminalistika

Osim podele kriminalistike na taktiku, tehniku i metodiku u kriminalističkoj teoriji od značaja je i prilaz ovoj nauci sa stanovišta kriminalističkog mišljenja. S tim u vezi u teoriji je poznata podela na heurističku i silogističku kriminalistiku.

U pitanju su isključivo putevi i sredstva saznanja kriminalističkih informacija, kao i njihov operativni i procesni značaj, pri čemu sadržaj i zadatak kriminalistike ostaju nepromenjeni. Štaviše, ova podela se u potpunosti uklapa u postojeću sistematiku kriminalistike koja se odnosi na kriminalističke radnje i mere prekrivičnog i krivičnog postupka.

Heuristička kriminalistika prilazi krivičnom delu kao pojavi čija su obeležja podjednako i pravna i stvarna, a koja treba kriminalističkim metodama dalje istraživati. Heuristička kriminalistika polazi od prvih informacija o delu, odnosno učiniocu čiji minimalni nivo istinitosti ima značaj osnova sumnje. Ovo područje kriminalistike sadrži aktivnosti koje imaju za cilj otkrivanje krivičnih dela i učinilaca, a koje se sastoje iz niza konkretnih delatnosti, kao što su prikupljanje obaveštenja, stvaranje pretpostavki koje su u vezi sa delom i učiniocem, kriminalističko planiranje i preduzimanje mnogobrojnih mera i radnji koje čine suštinu kriminalističke obrade. Cilj

celokupne ove aktivnosti jeste prijavljivanje krivičnog dela i stvaranje osnova za pokretanje krivičnog postupka.

Ovo područje kao osnovne instrumente koristi pojedina kriminalističko operativna sredstva, mere i radnje, indicije i signale uz primenu mnogobrojnih metoda društvenih, odnosno prirodnih i tehničkih nauka. Iako nije strogo zakonom uokvirena, ova aktivnost mora se odvijati po načelima ustavnosti i zakonitosti.

Heuristička kriminalistika, s obzirom na to da nije ograničena procesnom formom, ima relativno širok kreativni prostor i mogućnost dinamičnog razvoja u svim pravcima. Ona, pre svega, ima za cilj otkrivanje krivičnih dela i nepoznatih učinilaca metodama, merama i radnjama koje unapred nisu ograničene, osim opštim ustavnim i zakonskim propisima.

Kriminalistika sintetizuje i na sistematičan način sjedinjuje znanja iz pojedinih društvenih, prirodnih i tehničkih nauka i to povezuje sa iskustvenim kriminalističkim pravilima, stvarajući tako temeljnu osnovu za razjašnjenje krivične stvari u krivičnom postupku. Na taj način se još u pretkrivičnom postupku formira kriminalistička osnova krivičnog postupka, da bi se kriminalistička delatnost nastavila u postupku, ali sada mnogo više ograničena i usmerena krivičnoprocesnom formom.

Pokretanjem krivičnog postupka prestaje neformalno, kreativno, istraživačko kriminalističko postupanje koje, uglavnom, nije ograničeno procesnim pravilima, a nastaje procesno postupanje u čije se okvire moraju uklopiti i konkretni kriminalistički sadržaji. Bez obzira na to što su ovi kriminalistički sadržaji koji se usklađuju sa procesnim formama oskudniji od pretkrivičnog kriminalističkog postupanja, oni su veoma značajni, jer rezultati tih postupanja imaju, po pravilu, dokazni značaj. Tako usmereno i procesnom formom organizirano kriminalističko postupanje daje neophodan sadržaj krivičnom postupku čija je svrha razjašnjenje krivične stvari na zakonit način, pri čemu samo procesna forma ne bi bila dovoljna. Ovako usmereno i krivičnom postupku podređeno područje kriminalističke delatnosti nosi naziv silogistička kriminalistika.

Silogistička kriminalistika se krivičnim delom bavi na nešto drukčiji način u odnosu na heurističku kriminalistiku. Ona krivičnom delu prilazi kao realnoj pojavi, pri čemu punu pažnju posvećuje njenom krivično - pravnom i krivično - procesnom značaju. Silogistička kriminalistika polazi od činjenice da je određeno lice ostvarilo određeno krivično delo, pri čemu se dalja

aktivnost sastoji u planiranju i realizovanju najcelishodnijih procesnih i kriminalističkih mera i radnji radi obezbeđivanja dokaza. Silogistička kriminalistika je time značajno usmerena i ograničena procesnim pravilima, u čijim okvirima se i odvija njena kriminalistička delatnost.

Silogistička kriminalistika podrazumeva postojanje, odnosno primenu pojedinih propisa KZ i ZKP koji se odnose na krivično delo, izvršioca i njegovu krivičnu odgovornost.

Ovaj deo kriminalistike je u potpunosti determinisan normama krivično - procesnog prava u krivičnom postupku kada su u pitanju pojedine kriminalističke mere, radnje i ovlašćenja organa koji primenjuju kriminalistiku.

Silogistička kriminalistika na taj način u krivičnom postupku čini realnu sistemsku analizu krivičnog postupka, kao i naučnu i praktičnu obradu procesnih sadržaja.

Veoma uska povezanost i međusobna prožetost silogističke kriminalistike i procesne forme čini ih teško razdvojivim. Njihova međusobna usklađenost, pa i uslovljenost, odnosno zavisnost, bi svako razdvajanje činila nefunkcionalnim i iracionalnim. Procesna forma bi bila apstraktni okvir bez stvarnog kriminalističkog sadržaja, dok bi kriminalistički sadržaj sam za sebe van okvira krivičnog postupka bio nesvrshodan.

Cilj kome neposredno teži silogistička kriminalistika su lični i materijalni dokazi: iskaz okrivljenog i svedoka, predmeti i tragovi koje je ostavio izvršilac, isprave koje ukazuju na krivično delo (npr. falsifikati), pojedine indicije posrednog dokaznog značaja, nalazi i mišljenje veštaka, uviđaj.

Silogistička kriminalistika, kao kriminalistika istražnih i drugih procesnih radnji, nalaže da se pomenuta dokazna sredstva mogu obezbeđivati isključivo u skladu sa odredbama krivičnog postupka. Međutim, i ovde bi važnu ulogu trebalo da imaju kriminalistička iskustvena pravila, metode prirodnih i tehničkih nauka, eksperimentalne i statističke analize.

Silogistička kriminalistika predstavlja delom zanemareno područje u praktičnom i naučnom smislu, odnosno područje naučne i praktične kriminalistike kojem se za sada ne pridaje adekvatna pažnja. S aspekta pojedinih kriminalističkih celina to se odnosi i na područje kriminalističke fenomenologije, odnosno kriminalističke taktike i kriminalističke tehnike u krivičnom postupku. Zato je opravdano da silogistička kriminalistika, kao značajna komponenta krivičnog postupka, uz procesnu formu zahteva dalja i

produbljenija istraživanja, odnosno potpuniji empirijski i teorijski pristup ovom delu kriminalistike, a radi uspešnijeg suzbijanja kriminaliteta i efikasnijeg krivičnog postupka. Naravno, to podrazumeva i mnogo čvršću vezu heurističke i silogističke kriminalistike sadržajno i s aspekta organa koji je realizuju, odnosno unapređenje kriminalistike sa empirijskog i teorijskog aspekta.

Silogistička kriminalistika je, naprotiv, dosta skućena delatnost krivičnog postupka u kome procesna forma neretko ogranićava kriminalistićki sadržaj i ćini ga podrećenim procesnoj formi i kada to nije celishodno.

U kojoj meri procesna forma dominira nad kriminalistićkim sadržajem, odnosno u kojoj meri je kvalitet kriminalistićkog sadržaja takav da mu je faktićki znaćaj opravdano umanjen, relativno je pitanje i zavisi od slućaja do slućaja. Ćinjenica je, mećutim, da nisu retki slućajevi ukinutih, odnosno preinaćenih sudskih odluka, procesnih teškoća prilikom izvoćenja i vrednovanja dokaza u postupku, obustave postupka usled nedostatka dokaza i slićno.

Nije iskljućeno da umanjenom vrednovanju silogistićke kriminalistike doprinosi delimićno i glorifikacija procesne forme, odnosno dominacija onih subjekata kojima osnovna funkcionalnost nije kriminalistićka, već pravna.

Tesna povezanost silogistićke kriminalistike sa krivićnim pravom, materijalnim i procesnim, pokazuje da radnje krivićnog postupka (naroćito istraćne) predstavljaju sintezu – jedinstvo kriminalistićkog sadržaja i procesne forme. Ovaj odnos forme i sadržaja je uzajaman i on predstavlja suštinu svakog krivićnog postupka, s obzirom na to da je znatan broj procesnih radnji u sadržajnom smislu kriminalistićki. Otuda i teoretska postavka da je silogistićka kriminalistika proistekla iz krivićnog postupka zbog ćega je i stekla naziv kriminalistika krivićnog postupka. Time je praktićno i odrećena njena lociranost na krivićni postupak, ili preciznije, na pretkrivićni u onom delu kojim je obuhvaćeno vršenje istraćnih radnji.

Silogistićka kriminalistika u svojoj dinamićnosti ima za cilj da dokaznu informaciju transformiše u dokaz, odnosno da kriminalitićkim metodama, merama i radnjama koje su okvirno odrećene pravilima krivićnog postupka doprinese rešavanju krivićne stvari.

GLAVA DRUGA

2. KRIMINALISTIČKA PROCEDURA

2. 1. Pojam kriminalističke procedure

Kao što je istaknuto, kriminalistika kao nauka se bavi istraživanjem kriminaliteta. Kriminalističko istraživanje predstavlja sistem radnji i mera, čiji je redosled i postupak primene određen i uslovljen okolnostima slučaja, pravilima kriminalističke taktike i tehnike i zakonskim odredbama. Prema tome, kriminalističko istraživanje je jedna celina, tj. procedura po kojoj se vrši istraživanje različitih oblika kriminaliteta.

Pod kriminalističkom procedurom se podrazumeva kriminalističko istraživanje činjeničnih okolnosti koje direktno ili indirektno ukazuju na postojanje krivičnog dela i/ili učinioca. To je dakle, sistem istraživanja krivičnih dela koji se sastoji od primene opštih kriminalističko taktičkih i dokaznih radnji i mera. Opšte okvire za sprovođenje kriminalističke procedure predstavlja materijalno krivično pravo, dok je njeno neposredno sprovođenje određeno odredbama ZKP-a. Naime, radi uspešnog sprovođenja kriminalističke procedure nužno je pre svega, poznavanje inkriminacija u važećem krivičnom zakonu, zatim poznavanje mehanizama nastanka određenih krivičnih dela, kao i poznavanje metoda kriminalističke taktike i tehnike. Što ukazuje na to da uspešno vođenje i okončanje kriminalističke procedure iziskuje visok nivo teorijskog i praktičnog znanja.

Kriminalistička procedura ima za cilj najpre da utvrdi da li je u konkretnom slučaju reč o krivičnom delu, ako jeste o kom zakonski propisanom obliku se radi, zatim da prikupi sve informacije i dokaze koji ukazuju na učinioca krivičnog dela i na kraju njegovo otkrivanje i pronalaženje. Navedeni cilj se ostvaruje postupno i u zavisnosti od toga sa kakvim početnim informacijama raspoložemo. Pritom, poseban značaj za istraživanje konkretnog krivičnog događaja ima način izvršenja, tj. modus operandi. Predmet kriminalističke procedure je sistematsko traženje odgovora na devet zlatnih pitanja kriminalistike, pri čemu će se redosled i prioritet pitanja na koja treba odgovoriti stalno menjati u zavisnosti od okolnosti slučaja. Treba istaći da se kriminalistička procedura kao metodološki usklađen sistem radnji i mera, sastoji od dva podsistema: heurističkog i silogističkog.

Prvi podsistem se odnosi na kriminalističko istraživanje u prekrivičnom postupku i nije ograničen procesnom formom, dok se drugi podsistem odnosi na kriminalističko istraživanje u okviru krivičnog postupka i ograničen je procesnim pravilima.

Kao što je navedeno, kriminalistička procedura je postupak sa brojnim fazama neformalne i formalno procesne prirode koje se zasnivaju na ličnim i materijalnim izvorima informacija. U zavisnosti od složenosti strukture konkretnog slučaja u praksi se možemo susresti sa situacijom u kojoj su polazne informacije veoma oskudne i nepotpune, tako da je veoma teško razjasniti da li se uopšte radi o krivičnom delu, do situacija u kojima je u startu očigledno da je reč o krivičnom delu. Stoga je, kriminalistička procedura pre svega uslovljena: karakterom početne situacije konkretnog događaja, metodama kriminalističke taktike i tehnike koji se primenjuju u konkretnom slučaju i odredbama ZKP-a i drugih zakonskih i podzakonskih akata.

Sprovođenje kriminalističke procedure je na primer, usko povezano sa postojećim stanjem na mestu kriminalnog događaja, u tom smislu da se na osnovu raspoloživih informacija pravi plan daljeg kriminalističkog postupanja. Situacija na mestu kriminalnog događaja je pre svega rezultat delovanja učinioca, žrtve i okoline u trenutku pre izvršenja, za vreme trajanja i nakon njegovog okončanja. Stoga u kriminalističkoj proceduri treba uvek imati na umu faze izvršenja krivičnog dela: faza pre izvršenja krivičnog dela (ante delictum), faza izvršenja krivičnog dela (tempore delicti) i faza nakon izvršenja krivičnog dela (post delictum). Iz razloga što je poznavanje navedenih faza neophodno za misaonu rekonstrukciju događaja. Takođe, potrebno je pored mehanizama nastanka određenih krivičnih dela poznavati i načina prikrivanja krivičnih dela, kao i negativnih činjenica koje ukazuju na fingiranje. Naime, u praksi nije redak slučaj da je u fazi nakon izvršenja krivičnog dela, u cilju zavaravanja organa gonjenja i usmeravanja kriminalističke procedure u suprotnom pravcu, izvršilac podmetnuo lažne tragove ili prikrrio i uništio postojeće tragove i predmete.

Procena situacije na mestu kriminalnog događaja predstavlja prvu fazu davanja odgovora na zlatna pitanja kriminalistike, što se ostvaruje preduzimanjem mera prvog zahvata, analizom raspoloživih informacija i podataka, tj. njihovim uopštavanjem i međusobnim povezivanjem sa eventualnim događajem. Na ovaj način se vrši misaona rekonstrukcija događaja, tj. postavlja se kriminalističke verzije o krivičnom delu i učiniocu.

Dalji tok kriminalističke procedure, odnosi se na proveravnje postavljenih verzija što se ostvaruje davanjem odgovora na devet zlatnih pitanja kriminalistike.

Dakle, kriminalistička procedura da će uspešno ostvariti svoj cilj ako od početnih informacija, primenom opštih kriminalistiko taktičkih i tehničkih i dokaznih radnji i mera, dođe do dokaznih informacija, tj. dokaza u formalno procesnom smislu na kojima se može sasnovati sudska odluka u krivičnom postupku.

2. 2. Spoznajne komponente kriminalističke procedure nastale opažanjem

Kriminalistička procedura teži otkrivanju nečeg novog, tj. nepoznatog, u tom smislu ona se može poistovetiti sa procesom naučnog istraživanja. Međutim, kriminalističke procedure za razliku od naučnih istraživanja su ograničena predmetom i svrhom postupka, kao i kriminalističkim i procesnim pravilima. Pa ipak, naučna saznanja se u kriminalističkoj proceduri primenjuju u skladu sa metodologijom naučno istraživačkog zaključivanja. Ta činjenica se ogleda u spoznajnoj trihotomiji kriminalističke procedure: opažanju, mišljenju i praksi.

Opažanje ili percipiranje kao tehnika prikupljanja informacija predstavlja plansko i sistematsko posmatranje određenog materijala koji može biti od značaja za rasvetljavanje i razjašnjavanje konkretnog slučaja. Pri tome, selekcija materijala, relevantnog za razjašnjenje konkretnog kriminalnog događaja je nužan uslov svakog kriminalističkog opažanja i sastoji se u formiranju plana opažanja koji treba da sadrži: predmet opažanja, sredstva kojima se vrši opažanje i način registrovanja opažanjem saznatih činjenica. Saznanja opažanjem koja imaju posebni značaj za kriminalističku proceduru su: individualne karakteristike lica, predmeta i tragova; strukture određenog prostora; rasporeda i međusobnog odnosa pojedinih objekata, predmeta, tragova itd.

Prema načinu na koji se vrši, opažanje može biti direktno i indirektno (pomoću instrumenata). Direktno opažanje se sporvodi pomoću čula vida, dodira, sluha i mirisa, dok se indirektno opažanje sprovodi pomoću raznih instrumenata kao što su: lupa, mikroskop, razni uređaji za daljinsko i noćno osmatranje itd.

Prema trajanju opažanje može biti kratkotrajno i dugotrajno. Kratkotrajno opažanje se odnosi na relativno kratak vremenski period, dok se dugotrajno opažanje odnosi na duži vremenski period i može biti trajnog ili povremenog karaktera. Prema načinu na koji se sprovodi opažanje može biti rukovođeno ili slobodno. U odnosu na prostor na kome se sprovodi, opažanje može biti na otvorenom ili u zatvorenom prostoru. U pogledu broja lica koja vrše opažanje, ono može biti individualno ili grupno.

Mišljenje je druga spoznajna funkcija kriminalističke procedure i predstavlja složen psihički proces koji se sastoji u uviđanju bitnih odnosa, odnosno veza između predmeta i pojava u stvarnosti. Proces mišljenja se odvija u četiri faze, a to su faza: preparacije, inkubacije, iluminacije i verifikacije. Kroz navedene faze analizom prikupljenih podataka dolazi se do zaključaka u vidu kriminalističkih hipoteza tj. verzija. Pri kriminalističkom mišljenju veoma važnu ulogu ima primena metoda analize i sinteze, zatim kombinatorna sposobnost, kao i upotreba apstrakcije, povezivanja, analogije i prethodnog iskustva u rešavanju konkretnog slučaja.

Praksa predstavlja treću spoznajnu funkciju kriminalističke procedure. Kao što je to već naglašeno, primena prethodnog iskustva ima ogroman značaj u kriminalističkoj proceduri. Stoga, praksa kriminalistima omogućava sitcanje novih saznanja, s jedne strane i, pruža mogućnost primene predhodno stečenih znanja i iskustava, s druge strane. U praksi je takođe, moguće proveriti raspoloživo znanje, kao i potvrditi ili opovrgnuti postavljene hipoteze, odnosno verzije. Treba napomenuti da se na osnovu rezultata, tj. saznanja kriminalističke prakse, kreira strategija suzbijanja kriminaliteta.

S obzirom na istovetnost kriminalističke procedure sa procesom naučnog istraživanja, a iz razloga njenog boljeg razumevanja, smatramo svrsishodnim njeno posmatranje kroz prizmu osnovnih ciljeva naučnog istraživanja: opisa, objašnjenja i predviđanja.

Osnovni cilj svakog naučnog istraživanja jeste opis pojave koja se istražuje. Kriminalistička procedura, kao što je to već naglašeno, ograničena je predmetom i svrhom postupka, kao i kriminalističkim i procesnim pravilima. Shodno tome, u kriminalističkoj proceduri opis je je nužno određen najpre objektom opisa, a potom načinom i sredstvima opisivanja. Objekt opisivanja mogu biti: lica, predmeti, tragovi, događaji, stanja, odnosi i sl. Način opisivanja podrazumeva poštovanje određenih pravila kriminalističke nauke (npr. kod sastavljanja zapisnika o uviđaju: najpre se opisuje opšti izgled

lica mesta u prostoru i to sistematično, počev od šire okoline prema najužoj lokaciji kriminalnog događaja) kao i upotrebu određenih stručnih izraza i pojmova (npr. kod davanja mišljenja veštaka i sl). Sredstvima opisivanja se vrši beleženje i pohranjivanje sadržaja opisa (službena beleška, izveštaj, zapisnik o uviđaju, saslušanju ili pretresanju, audio i video snimci itd.). Opis je bitan elemenat uviđaja, prepoznavanja lica i predmeta, saslušanja svedoka, odnosno okrivljenog, veštačenja itd. Opis u kriminalističkoj proceduri može poticati od organa koji vodi postupak, veštaka, stranaka, svedoka i drugih lica. Prema poreklu opažanja opis može da sadržati rezultat neposrednog opažanja, rekonstrukcije, eksperimenta, analize, saopštenja od strane drugog izvora, reprodukcije audio i video snimka.

Takođe, veoma bitan i poseban cilj svakog naučnog istraživanja jeste naučno objašnjenje, odnosno razumevanje pojava. U kriminalističkoj proceduri objašnjenje predstavlja logički zaključak o međusobnom odnosu, tj. vezi između određenih činjenica, predmeta ili događaja. Naime, njime se retrospektivno objašnjava uzročno posledična veza između određene radnje činjenja, odnosno nečinjenja i nastupelih posledica konkretnog kriminalnog događaja. Kriminalistička procedura polazi od posledica kriminalnog događaja, kako bi primenom pojedinih operativno taktičkih i dokaznih radnji i mera (davanjem odgovora na devet zlatnih pitanja kriminalistke) razjasnila mehanizam nastanka konkretnog kriminalnog događaja i tako dovela do otkrivanja samog uzroka posledice, tj. do učinioca krivičnog dela. Pri tome, utvrđivanje uzročno posledične veze između preduzete radnje činjenja, odnosno nečinjenja određenog lica i nastupele posledice kriminalnog događaja, mora biti u skladu sa zakonskim propisima i naučnim metodama. Predviđanje predstavlja treći cilj naučnog istraživanja, posle naučnog opisa i objašnjenja, poseduje sličnu strukturu kao i objašnjenje, međutim u odnosu na njega ono se odnosi samo na buduće činjenice. U kriminalističkoj proceduri predviđanje ima veoma važnu ulogu. Pored toga što može poslužiti za proveru objašnjenja, predviđanje se pre svega ogleda u planiranju dalje operativnog rada i predviđanju rezultata aktivnosti na polju suzbijanja i sprečavanja kriminaliteta. Posebni značaj predviđanje u kriminalističkoj proceduri ima pri razjašavanju serijskih krivičnih dela. Naime, na osnovu analize izvršenih krivičnih dela za koja je očigledno da su izvršena od strane istog ili istih lica u okviru serije, moguće je procesom predviđanja odrediti potencijalno mesto i vreme njihovog budućeg napada i sprovesti akciju lišenja slobode.

GLAVA TREĆA

3. ODNOS KRIMINALISTIKE SA DRUGIM NAUKAMA

Uspešno sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta zahteva poznavanje i drugih nauka koje za predmet imaju izučavanje krivičnog dela, odnosno kriminalitet u celini (krivično pravo, kriminologija, kriminalna politika, sudska medicina psihologija i dr.). Sve ove nauke, proučavajući kriminalitet sa različitih aspekata, doprinose njegovom potpunijem upoznavanju što ima, takođe, za cilj njegovo sprečavanje i suzbijanje.

S tim ciljem kriminalistika koristeći sopstveno iskustvo i iskustvo drugih nauka, iznalazi, primenjuje i usavršava pojedine i na praktičnom iskustvu zasnovane metode i sredstva, a sve radi toga da se spreči izvršenje krivičnog dela, odnosno da se krivično delo otkrije i rasvetli, otkrije i uhvati izvršilac krivičnog dela ako je u bekstvu, pronađu i obezbede predmeti i tragovi kao dokazi radi uspešnijeg pokretanja i okončanja krivičnog postupka.

Među najznačajnijim saznanjima i aktivnostima jesu poznavanje pojava oblika i karakteristika pojedinih krivičnih dela, izrada i dogradnja metodoloških postupaka pri planiranju i vršenju pojedinih radnji, s ciljem otkrivanja krivičnih dela i učinilaca i uopšte prilagođavanja kriminalističkih metoda drugih nauka, kao i kriminalističkih radnji različitim krivičnim delima i njihovim specifičnim obeležjima. Prema tome, kriminalistika se krivičnim delom bavi na nešto drukčiji način nego druge krivične nauke.

Kriminalističko postupanje počinje izvršenjem krivičnog dela, pa kriminalistika zbog toga mora da vodi računa ne samo o normama materijalnog krivičnog prava, kojima je delo pravno definisano, nego i o procesnim okvirima koje nameće zakon o krivičnom postupku. Ovim propisima krivičnog prava, materijalnog i procesnog, kao i podzakonskim aktima kriminalistika je znatnim delom ograničena, odnosno usmerena. Prema tome, kriminalistika je ne samo faktička, već delimično i pravna disciplina, bar u onom delu koji je eskponiran u krivičnom postupku kao silogistička kriminalistika. Ona se kao takva realizuje u okviru pravnih normi krivičnoprocesnog prava.

Pojedine od ovih nauka su, po svom predmetu i cilju, manje - više u vezi sa kriminalistikom. Kriminalistika je naročito u uskoj vezi sa krivičnim pravom, kako materijalnim tako i procesnim. Ovaj odnos između krivičnog

materijalnog i procesnog prava, i drugih srodnih nauka i kriminalistike može se poistovetiti sa odnosom sadržine, forme i metode.

3. 1. Kriminalistika i krivično-materijalno pravo

Krivično pravo određuje okvir (domen) kriminalističkog postupanja u odnosu na konkretnu krivičnu stvar. Primena norme krivičnog prava uslovljena je utvrđivanjem činjeničnog stanja vezanog za konkretan kriminalni događaj. Utvrđivanje stvarnog činjeničnog stanja primenom konkretnih kriminalističkih metoda prvi je korak u rešavanju određene krivične stvari. Sledeći je pokretanje i sprovođenje krivičnog postupka u kome se utvrđeno činjenično stanje podvodi pod pravne norme materijalnog i procesnog krivičnog prava, sve do donošenja sudske odluke.

Krivično materijalno pravo, koje objedinjava sadržinu krivičnog zakona i nauke, faktički određuje kriminalistici predmet rada na suzbijanju kriminaliteta, tj. otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela. Koji se događaji, nastali ljudskim činjenjem ili nečinjenjem, smatraju krivičnim delom i kakva je sankcija za njih predviđena, propisuje Krivični zakonik (2024). Kriminalistika se rukovodi instrumentima opšteg dela krivičnog zakona koji su u vezi sa elementima krivičnog dela (vinost, saučesništvo i dr.). U posebnom delu krivičnog prava dati su pojedini oblici krivičnih dela što, takođe, ima odgovarajuće veze sa kriminalističkim postupanjem, posebno kada su u pitanju specifičnosti otkrivanja pojedinih krivičnih dela.

Veza kriminalistike i krivičnog prava je značajna i zbog toga što su kriminalistička istraživanja (teorijska i empirijska) pouzdan temelj zakonskih izmena, posebno normi zakona o krivičnom postupku.

Između apstraktnog pojma krivičnog dela predviđenog u zakonu i krivičnom pravu i realnog događaja u životu, treba uspostaviti logičnu uzročnu vezu da bi se na taj način utvrdilo da li takav događaj sadrži bitne elemente predviđene apstraktnom normom. Realizovanje ovog odnosa preduzima se u okviru krivičnog postupka gde se utvrđuje: da li određeni događaj predstavlja krivično delo, da li je određeno lice protiv koga se vodi krivični postupak i stvarni izvršilac, stepen njegove krivične odgovornosti i druge pravne činjenice. Krivični postupak je pravno regulisan krivično procesnim pravom i Zakonikom o krivičnom postupku, a kriminalistika daje unutrašnju sadržinu tom odnosu.

Krivično pravo sadrži niz propisa kojima se predviđaju krivična dela, kojima se zabranjuje zloupotreba kriminalističko procesnih radnji među kojima su: protivzakonito pretresanje, iznuđivanje iskaza, zlostava zloupotrebom položaja, nedozvoljeno snimanje i prisluškivanje, povreda tajnosti pisama i slično.

Značaj međusobnog kriminalističkog i krivično procesnog postupanja za izučavanje ovog predmeta, zahtevaju nešto detaljnije objašnjenje tog odnosa.

3. 2. Kriminalistika i krivično-procesno pravo

Odnos kriminalistike kao nauke i nauke krivično procesnog prava najčešće se tretira kao odnos kriminalistike kao praktične discipline sa krivičnim postupkom. Otuda se taj odnos može posmatrati dvojako, tj. kao odnos dveju nauka i kao odnos primene krivičnoprocesne forme kriminalističke prakse. Teorijska rasprava o ovom prvom odnosu nema dugu tradiciju jer i počeci koncipiranja kriminalistike kao nauke nastaju, relativno kasno u radovima Hansa Grosa s kraja prošlog veka. Do pojave "Priručnika za istražne sudije kao sistema kriminalistike" H. Grosa, kriminalističko postupanje je više vrednovano nego nastojanje da kriminalistika bude prihvaćena nauka.

Tada, međutim, počinje da se realno shvata i složenost krivične stvari, upravo pod uticajem razvoja pojedinih naučnih disciplina: kriminologije, psihologije, pedagogije, prirodnih i tehničkih nauka. Shvata se da pojedina kriminalna ispoljavanja nisu jednostavna i jednoznačna, već da imaju različite aspekte i mnogobrojne specifičnosti kada je reč o uzrocima i fenomenološkim karakteristikama, a za čije se otkrivanje sada mogu uspešno koristiti i druge vanpravne nauke. Sledeći korak je bio i sasvim logičan i u skladu sa društvenim progresom. Mnogobrojne metode ovih nauka počinju da se koriste s ciljem objašnjenja kriminaliteta sa različitih aspekata, a zatim radi otkrivanja i rasvetljavanja krivičnog dela, odnosno otkrivanja nepoznatog izvršioca. Sve ove naučne metode pojedinih nauka, u skladu s ciljem tokom razvoja krivičnog postupka izdvojile su se u posebnu naučnu disciplinu koja je imala isti cilj i zadatak kao i krivični postupak. To je vremenom doprinelo da se kriminalistika uglavnom, više, ne shvata kao pomoćna naučna disciplina u krivično procesnom pravu, već kao samostalna nauka, koja usvaja, prilagođava, usavršava i primenjuje metode prirodnih i tehničkih nauka i

zajedno sa sopstvenim iskustvom i metodama koristi ih u realizaciji pretkrivičnog i krivičnog postupka. Sa tog aspekta kriminalistika i krivično procesno pravo čine jedinstvo u cilju i znatnim delom u praktičnom ispoljavanju.

Objekt istraživanja kriminalistike i krivično procesnog prava je neretko isti, ali su metode kojima se pristupa različite. Krivično procesno pravo se bavi primenom krivično procesne forme u krivičnom postupku, dok kriminalistika u svom pravnom okviru iste činjenice istražuje primenjujući vanpravne metode koje ne smeju da protivreče procesnim. Postoje mnogobrojna zajednička pitanja, odnosno objekti istraživanja koje kriminalistika i krivično procesno pravo istražuju metodama svojstvenim ovim naukama.

Sličnost sa načelima krivično procesnog prava odnosi se, pre svega, na načela silogističke kriminalistike koja su u funkciji krivičnog postupka.

Kriminalistika je samo delimično zavisna od krivično procesnog prava otprilike u onoj meri koliko je krivično pravo zavisno od kriminalistike. U svakom slučaju predmet kriminalistike je bitno drukčiji i širi od predmeta krivično procesnog prava, pri čemu su im metodologije različite. Bez kriminalistike krivično procesno pravo bi bilo neefikasno i bespomoćno.

Ono što je u raspravama polemično jeste karakter kriminalistike kao nauke. Relativno dugo je vladalo mišljenje da kriminalistika nije samostalna disciplina kao što je krivično pravo, pre svega zbog toga što se zasniva na metodama drugih nauka, prirodnih i tehničkih. Kriminalistici se neretko daju epiteti, kao na primer: pomoćna nauka, nauka o realnom, samostalna nauka i slično. Pridružujemo se onim shvatanjima prema kojima je kriminalistika samostalna naučna disciplina.

Bez obzira na sva teoretska razmatranja kriminalistika je neophodan deo svakog krivičnog procesa tokom čitavog njegovog trajanja, ona je nužan pratilac svih krivično procesnih formi i komponenata, bez koje se ne može doneti nijedna krivično procesna odluka.

Kriminalistika se neprekidno prilagođava normama krivično procesnog prava, a istovremeno se stalno razvija kao što se razvijaju i druge nauke, pri čemu stiče i sopstvena iskustva. Veza kriminalistike kao praktične delatnosti sa krivičnim postupkom je veoma uska, u pitanju je odnos pravne forme i njenog praktičnog sadržaja, u kome kriminalistička delatnost predstavlja sadržaj bez kojeg bi krivičnoprocesne forme bile nesvrshodne. Pri tome se kao subjekti krivičnog postupka i kriminalističkog postupanja javljaju: organi

krivičnog pravosuđa i organi unutrašnjih poslova. Naravno, uloga organa unutrašnjih poslova u krivičnom postupku nije procesna, oni su samo mogući nosioci nekih procesnih pretkrivičnih radnji.

3. 3. Kriminalistika i policijsko pravo

Kriminalistika je, takođe, u uskoj vezi sa policijskim pravom, tj. onim njegovim delom koji normativno uređuje ovlašćenja i delatnost policije u oblasti suprotstavljanja kriminalitetu. Ove norme slično normama krivično procesnog prava delom će biti realizovane tek primenom pojedinih operativno taktičkih radnji i mera uz primenu kriminalističkih metoda.

3. 4. Kriminalistika i kriminologija

U poređenju kriminalistike i drugih nauka polemika se dosad najviše vodi na liniji odnosa kriminalistika – kriminologija. Kriminalistika je kao nauka u raspravama pojedinih teoretičara dobijala, a i danas ima veoma različita značenja. Tako je, na primer, otac kriminalistike Hans Gros (1817 – 1914) u trećem izdanju "Priručnika za istražne sudije kao sistem kriminalistike" pojmom kriminalistike obuhvatio sve pravne discipline i njihove pomoćne nauke. Na taj način Gros je i kriminologiju podredio kriminalistici, što je dugo dominiralo kao austrijsko shvatanje ovog odnosa. Već u četvrtom izdanju čuvenog Priručnika kriminalistika i kriminologija se svrstavaju u istu ravan. Međutim, shvatanje o neposrednoj vezi kriminalistike i kriminologije, odnosno poistovećivanje njihovog sadržaja zadržalo se relativno dugo, posebno u definicijama pojma kriminalistike. Na primer, prema F. Kleinschmidtu kriminalistika je učenje o posebnim pojavnim oblicima, uzrocima i ciljevima zločina, sredstvima za njihovo istraživanje, suzbijanje i sprečavanje.

Ovo isticanje fenomenoloških i etioloških karakteristika kriminaliteta u međusobni odnos danas se može uzeti pre kao oznaka kriminologije nego kriminalistike.

Grosovo učenje o odnosu kriminalistike i kriminologije kasnije prihvata jedan broj naučnika (npr. Seeling, A. Mergen, R. Grass, S. Evis i dr.). Na povezanost kriminalistike i kriminologije ukazuje A. Mergen ističući

međuzavisnost ovih nauka. E. Evis u okviru kriminalistike uključuje etiologiju i penologiju kao neophodne radi temeljnog izučavanja krivičnog dela i izvršioca.

Danas je prevaziđeno shvatanje (austrijsko) prema kome je kriminalistika integralni deo kriminologije, pri čemu se ova druga tretira kao sveobuhvatna naučna disciplina o kriminalitetu. Takvo shvatanje ima ozbiljne nedostatke upravo zato što nije moguće ni približno razlučiti međusobnu povezanost i različitost pojedinih kriminalističkih instituta sa onim kriminološkim, što u znatnoj meri komplikuje odnose, pre svega, u okviru kriminologije.

Kriminalistika i kriminologija, međutim, prilaze kriminalitetu sa različitim aspektata. Kriminalistika iz ugla otkrivanja krivičnih dela i učinilaca, a kriminologija sa šireg sociološkog, odnosno s aspekta istraživanja uzroka i uslova kriminalnog ispoljavanja, kao i pojava oblika pojedinih krivičnih dela. Može se reći da je prevencija kriminaliteta zajednička odrednica obe discipline. Međutim, prevencija, u kriminološkom smislu, odnosi se uglavnom na istraživanje uzroka i uslova nastanka kriminalnih pojava (etiologija), kao i pojava oblika kriminaliteta (fenomenologija), i na osnovu tih elemenata sačinjavaju se preventivni programi.

Kriminalistika se u preventivnom smislu, pre svega bavi preduzimanjem operativno taktičkih mera i radnji koje imaju za cilj sprečavanje konkretnog krivičnog dela ili pretpostavljene kriminalne delatnosti (npr. kriminalistička kontrola u odnosu na višestruke povratnike). Osnovni cilj je da ne nastupi kriminalna posledica, a to iziskuje neposredno kriminalističko postupanje. Različitosti kriminologije i kriminalistike mogu se jasno videti prilikom ostvarivanja funkcije sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta.

Naučna saznanja do kojih dolazi kriminalistika, odnosno kriminologija, mogu se koristiti kao temeljna osnova za istraživanje u drugim naukama koje nisu krivične, npr. socijalna patologija, sudska medicina i druge. Saznanja do kojih dolazi kriminalistika, kao i metode kojima se koristi, mogu biti od velike koristi i za kriminološka istraživanja i obrnuto. Kriminološka saznanja mogu veoma korisno poslužiti otkrivanju i razjašnjenju konkretnog krivičnog dela.

3. 5. Kriminalistika i sudska medicina

Veza sudske medicine i krivično pravnih nauka je veoma bliska, jer istraživanja medicinskih pojava kojima se bavi sudska medicina se koriste u primeni pravnih propisa. Upravo primena pravnih propisa krivičnog prava, materijalnog i procesnog, predstavlja most između kriminalistike i sudske medicine, s tim što u praktičnom postupanju (npr. uviđaj, veštačenje i sl.) je često prisutno prožimanje i usklađeno delovanje ove dve discipline.

Veza kriminalistike i sudske medicine je veoma direktna i neposredna. Sudska medicina kao specijalizovana grana medicine u praksi se realizuje na području krvnih i seksualnih delikata, čije otkrivanje i razjašnjavanje zahteva primenu mnogobrojnih kriminalističkih radnji i postupaka. Ovde je reč o neophodnoj koordinaciji u radu kriminalista i stručnjaka sudske medicine, pri čemu obe ove stručnosti idu u pravcu otkrivanja i razjašnjavanja činjeničnog stanja. Zbog toga je neophodno da kriminalista poseduje osnovna znanja s područja sudske medicine, a isto tako stručnjak sudske medicine znanja iz kriminalistike i krivično procesnog prava.

Veza kriminalistike sa medicinom realizuje se preko sudske medicine posebno na području traumatologije, kao i preko drugih oblasti humane medicine. Međusobna povezanost kriminalistike i sudske medicine bazira se na jedinstvenom cilju, ali sa različitim predmetima i metodama kojima deluju.

Sudska medicina primenjuje medicinske metode, pa tako utvrđivanje činjenica koristi se u suzbijanju kriminaliteta, najčešće u formi dokaza pribavljenih veštačenjem. Otuda sasvim jasne razlike između predmeta kriminalistike i sudske medicine.

3. 6. Kriminalistika i psihologija

Ako odnos kriminalistike i psihologije kao nauka posmatramo u užem smislu, s aspekta primene pojedinih kriminalističkih mera i radnji, onda se može uočiti da su mogućnosti kao i potrebe primene psihologije u praktičnom kriminalističkom postupanju dosta velike. Prihvatanje ovog odnosa kroz takvu prizmu je svrsishodno s obzirom na činjenicu da se psihologija već dugo bavi problemom priznanja izvršenja krivičnog dela i mnogobrojnim drugim aspektima praktične kriminalistike, a sve s ciljem da se društvo, koristeći metode ove nauke što uspešnije, suprotstavi zločinu.

Kriminalna predispozicija kao psihološka komponenta sama za sebe nije dovoljna da bi došlo do kriminalnog ispoljavanja, ali je veoma značajna.

U svakom slučaju u pitanju su veoma složene osobine poznate kao psihološke karakteristike ličnosti. Kriminalista treba da poseduje elementarna znanja iz ove oblasti da bi u konkretnoj situaciji mogao da usmerava svoju kriminalističku delatnost.

Kriminalistička psihologija, kao i psihologija krivičnog postupka se otuda i bavi psihološkim karakteristikama pojedinih subjekata (osumnjičenih i okrivljenih, žrtve, svedoka, žena, dece, starih osoba, nosilaca pojedinih socio patoloških pojava: alkoholičara, narkomana, kockara, prostitutki i sl.), što za kriminalistiku kao praktičnu delatnost ima poseban značaj.

Mnogobrojne kriminalističke radnje preduzimaju se uz neposrednu ili posrednu primenu psiholoških metoda, kao na primer: prikupljanje obaveštenja, obavljanje informativnog razgovora, saslušanje okrivljenog, saslušanje svedoka, osmatranje, praćenje, poligrafsko ispitivanje koje na osnovu psihofizioloških karakteristika ličnosti i uz učešće psihološke analize utvrđuje indicije o osumnjičenosti lica.

Mogućnost korišćenja psiholoških metoda postoji kada je reč o saniranju kriminogenih situacija, zatim neutralisanjem agresije u pojedinim ekscesnim situacijama koje prete da dovedu do kriminalnog ponašanja.

U svetu su predmet posebnog izučavanja mogućnosti i oblici psihološke kontrole velikih grupa u masovnim okupljanjima i kriznim situacijama kada dolazi do izražaja psihoza mase i panika, u demonstracijama, na mitinzima i velikim katastrofama koje mogu biti izazvane i prirodnim pojavama.

Kriminalistika je u uskoj vezi sa kriminalističkom psihologijom. Za kriminalistiku su posebno značajna psihološka znanja o ličnosti izvršioca krivičnog dela, odnosno psihologije ostalih lica, subjekata pretkrivičnog i krivičnog postupka (saradnika, informatora, svedoka, žrtve), pre svega onih psihičkih procesa koji se odnose na formiranje i davanje iskaza (forenzična zbunjenost, afektna stanja, davanje lažnog iskaza itd.). Pri tome, nije bez značaja i psihičko stanje žrtve, odnosno viktimološki faktor u kome psihologija predstavlja značajnu komponentu.

Kriminalistika svojim empirijskim materijalom znatno pomaže ovoj grani psihologije da proveru u neposrednoj kriminalističkoj praksi validnost svojih postavki.

Naučni prodor psihologije u kriminalistiku je neminovan iako do danas

nije bio uspešan u meri u kojoj su prisutne neke druge nauke čije metode koristi, na primer kriminalistička tehnika. Nastojanje da se u kriminalistiku unesu elementi psihologije podsticali su mnogo češće pravnici nego psiholozi, insistirajući na činjenici da ova nauka u znatnoj meri može doprineti upoznavanju kriminalaca, njihovog života i sklonosti. Među njima se posebno ističu Gross, Grassberger, Gorph, Ratinov i drugi.

Poznavanje opštih indikatora kriminaliteta i kriminalne ličnosti, kao i posebnih psihičkih karakteristika određenog lica, dovodi do uspešnijeg shvatanja i procene konkretne situacije, otkrivanja namere i motiva kod izvršioca krivičnog dela, a samim tim i do uspešnijeg postupanja pri otkrivanju, odnosno rasvetljavanju kriminalnog događaja.

3. 7. Odnos kriminalistike i kriminalne politike

S obzirom na to da je kriminalističko postupanje pojedinih specijalizovanih organa (policija, državno tužilaštvo, krivični sud i dr.) na prevenciji i represiji kriminaliteta u stalnoj dinamici i interakciji i da se ta aktivnost delom objedinjava u funkciji kriminalne politike, postoji potreba da se detaljnije razmotri odnos kriminalne politike i kriminalistike.

Kriminalna politika u savremenim uslovima ima poseban značaj, jer se uspostavljanjem demokratskih odnosa u društvu stvaraju i pretpostavke za mobilisanje što većeg broja društvenih subjekata protiv kriminaliteta. Ove ideje su, međutim uvek manje - više bile prisutne u kriminalnoj politici, bilo da su kao takve odbacivane ili prihvatane, u zavisnosti od društveno političkih uslova u kojima se konkretna kriminalna politika ostvarivala.

Bez obzira na različitost kriminalne politike i kriminalistike treba imati u vidu da je predmet obeju nauka kriminalitet. Kriminalna politika predstavlja koncept zaštite društva, od kriminaliteta na opštem planu, uključujući antikriminalnu aktivnost svih društvenih subjekata kao i njihove metode. Sve te metode mogu se svrstati u dve osnovne: prevenciju i represiju.

Pri tome, odnos kriminalistike i kriminalne politike je odnos između opšteg i posebnog, s tim što posebnost kriminalistike karakteriše specifičnost njenih metoda i sredstava pri sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta.

Kriminalna politika se dvojako određuje. Prvo, kao praktična delatnost sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta uz primenu preventivnih i represivnih metoda što sprovode organi (subjekti) kriminalne politike, među kojima

organi policije imaju posebno mesto. Druga odredba kriminalne politike jeste da je to naučna oblast koja se bavi postojećim zakonodavstvom i njegovim uticajem na kriminalitet, strategijom i taktikom celokupnog nastojanja u suzbijanju devijantnosti, s ciljem borbe protiv kriminaliteta, procenjivanjem i eventualnim pronalaženjem efikasnijih metoda u tretiranju pojava i izvršilaca kriminalnih delatnosti. Kriminalistika je, međutim, podjednako i nauka i struka, odnosno praktična specijalizovana delatnost sa posebnim ciljem i zadacima u odnosu na kriminalitet i njegove izvršioce. Kao takva, ona je u okviru kriminalne politike, i njen sadržaj i karakter samo delom zavise od smernica koje postavlja kriminalna politika, pre svega, u odnosu prevencije i represije koja se realizuje u okviru njene praktične delatnosti. S druge strane, odnos kriminalistike i kriminalne politike je korelativan, jer se na osnovu određenih znanja, do kojih se dolazi naučnim i stručnim kriminalističkim tretiranjem kriminalnih pojava, može uticati na određenu koncepciju kriminalne politike, njen okvir i smernice. To se, pre svega, odnosi na prikupljanje informacija o posledicama određenih mera, istraživanjima o kretanju kriminaliteta, njegovim novim oblicima i novim naučnim i stručnim znanjima do kojih se može doći samo uz pomoć kriminalističkih metoda. Kriminalna politika, osim što predstavlja najširi naučni i praktični okvir o kriminalitetu, mora delimično da zađe u mnogobrojne druge delatnosti i procese (socijalnu i ekonomsku politiku, običaje, moral, kulturne i obrazovne procese itd.).

Samim tim i njena sadržina predstavlja delom sintezu ovih odnosa. Korelacija odnosa kriminalistike i kriminalne politike je samo naizgled jednosmerna i jednostavna. S obzirom na to da kriminalna politika predstavlja najširi teorijski i praktični okvir, ona delom mora da vodi računa o drugim delatnostima i procesima koji nužno utiču na kriminalitet, pre svega, sa etiološkog aspekta. S tog aspekta kriminalistika preko kriminalne politike delom izlazi iz uskog praktičnog i ulazi u domen širih društvenih aktivnosti.

GLAVA ČETVRTA

4. KRIMINALISTIČKO-OPERATIVNI POSLOVI, POJAM I

NADLEŽNOST PREDUZIMANJA

Kriminalistička delatnost organa unutrašnjih poslova, u svom užem značenju, spadala bi u bezbednosno operativne poslove. Bezbednosni poslovi su oni koji svojim vršenjem obezbeđuju zaštitu društvenog poretka, ličnu sigurnost ljudi, bezbednost njihove imovine i, uopšte, potpunu pravnu sigurnost u svim oblastima u kojima se ostvaruje zakonitost života i rada. Sasvim je normalno da je za ostvarivanje takvih vrednosti potrebna ustavom i zakonom definisana regulativa, čija je striktna praktična primena za sada i pretpostavka za efikasno funkcionisanje ovakve zaštite.

Operativne poslove vrše ovlašćena službena lica organa unutrašnjih poslova. Zakon o policiji (2018) SR Srbije propisuje da se pod ovlašćenim licima smatraju radnici koji u vršenju unutrašnjih poslova imaju posebne dužnosti i ovlašćenja predviđena zakonima o krivičnom i prekršajnom postupku (član 18 Zakona o unutrašnjim poslovima). Ovlašćeno službeno lice je snabdeveno službenom legitimacijom kojom se dokazuje svojstvo ovlašćenog službenog lica. Republički ministar za unutrašnje poslove određuje koji se radnici i lica, čija je delatnost operativni posao ili je u neposrednoj vezi sa vršenjem operativnih poslova, smatraju ovlašćenim službenim licima, mada sami propisi izričito ne određuju šta su to operativni poslovi.

Ipak, kao isključivi operativni poslovi, u užem smislu, ili čista operativa, mogli bi se smatrati oni neposredni poslovi koji se preduzimaju radi sprečavanja i otkrivanja krivičnih dela, pronalaženja, hvatanja i prijavljivanja njihovih učinilaca, odnosno predavanja nadležnim organima na dalji postupak.

Kao operativni, u nešto širem značenju, mogu se smatrati i poslovi koji nisu vezani samo za otkrivanje krivičnih dela, već imaju i širi preventivni karakter. Značenje reči operativni, međutim, ukazuje na to da je reč o aktivnosti čija je sadržina u preduzimanju pojedinih taktičkih mera, radnji i njihovih kombinacija radi ostvarivanja određenog rezultata. Među takvim postupcima (radnjama) je i praćenje situacije u određenim kriminogenim sredinama, prikupljanje obaveštenja, primena kriminalističko taktičkih i tehničkih mera ne samo s ciljem otklanjanja posledica krivičnih dela i

otkrivanja njihovih učinilaca, već i radi sprečavanja njihovog izvršenja i otkrivanja prekriminalnih situacija, zaštite lica i imovine.

Osnovni organi na planu preduzimanja kriminalističkih operativnih mera su organi unutrašnjih poslova. Organizacija rada u organima unutrašnjih poslova nužno se prilagođava obavezama koje proističu iz Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o unutrašnjim poslovima, kao i drugim propisima (podzakonskim aktima), s jedne strane, i efikasnog postupanja na planu ostvarivanja svoje represivne funkcije, s druge strane. U pojedinim organima, čiji rad objedinjava Ministarstvo unutrašnjih poslova, prisutna je, sve više, tendencija za stvaranjem uslova s ciljem savremenije podele rada, specijalizacije kadrova za kriminalističke, odnosno operativne poslove, veća koncentracija sredstava kriminalističke tehnike, uz nastojanje za većim učešćem policije pri sprečavanju i rasvetljavanju krivičnih dela i otkrivanju nepoznatih učinilaca. Na području istog organa izraženija su nastojanja da se integrisano ostvari operativna i zakonska funkcija, kako sa drugim stručnim organima (državno tužilaštvo, sudovi i drugi organi unutrašnjih poslova), tako i sa svim drugim društvenim subjektima (preduzećima, mesnim zajednicama, građanima itd.).

Međutim, znatan deo poslova iz nadležnosti MUP-a neposredno se ne vrši po kriminalističko operativnim metodama, već po pravilima opšteg upravnog postupka ili po pravilima posebnih upravnih postupaka. To bi, na primer, bili poslovi u vezi sa nabavljanjem, držanjem i nošenjem oružja, državljanstvom, javnim skupovima itd. Pojedini od tih poslova obavljaju se više rutinski kao, na primer, kontrola i regulisanje saobraćaja na putevima, kontrola prelaska državne granice, pa čak i veliki deo poslova vezanih za održavanje javnog reda i mira itd. Ako se uzmu u obzir i poslovi vezani za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta obuhvaćeni članom 225 Zakonika o krivičnom postupku i drugim odredbama ovog Zakonika (prekrivične, opšte operativnotaktičke mere i radnje i kriminalističko istražne radnje), onda vidimo da je reč o veoma obimnoj delatnosti organa unutrašnjih poslova na nivou lokalnih organa i uopšte. U praktičnom vršenju ovih zadataka ne postoji uvek striktna podela, pa se često upravni poslovi ne mogu razlikovati od operativnih i obrnuto, odnosno jedni mogu da poprime karakter drugih.

GLAVA PETA

5. JEDINSTVO KRIMINALISTIČKOG I KRIVIČNO-PROCESNOG POSTUPANJA U SUPROTSTAVLJANJU KRIMINALITETU

U dosadašnjim kodifikacijama krivično procesnog prava organi unutrašnjih poslova delimično su menjali svoje mesto u zakonskim propisima, u zavisnosti od brojnih okolnosti koje su na to uticale. Mada se ne može reći da su organi unutrašnjih poslova bili u centru svih promena, ipak su se one odražavale na njihovu ulogu i mesto u odnosu na ostale specijalizovane organe i u vezi sa tim na njihov doprinos pri sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta uopšte.

Kriminalistička delatnost sagledana kroz primenu pojedinih operativno taktičkih mera i radnji i predviđenost ovih mera i radnji u Zakoniku o krivičnom postupku u velikoj meri se podudara sa odnosom sadržine i forme.

Iako organi unutrašnjih poslova koji obavljaju kriminalističku delatnost nisu procesni organi krivičnog postupka, rezultati njihove kriminalističko operativne delatnosti preduzete na neformalan način u pretkrivičnom postupku, predstavljaju osnovu na kojoj se gradi krivični postupak, a neretko su i sami nosioci pojedinih procesnih aktivnosti. To, istovremeno, znači da jedno faktičko stanje utvrđeno u pretkrivičnom postupku tokom kriminalističke obrade, a povodom određene krivične stvari, prerasta kroz dinamiku krivičnog postupka, u pravno stanje. Na osnovu takvog odnosa proističe i zaključak da je u pretkrivičnom postupku, po pravilu, dominantna kriminalistička metoda, a pravna je samo prisutna, isto kao što je u krivičnom postupku dominantna pravna metoda, mada je prisutna i kriminalistička.

Iako organi unutrašnjih poslova pravno formalno nemaju pravo da izvode dokaze u procesnoj formi, već samo da sakupljaju podatke koji dokazi postoje i šta dokazuju, njihova kriminalistička delatnost je izuzetno značajna, jer ona najčešće, prethodi obezbeđenju dokaza, odnosno, osnovni je uslov uspešnog krivičnog postupka.

Pri tome značajne su bitne karakteristike kriminalističke i krivično procesne aktivnosti organa pretkrivičnog postupka, prvenstveno organa unutrašnjih poslova, a delimično i suda. Međutim, da bi se potpunije razumela kriminalistička i krivično procesna strana postupanja ovih organa, neophodno je prethodno se delimično osvrnuti na sam odnos kriminalistike i krivično

procesnog prava. Ne upuštajući se u razna teoretska razmatranja o ovom odnosu pomenimo da je danas sve prisutnije shvatanje da je kriminalistika samostalna, realna nauka, unutar koje se, osim postojećih (ili u sklopu njih), formiraju i veoma brzo razvijaju nove grane kriminalistike prema određenim specifičnostima kao na primer informatika, medicinska kriminalistika, kriminalistička tehnologija, saobraćajna kriminalistika, trasologija i druge.

U pojedinim zemljama kriminalistička služba je različito organizovana, u zavisnosti od brojnih faktora. U nekima od njih kriminalisti koji vrše otkrivanje krivičnih dela podređeni su organima pravosuđa tako da oni mogu stupiti u akciju tek kada je krivično delo izvršeno, čime je znatno umanjena njihova preventivna uloga. U drugim zemljama kriminalitet sprečavaju organi nadležni za unutrašnje poslove po sopstvenoj inicijativi. Neke zemlje su, opet, ovu službu organizovale tako što se ona nalazi u sklopu policijskih organa, s tim što je posebno organizovana i odvojena od službe koja se bavi pitanjima Javne bezbednosti. Mada kriminalistika, najvećim delom, čini unutrašnju sadržinu krivično procesnog prava, ne može se reći da su do sada promene u njoj bitnije uticale na normativno regulisanje krivičnog postupka.

Postavlja se posebno pitanje u vezi sa određivanjem mesta i uloge kriminalističkih poslova u praksi organa unutrašnjih poslova, s obzirom na to da su kriminalistički poslovi najuže povezani sa krivičnim postupkom.

Kriminalistički poslovi obuhvataju šire područje i pogrešno je poistovećivati ih samo sa delatnošću organa unutrašnjih poslova na planu sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta. Postavlja se, takođe, i pitanje da li su to krivično procesni ili upravni poslovi. Mišljenja o tome su podeljena, pa se smatra da je to posebna upravna aktivnost data organima unutrašnjih poslova, jer ima izuzetnu važnost za suzbijanje kriminaliteta, ali po svojoj suštini ne pripada krivičnom postupku kao i da je to, ipak, krivično procesna delatnost.

Kriminalistika je, za razliku od nekih drugih disciplina koje se bave krivičnim delom, nužno morala da razvija svoje metode, mnogo intenzivnije, upravo zbog sve opasnijih i komplikovanijih (pojavnih i latentnih) oblika kriminaliteta. Sve složeniji zadaci koje društvo stavlja pred organe otkrivanja krivičnih dela, nameću potrebu stalnog usavršavanja tih metoda. Zbog toga je nužno da organi unutrašnjih poslova, u čijem domenu su kriminalistički poslovi, prilikom obavljanja svojih svakodnevnih zadataka pri sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta, ne polaze samo od pravila koja su rezultat njihovog dosadašnjeg iskustva, već i od primene najnovijih tehničkih i naučnih

dostignuća. Stalna dinamika i raznovrsnost pojavnih oblika kriminaliteta, kao i njegova vremenska i regionalna nepredvidivost, visoka organizovanost i profesionalnost kada su u pitanju njegovi najteži oblici (terorizam, otmice, provale, krađe, ubistva, razbojništva itd.), doprineli su da su se morale brže razvijati represivne kriminalističke metode nego preventivne.

Ovaj intenzivan razvoj kriminalistike i njene praktične primene ipak nije imao adekvatan uticaj na formu i sadržinu krivičnog postupka. Najveći broj krivično procesnih odredaba, u svom zakonskom izrazu nije se menjao, mada njihova sadržina značajnim delom počiva upravo na kriminalistici i njenim metodama koje su u stalnom transformisanju i usavršavanju. Tako je, na primer, uviđaj kao kriminalističko procesna radnja u znatnoj meri evoluirao s obzirom na stalno usavršavanje kriminalističko taktičkih i tehničkih metoda. Time je uviđaj promenio svoj sadržaj i značaj – postao je presudan za rasvetljavanje mnogobrojnih krivičnih dela, naročito kada je u pitanju pronalaženje, fiksiranje i kasnije ispitivanje raznih tragova, što je od izuzetnog značaja za pronalaženje nepoznatog izvršioca. Krivično procesna odredba uviđaja, međutim, ostala je ista. Doduše, pojedini savremeni krivični postupci, pa i naš Zakonik o krivičnom postupku (2021) iz 2001. godine predviđa mogućnost upotrebe nekih od savremenih tehničkih sredstava, na primer, magnetofona, odnosno filmskog i televizijskog snimanja (član 179. ZKP-a), kao i razna veštačenja – obavezna i fakultativna. Ova veštačenja u Zakoniku o krivičnom postupku nisu detaljnije precizirana, mada pomenuta sredstva kriminalističke tehnike i taktike pružaju velike dokazne mogućnosti.

Treba imati u vidu da pravila dokazivanja u kriminalistici koja je nauka o realnom, nisu identična sa pravilima dokazivanja u krivičnom postupku, naročito kada su u pitanju inovacije koje se javljaju u dokazivanju mikrotragova, najsavremenijih veštačenja i slično.

Naravno, bilo bi neprihvatljivo da se, primenom kriminalistike kao i drugih nauka, ugroze bilo koje procesne garancije okrivljenog i drugih procesnih subjekata. Međutim, procesne garancije, naročito pretpostavka nevinosti, imaju osnova samo ukoliko pomažu utvrđivanju istine u krivičnom postupku. Procesnu formu bi trebalo prilagoditi tom osnovanom zahtevu, naravno, držeći se načela humanosti, zakonitosti, načela istine i objektivnosti i drugih načela od značaja za procesne garancije. Štaviše, trebalo bi omogućiti okrivljenom i na njegovu inicijativu, korišćenje pojedinih kriminalističkih dostignuća, pa čak i najsavremenijih veštačenja koja se odnose na

mikrotragove, čime bi jednakost krivičnoprocesnih subjekata pred zakonom imala adekvatan sadržaj.

Sve savremenije kriminalističke metode, kao i sve veće mogućnosti samih organa unutrašnjih poslova (stručne, kadrovske, bolja tehnička opremljenost), određuju veoma značajno mesto ovih organa u sklopu drugih društvenih snaga pri sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta. S druge strane, treba uvažiti činjenicu da su organi otkrivanja stalno izloženi zahtevima društva za što boljim i efikasnijim otkrivanjem krivičnih dela i njihovih učinilaca. S tim u vezi oni su profesionalno usmereni da usvajaju i usavršavaju nova saznanja, praktična, iskustvena i naučna. Ovaj proces treba da bude jednako dinamičan kada su u pitanju svi organi i kadrovi koji se, po prirodi svog posla, bave kriminalistikom. U njihovom radu podjednako je važan, ne samo pravni, nego i kriminalistički aspekt slučaja. Shodno tome, krivično procesno pravo i njegova realizacija u krivičnom postupku ne bi smeli da budu prepreka primeni savremenih kriminalističkih metoda, kada kriminalistika nudi činjenice koje su odraz sve novijih dostignuća nauke i tehnike sadržanih u njenoj primeni, naravno, pod uslovom da se time ne ruše osnovni principi krivično procesnog prava i procesne garancije njegovih subjekata. Svedeno na teren praktičnog postupanja pravosudnih organa i organa unutrašnjih poslova, kao nosilaca krivično procesne i kriminalističke delatnosti, očigledno je da jedna i druga delatnost predstavljaju dijalektičko jedinstvo forme i sadržaja sa jedinstvenim ciljem – utvrđivanje istine. Da bi se taj proces mogao odvijati, shodno svojoj nameni, neophodno je otklanjati sve one suprotnosti koje ga ometaju. Jedna od njih nestaće i procesom savlađivanja savremenih kriminalističkih znanja od strane nekih procesnih organa i "vice versa", temeljnijim poznavanjem pravnih instituta od strane pojedinih radnika organa unutrašnjih poslova koji se bave kriminalističkim poslovima. To znači da kriminalista treba da bude dobar procesualista i obrnuto, radnik pravosudne struke treba da poznaje, u znatnoj meri, kriminalistiku.

Poznavanje kriminalistike podjednako je potrebno i državnom tužiocu, istražnom sudiji, krivičnim sudijama, kao i sudskim većima radi uspešnog obavljanja njihovih osnovnih funkcija.

Na potrebu korišćenja i drugih nauka ukazuje Hans Gros još 1893. godine, koji ističe neophodnost kriminalističkog znanja da bi se mogli koristiti veštaci drugih struka. Međutim, u praksi se ova saznanja, uglavnom, više podrazumevaju nego što ona stvarno dolaze do izražaja.

Drugi pravac i uticaj nekih kriminalističkih metoda trebalo bi intenzivnije da se odvija na preventivnom području, što za sada nije slučaj bez obzira na društvena stremljenja u tom pravcu. Još je preventivna strana kriminalistike isuviše zapostavljena na račun represivne kriminalistike.

U pitanju je još uvek nedostatak naučnih istraživanja u oblasti preventivne delatnosti, što sve čini da se ne može argumentovano braniti stav o izuzetnoj potrebi preventive. Zato su rezultati i uočljiviji i merljiviji kod preventivnih mera individualnog karaktera, jer se takve mere, delimično, baziraju i na istraživanju. Poseban problem je u činjenici što su rezultati preventivne delatnosti neevidentni kao i represivne, pa se ovi drugi, najčešće, uzimaju kao jedino merilo rada organa čija je funkcija sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta.

Danas je sasvim izvesno da se samo represivnim sredstvima ne može povesti efikasna borba protiv kriminaliteta, bez obzira na to da li ta sredstva imaju i određene preventivne efekte. Ovakva orijentacija prisutna je u našem krivičnom zakonodavstvu.

Zakonsku regulativu preventivne delatnosti skoro je nemoguće prikazati izdvojeno, upravo, zbog i dalje dosta velike oskudnosti zakonskih propisa koji se odnose na neposrednu preventivnu delatnost, što nije slučaj i sa represivnom koja je zakonski potpuno normirana. Preventivna aktivnost prisutna je doduše kroz konkretna postupanja organa unutrašnjih poslova i to više sa šireg, vanparničnog (kriminalističkog) aspekta, nego sa užeg, zakonskog.

U poslednje vreme i u domaćoj teoriji, pa i kriminalističkoj praksi prisutna je preventivna kriminalistika. Ona je u vezi sa pojedinim preventivnim nastojanjima organa unutrašnjih poslova i drugih specijalizovanih organa, bilo da su samostalna ili da se preduzimaju u interakciji sa drugim subjektima.

GLAVA ŠESTA

6. OSNOVNA NAČELA KRIMINALISTIKE

6. 1. Opšte napomene

Kriminalistička nauka, kao praktična disciplina koja ima izuzetan značaj za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta, u funkciji je krivičnog postupka. Krivični postupak regulisan krivično procesnim pravom predstavlja zakonski okvir koji samo delimično obuhvata praktičnu kriminalističku delatnost, jer je ona mnogo šira i prethodi krivičnom postupku.

Pojedina načela krivičnog postupka (načelo javnosti, načelo slobodne ocene dokaza, načelo presumpcije nevinosti, načelo neposrednosti) nisu u potpunosti, ili nisu uopšte primenljiva u kriminalističkom postupanju.

Nesporno je da kriminalistika i krivično procesna delatnost čine jedinstvo naročito u delu preduzimanja istražnih (dokaznih) radnji i krivičnog postupka. Međutim, samo jedan broj osnovnih načela se ravnomerno odnosi na obe delatnosti, jer svaka od njih ima i svoja posebna načela. Zbog toga osnovna načela krivično procesnog prava i krivičnog postupka nisu dovoljna da obuhvate kriminalističku delatnost, već je kriminalistika, uvažavajući u punoj meri procesna načela krivičnog postupka, izgradila i svoja sopstvena, koja se odnose na kriminalističko operativno postupanje u celini. Ova pravila, ili načela, su opšteg karaktera i odnose se na ukupno postupanje kriminalističkih radnika.

Razlike koje postoje između kriminalističkih i krivično procesnih načela ipak ukazuju na njihovo komplementarno jedinstvo, pri čemu odnos forme i sadržine, otkrivanja i dokazivanja krivične stvari, upućuju na materijalističko dijalektički odnos utvrđivanja činjeničnog i pravnog stanja tokom pretkrivičnog i krivičnog postupka.

Raznovrsni pojavni oblici kriminalnog ispoljavanja i, u vezi sa tim, veoma raznovrsna i dinamična kriminalistička praksa ne omogućavaju donošenje pravila koja bi predstavljala precizne praktične instrukcije. Pojedine specifičnosti i detalji, bilo da su u vezi sa određenim krivičnim delom ili učinocem, najčešće ne mogu biti obuhvaćeni opštim pravilima vršenja kriminalističke prakse. Takva pravila bila bi veoma brojna, morala bi se stalno dopunjavati i menjati i tako prilagođavati bogatoj i raznovrsnoj

kriminalističkoj praksi, što s obzirom na dinamičnost, ne bi imalo povoljnog efekta. Kriminalistika je zato, kao egzaktna i empirijska nauka, na osnovu dugogodišnje prakse izgradila opšta pravila ili načela koja su primenljiva na sve kriminalne slučajeve, odnosno, ta pravila treba da usmeravaju rad svih kriminalističkih radnika prilikom preduzimanja operativno taktičkih radnji i mera. Samo pod uslovom pridržavanja ovih načela u radu moguće je metodično, sistematsko i kontinuirano preduzimanje preventivno represivnih mera, brže i efikasnije otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela, kao i otkrivanje i hvatanje nepoznatih izvršilaca. Jedino tako povezana taktička načela sa procesnim mogu dovesti do efikasne i objektivne realizacije krivičnog postupka. Takav odnos i proističe iz jedinstvenog interesa kriminalistike i krivično procesnog prava. Ova pravila se moraju stalno primenjivati u praksi, potvrđivati i usavršavati radi sprečavanja i suzbijanja određenih krivičnih dela i kriminaliteta u celini.

6. 2. Načelo zakonitosti

Načelo zakonitosti, kao kriminalističko načelo, znači da se organi, kojima je društvo poverilo zadatke u suzbijanju kriminaliteta, moraju strogo i dosledno pridržavati slova i duha pozitivnih zakonskih propisa kada rade na sprečavanju, odnosno otkrivanju i rasvetljavanju krivičnih dela. Veoma obimna i dinamična kriminalistička praksa ima, kao i mnogobrojne druge društvene delatnosti, svoju pravnu osnovu u Ustavu Republike Srbije. Ovu delatnost bliže razrađuje Zakonik o krivičnom postupku, Krivični zakon, Zakon o policiji (2018) i drugi. Ovim zakonima regulisana su i ovlašćenja organa koji vrše kriminalističku delatnost.

Načelo zakonitosti usko je vezano za član 225 ZKP-a koji sadrži pravni osnov postupanja organa unutrašnjih poslova pri otkrivanju krivičnih dela i učinilaca. Ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, organi unutrašnjih poslova su dužni da preduzmu potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da se prikupe sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka.

Ova operativna kriminalistička delatnost po osnovu ovlašćenja iz člana

225 ZKP-a ima za krajnji cilj postojanje (sticanje) osnovane sumnje koja predstavlja zakonski i kriminalistički osnov za podnošenje krivične prijave kao i faktički osnov za pokretanje istrage (prethodni krivični postupak). Osnovana sumnja u slučaju pokretanja krivičnog postupka treba da se odnosi kako na delo tako i na učinioca, što u slučaju podnošenja krivične prijave nije potrebno, s obzirom na to da se ona može podneti i kada je izvršilac krivičnog dela nepoznat.

Ovo načelo je usko povezano sa načelima krivičnog prava, materijalnog i procesnog. Ono pokazuje da se određena kriminalistička radnja može preduzeti isključivo ako se odnosi na istraživanje pripremanog ili ostvarenog krivičnog dela. Naravno, ovde su dovoljni osnovi sumnje da takva kriminalna delatnost postoji.

Sa načelom zakonitosti u uskoj su vezi načelo čuvanja službene tajne, kao i načelo humanosti. Oba načela su ustavnim i zakonskim normama ugrađena u sistem kriminalističkog postupanja, odnosno u pravila ponašanja organa koji preduzimaju kriminalističke radnje.

Načelo zakonitosti ima izuzetan značaj jer njegovom povredom mogu biti ugrožena najznačajnija ljudska prava i slobode predviđene ustavom i zakonskim propisima. O predviđenosti pojedinih operativno taktičkih mera i radnji u zakonu biće, međutim, više reči na odgovarajućem mestu. Neke od njih su detaljno regulisane Zakonikom (istražne radnje), dok su druge samo pomenute, a neke čak samo naznačene uopšteno kao "druge mere i radnje".

Ustavna i krivičnopravna zaštita društva u celini i pojedinaca u njemu, može se ostvariti samo pod uslovom efikasnog otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca, odnosno preduzimanjem pojedinih preventivnih mera u odnosu na kriminalno ispoljavanje i izvan oblasti krivičnog prava, s jedne strane, i pune zaštite slobode i prava građana, bilo da su u pitanju učinioci krivičnog dela ili ne, s druge strane. Krivično pravo i krivični postupak značajan su pokazatelj položaja čoveka u društvu, njegovih ustavnih i zakonskih prava, pa i u odnosu na ona lica prema kojima se preduzimaju mere otkrivanja krivičnih dela, kao i druge represivne mere.

Načelo zakonitosti, kao osnovno ustavno i zakonsko načelo, podrazumeva i to da niko ne može biti kažnjen za delo koje, pre nego što je učinjeno, nije bilo zakonom određeno kao krivično delo i za koje nije zakonom bilo predviđeno kako će se kazniti, kao, na primer, princip presumpcije nevinosti okrivljenog, princip istine, pravo na ličnu i stručnu odbranu, princip

humanosti i drugi. Čovek i građanin je u ovoj sferi društvenih odnosa zaštićen u skladu sa osnovnim principima demokratije.

Istorija poznaje krajnje arbitrarne, surove i nehumane postupke prema učiniocima krivičnih dela, bez obzira na to da li je u pitanju otkrivanje krivičnog dela, krivični postupak ili izvršenje sankcija.

Ovi odnosi su oduvek bili u funkciji društveno političkog sistema u celini, predstavljali su odraz opštih ustavnih sloboda i prava čoveka i građanina.

6. 2. 1. Načelo zakonitosti i deklaracija za policajce

Na VI kongresu UN iz 1980. godine koji se odnosio na prevenciju delinkvencije i tretman delinkvenata donesena je Deklaracija za policajce upućena policijama zemalja članica i njihovoj javnosti. U istom smislu je i Evropski savet 1974. godine raspravljao o policijskoj deontologiji (deontologija – nauka o dužnostima i profesionalnoj etici).

Navedena Deklaracija sadrži 16 pravila. Prvo pravilo obavezuje svakog policajca da svoju dužnost obavlja kako nalaže zakon da bi zaštitio građane i zajednicu od nasilja, grabeži i drugih štetnih pojava.

Drugo pravilo odnosi se na etička pitanja prema kojima svaki policajac treba svoju dužnost da obavlja časno, nepristrasno i dostojanstveno, da se suprotstavi korupciji i da se od nje uzdrži.

Treće pravilo glasi da su u svim odnosima sa građanima zabranjeni kažnjavanje, kao i nehumani, ponižavajući postupci.

Četvrto pravilo se odnosi na obavezu policajca da izvršava sve naredbe koje pred njim postavi njegov starešina. Međutim, on treba da se uzdrži od izvršavanja onih naredbi za koje se zna da su protivzakonite.

Peto pravilo glasi da je dužnost svakog policajca da se suprotstavi svim povredama zakona prilikom izvršavanja poslova iz svoje nadležnosti. Ako su povrede takve prirode da u sebi nose tešku, neposrednu ili nepopravljivu štetu, policajac mora da bude odlučan da reaguje bez dvoumljenja prema svojim mogućnostima.

Prema šestom pravilu ako nema opasnosti nastupanja teže neposredne ili nepopravljive štete, policajac treba da se suprotstavi nezakonitim postupcima tako što će izvestiti svoga neposrednog starešinu. Ako to ne donese rezultate policajac ima pravo i obavezu da se obrati neposredno po rang u višem starešini.

Prema sedmom pravilu nikakva krivična niti disciplinska mera ne smeju biti preduzete protiv policajca koji je odbio da izvrši nezakonitu naredbu.

Osmo pravilo glasi da policajac treba da odbije učestvovanje u operativnim radnjama: lišavanju slobode, čuvanju ili transportovanju lica za kojima se traga, a koja su pritvorena ili krivično gonjena bez osnovane sumnje da su izvršioi krivičnog dela po rasnim ili verskim pitanjima, ili radi političkih ubeđenja.

Prema devetom pravilu svaki policajac je lično odgovoran za svoja dela kao i za dela koja je naredio, a bila su protivzakonita.

Deseto pravilo glasi da hijerarhijski odnos u policiji treba da bude jasno utvrđen. Mora da se omogući dostupnost do starešine odgovornog za delo ili propuste nekog policajca.

Prema jedanaestom pravilu zakonodavac treba da donese propise i izgradi sistem zaštite u odnosu na štetu koja bi mogla da nastane policijskom aktivnošću.

Dvanaesto pravilo insistira da u ostvarivanju svoje funkcije policajac treba da deluje odlučno i da ne upotrebljava silu ako to nije pravilno i razumno za izvršenje zadataka koji se od njega zahtevaju i na koje je po zakonu obavezan.

Trinaesto pravilo sadrži odredbu prema kojoj policajcu treba dati tačna i jasna uputstva koja se odnose na način i okolnosti pod kojima može da upotrebi oružje.

Četrnaesto pravilo se odnosi na obavezu saradnje policije i lekarskog osoblja kada za to postoji potreba. Naime, ako policajac čuva neko lice kome je nužno potrebna medicinska pomoć on treba da pozove medicinsku službu, a ako je neophodno da sam preduzme mere da zaštiti život i zdravlje toga lica. On se mora pridržavati lekarskog uputstva i saveta drugih kvalifikovanih predstavnika medicinske struke kada mu je kao pritvoreniku potrebna medicinska nega.

Petnaesto pravilo nalaže policajcu da čuva u tajnosti sve poverljive podatke za koje sazna vršenjem svoje funkcije.

Šesnaesto pravilo ističe da svaki policajac koji se ponaša po odredbama Deklaracije ima pravo na aktivnu podršku, kako moralnu tako i realnu, od strane kolektiva u čije ime izvršava svoju funkciju.

6. 3. Načelo istine

Prilikom rasvetljavanja krivičnih dela i otkrivanja njihovih učinilaca, kao i prilikom obezbeđenja, prikupljanja i izvođenja dokaza, svi organi krivičnog postupka su dužni da istinito i u potpunosti utvrde činjenično stanje, kako bi se u krivičnom postupku donela što objektivnija odluka. Mada se pojedine operativno taktičke mere preduzimaju i u pretkrivičnom postupku i od strane organa koji nisu krivično procesni (organi unutrašnjih poslova), njihovo postupanje služi istom cilju – utvrđivanju istine.

Kriminalista, naročito ako postupa van krivičnog postupka, ima određenu slobodu pri odabiranju i vršenju operativno taktičkih mera, istražnih radnji i dokaznih sredstava za svaki konkretan slučaj. Kriminalista (operativni radnik) morao bi prilikom takvog postupanja, pre svega, da bude motivisan principom istine. Pri tome može, u zavisnosti od sopstvene kreativnosti i inventivnosti, da preduzima one mere koje su najpogodnije za utvrđivanje istine. S tim ciljem kriminalista je dužan da sa jednakom pažnjom i uvažavanjem utvrđuje sve činjenice od značaja za razjašnjenje dela, da ih upoređuje sa drugim činjenicama kako one koje idu u prilog, tako i one koje idu na štetu određenog lica, tj. kako one odbrambene, tako i optužne.

Rezultati operativnog i istražnog rada treba da daju konačan odgovor o tome da li je moguće utvrđivanje materijalne istine u jednom pravcu ili je stanje takvo da je nemoguće uskladiti sve činjenice u jednu logičku celinu. U ovom drugom slučaju neretko se i krivični postupak obustavlja usled nedostatka dokaza.

Načelo utvrđivanja istine mora, u punoj meri, biti prisutno, počev od prvih osnova sumnje o određenom licu kao izvršiocu, pa do okončanja krivičnog postupka, ukoliko se on bude vodio. U vezi sa ovim značajan je materijalni pojam istine koji uvek odražava realan događaj ili pojavu koja se zbila u društvu.

6. 4. Načelo objektivnosti

Objektivno postupanje prilikom preduzimanja pojedinih kriminalističkih radnji u uskoj je vezi sa primenom načela zakonitosti i utvrđivanja istine. Istina se može jedino i utvrditi ukoliko pristup rasvetljavanju krivičnog dela bude oslobođen subjektivizma, pristrasnosti, sujetnog postupanja i sličnih stavova koji mogu veoma negativno da utiču na konačan rezultat, odnosno, da u krajnjem ishodu krivični postupak dovedu do nepravilnog i nezakonitog rešenja.

Kriminalista, od početka angažovanja u svakom konkretnom slučaju mora da bude staložen, odmeren, ispravan i pravedan u odnosu prema ljudima čiju delatnost ili ponašanje istražuje. On ne bi smeo da unosi u sopstveni rad ništa subjektivno i lično. Objektivnost u postupcima svakog kriminaliste proističe iz njegovog smisla za istinu i pravednost, iz poštovanja zakona i drugih propisa, njihove samokritičnosti i humanosti, lične etike i pozitivnog odnosa prema zakonitom i humanom postupanju. Takvo ponašanje kriminaliste garancija je njegovog autoriteta i ličnog ugleda.

Nisu spojivi sa objektivnošću želja za brzim rešavanjem slučajeva i prikupljanje i isticanje samo onih činjenica i dokaza koji terete osumnjičenog ili okrivljenog, a namerno odbacuju ili potiskuju one koje idu u njegovu korist. Takve sklonosti su štetne i opasne, posebno kada kriminalista za njih ima lično opravdanje. Prikupljene činjenice, obaveštenja i dokaze kriminalista mora da sagleda u njihovoj realnoj vrednosti, odnosno, ne sme da ih precenjuje niti potcenjuje. Pojedine operativno taktičke mere i radnje treba da usmerava i preduzima u skladu sa operativnim planom i realnim potrebama, a ne da bi se formalno ispunio operativni zadatak ili nepotrebno uznemiravala određena lica. Ponekad zbog takvog postupanja dolazi do propadanja podataka, pa može doći i do sumnjičenja nevinog čoveka i, obratno, da se stvarni izvršioci krivičnog dela na vreme sklone.

U praktičnom radu kriminaliste susreću se neobjektivnosti kako iz prijateljskih, koristoljubivih i sličnih motiva, tako i iz podsvesne simpatije i antipatije prema određenom licu. Ove poslednje su čak i češće.

Objektivnost postupanja zahteva neprestano sagledavanje sopstvene delatnosti uz odsustvo bilo kakvih simpatija ili antipatija prema izvršiocu, odnosno koristoljublja i drugih sličnih motiva. Načelo objektivnosti mora biti prisutno kod kriminaliste prilikom vršenja svih operativno taktičkih mera i radnji.

6. 5. Načelo operativnosti i brzine

Uspeh u rasvetljavanju krivičnog dela, otkrivanju i hvatanju njegovog učinioca zavisi, u velikoj meri, od blagovremenosti postupanja. Ovo načelo se ispoljava u efikasnom i osmišljenom postupanju, uvek kada za to, prema faktičkoj situaciji, postoji operativna potreba. To su, najčešće, oni događaji i pojave koji u sebi sadrže elemente krivičnih dela. Ono zahteva brzinu, upornost, prilagođavanje i brzu adaptaciju prema faktičkoj situaciji. Kod ovog načela dolaze do izražaja organizacione sposobnosti u kreiranju kriminalističke delatnosti u celini kao i pojedinačna postupanja u preduzimanju konkretnih radnji koja moraju biti usklađena u okviru celine.

Obaveza postupanja po ovom načelu nastaje samim sticajem osnova sumnje (član 225 ZKP-a), pa se može reći da načelo ima i svoj procesni značaj. Međutim, kriminalističko operativni značaj ovog načela je mnogo veći, jer što se, po izvršenom krivičnom delu, brže preduzmu pojedine operativnotaktičke mere i radnje utoliko su veće mogućnosti da se nađu, prikupe i obezbede materijalni dokazi na licu mesta, da se uhvati izvršilac krivičnog dela, da se spreči da ne pobegne, da uništi stvarne dokaze, da utiče na svedoke i saučesnike, da pripremi alibi itd. Brzo postupanje onemogućava osumnjičenog u pronalaženju dokaza i činjenica koje idu u prilog lažne odbrane. Brzo postupanje, takođe, omogućava blagovremeno prikupljanje, ne samo materijalnih dokaza (uviđaj, pretresanje), već i ličnih jer se očevici, svedoci, osumnjičeni i oštećeni samo na početku živo sećaju događaja u celini, i pojedinih detalja koji mogu biti ključni za rasvetljavanje krivičnog dela. Sem toga oni su, obično, još uvek na licu mesta i nema potrebe da se naknadno pronalaze i identifikuju. Upravo za neke se, zbog neblagovremenog izlaska na lice mesta, nikada ne sazna iako bi njihove izjave bile veoma sadržajne i kao takve mogle bi da budu od izuzetne koristi za utvrđivanje činjeničnog stanja u vezi sa krivičnim delom i krivicom izvršioca.

Ma koliko bilo značajno brzo postupanje na početku, ono nije manje značajno ni tokom celog postupka, naravno, pod uslovom smišljenog, sistematskog i detaljnog preduzimanja pojedinih mera i radnji.

Pozitivne efekte načela brzine treba razlikovati od brzopletosti. Postoje pojedine situacije kada nepromišljenost i želja za brzim uspehom upropasti dugo pripremanu i taktički povoljnu situaciju. Treba iskoristiti najpogodniju priliku za preduzimanje određene operativno taktičke mere i radnje. Takva

procena, naravno, nije uvek moguća jer za nju nema dovoljno elemenata (nedostatak saznanja i sl.). Pojedine radnje, kao na primer: obezbeđenje lica mesta, uviđaj, potera, zaseda, upotreba službenih pasa, pretresanje, po pravilu, ne trpe odlaganja. Međutim, treba uvek na osnovu raspoloživih saznanja razmisliti da li hitno preduzimanje radnje predstavlja rizik koji bi mogao da oteža operativni rad, pa čak i da onemogućiti prikupljanje novih dokaza i činjenica. Primena nekih od ovih radnji zahteva veoma detaljnu i temeljitu pripremu (na primer: odlučiti se za pretresanje stana na osnovu nedovoljno proverenih podataka čime se dekonspirise operativna obrada, a samo pretresanje nije rezultiralo pronalaženjem traženih predmeta ili tragova).

Pod uslovom smišljenog i dobro pripremljenog postupanja brzinom se postiže efekat iznenađenja, naročito u odnosu na izvršioca. Iznenađiti izvršioca krivičnog dela znači preduzeti prema njemu represivne mere u vreme koje nije očekivao i na mestu koje nije mogao da predvidi, na način da ga takav poduhvat u potpunosti zbuni, šokira i onemogućiti za dalju borbu i bilo kakvo suprotstavljanje u datoj situaciji. Većina radnji, naročito onih represivnog karaktera, mogu, veoma efektno, da se preduzmu uz element iznenađenja. Tako, na primer, iznenadno i na prepad mogu se preduzeti radnje pretresanje stana, lišavanje slobode opasnih kriminalaca, zaticanje učinioca krivičnog dela na mestu izvršenja i slično. Takvi zahvati nužno traže temeljito i metodično postupanje.

Uz brzinu, takođe, veoma je značajna i operativnost kriminaliste, jer ona dopunjuje i osmišljava načelo brzine. Operativnost pretpostavlja poznavanje stanja, prilika, kriminalnih žarišta, pojavnih oblika ispoljavanja i vršenja krivičnih dela na određenom području. Načelo operativnosti, znači, pre svega, povezivanje sa građanima koji su u situaciji da dođu do podataka o krivičnim delima i njihovim učinocima. Informacije koje se dobijaju od građana imaju izuzetan operativni značaj, jer je blagovremeno obaveštenje uslov uspešnog odlučivanja i donošenja operativnih verzija. Operativnost podrazumeva što češće i što kreativnije delovanje van službenih prostorija, a to znači stalno prikupljanje novih činjenica i preduzimanje pojedinih mera i radnji od kojih je prikupljanje obaveštenja od građana najobimnije i operativno najznačajnije.

Doslednom primenom načela brzine i operativnosti u svakodnevnom radu stvaraju se bitni uslovi za uspešnije sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta.

6. 6. Načelo metodičnosti i taktičkog planiranja

Osnovna pretpostavka ovog načela je prethodno stručno, kvalifikovano organizovanje i planiranje kriminalističkog rada. Spontano, neplansko preduzimanje kriminalističkih radnji, po pravilu, dovodi do neželjenih pojava koje ponekad deluju i kriminogeno. Naravno da kvalitetno ostvarivanje načela metodičnosti podrazumeva visoku stručnost, profesionalnost, upornost, odlučnost i drugo.

Metodičnost u radu i planiranju operativno taktičkih mera i radnji uslov je za sistematsko postupanje svakog kriminaliste i osnovni zahtev postupanja u procesnom i taktičkom smislu. Već prva saznanja i indicije o izvršenom krivičnom delu, njihovo proveravanje i stvaranje verzija o delu i učiniocu mora se odvijati na osnovu logički sačinjenog i razrađenog plana. Operativno planiranje koje zavisi ne samo od prikupljenih obaveštenja, dokaza i činjenica nego i od prognoze kriminalnog ponašanja, mora biti elastično prvenstveno zbog neodređenosti naših saznanja, a i zbog mogućih obrta u kriminalnom ispoljavanju i drugih specifičnosti otkrivanja kriminaliteta koji se unapred ne mogu predvideti. Da bi se u tom smislu metodično postupalo potrebno je činjenice detaljno proučiti, pa zatim preduzeti planirane radnje, takođe, po načelu metodičnosti.

Zbog složenosti i dinamičnosti celokupna aktivnost na sprečavanju i otkrivanju krivičnih dela za koja se goni po službenoj dužnosti, a koja se odnosi na pronalaženje i obezbeđenje dokaza, otkrivanje i identifikovanje nepoznatih izvršilaca, otkrivanje i pronalaženje mesta gde se skrivaju odbegli izvršioci krivičnog dela, na njihovo hvatanje i predavanje nadležnim organima, može biti veoma komplikovano i uz različite teškoće. Tome doprinose, najvećim delom, kriminalci koji deluju veoma perfidno i lukavo uz primenu sopstvene taktike i tehničkih sredstava, s ciljem da uspešno izvrše krivično delo i da ostanu neotkriveni.

Na samom početku kriminalni događaj može izgledati zapleten i nejasan. Tome doprinose izmene na licu mesta i promene činjeničnog stanja, nepoznati izvršilac, nepouzdana svedoci i kontradiktornost njihovih izjava, nedostatak materijalnih dokaza, pa čak i nejasna ili neodređena posledica. Krivično delo može biti fingirano, među očevicima se mogu naći lica različitih moralnih kvaliteta, karakternih osobina, intelektualnih sposobnosti, različite moći zapažanja, posledica može biti evidentna, ali nedovoljno jasna itd.

Kriminalista treba da utvrdi postojanje krivičnog dela, da pronađe uzrok, ustanovi uzročnu vezu, otkrije materijalnu istinu i pripremi činjenično stanje za uspešno pokretanje krivičnog postupka. Bez obzira na to što je ovaj zadatak jasan samo obilje logički nesređenih, pa često i kontraverznih činjenica, čini čitavu situaciju dosta konfuznom, čiju suštinu kriminalisti, na samom početku, često ne mogu da shvate. Obično se ne zna koje činjenice treba eliminisati, koje zadržati, koje su činjenice beznačajne, a koje glavne i ključne. Izlaz iz takve situacije moguće je naći jedino u planiranju operativnog rada. Sistematski i detaljno sačinjen plan usmerava i disciplinuje operativnog radnika, obezbeđuje kritičan i samokritičan stav, omogućava pravovremeno uočavanje nedostataka i praznina. Međutim, stavovi o potrebi metodičnog, planskog i sistematskog rada među kriminalistima su različiti, počev od onih koji smatraju da je sačinjavanje plana gubljenje vremena, do onih koji plan sačinjavaju na kraju, kada on, faktički, nije ni potreban.

Savremena kriminalistika, kako represivna tako i preventivna, mora se zasnivati na planiranju kao metodi koja je prisutna u visoko organizovanom naučnom postupanju, ne samo u oblasti kriminalistike nego i uopšte.

6. 7. Načelo kritičnosti i samokritičnosti

Primena načela kritičnosti i samokritičnosti se zasniva na stalnom prisustvu sumnje (podozrenja), odnosno prilikom rasvetljavanja krivičnih dela i otkrivanja nepoznatih učinilaca. Navedeno načelo se nalazi u veoma uskoj vezi sa načelom objektivnosti, kao i sa načelom metodičnosti. Međutim, imajući u vidu značaj primene načela kritičnosti i samokritičnosti u rasvetljavanju kriminalnih događaja, pre svega, onih koji se odlikuju svojom složenošću, navedeno načelo se u kriminalističkoj taktici obrađuje kao posebno. Treba imati na umu da je poštovanje načela kritičnosti i samokritičnosti obavezno ne samo u razjašnjavanju složenih kriminalnih situacija, nego i u situacijama koje na prvi pogled izgledaju veoma jednostavne za razjašnjavanje.

Kao što je istaknuto, ovo načelo je u bliskoj vezi sa postojanjem sumnje zbog čega ono ima veliki značaj kada je reč o proceni osnovanosti saznatih informacija, pre svega ocene da li one mogu predstavljati osnove sumnje predviđene članom 225 ZKP-a.

Kriminalisti se u svom postupanju uvek moraju rukovoditi sumnjom i nikada ne smeju biti lakoverni i prihvatati određene činjenice bez prethodnog kritičkog pristupa, jer se i iza najsitnijih detalja mogu kriti činjenice od značaja za odgovor na neko od devet zlatnih pitanja kriminalistike. Jedino se postojanjem sumnje i preduzimanjem operativnih radnji može prodrati ispod prividne površine stvarnosti i otkriti pravo stanje stvari ili iza priznanja izvršenja lakšeg krivičnog dela od strane osumnjičenog, odnosno okrivljenog, može da se krije prikrivanje postojanja nekog težeg krivičnog dela. Osim toga, ovo načelo podrazumeva vrlo visoku kritičnost sopstvenog i tuđeg rada od strane kriminaliste zasnovanu na profesionalnosti, stručnosti i moralnim nazorima. Naime, pri najdetaljnije i najpažljivije sprovedenom postupanju moguće su greške, međutim, ukoliko se one blagovremeno otkriju i samokritički prihvate, to će nesumnjivo imati daleko pozitivniji uticaj na dalje sopstveno postupanje nego što bi to imao slučajno postignut uspeh. Temeljnost i upornost ne treba nužno da znače i tvrdoglavost, stoga bi bilo poželjno da svaki kriminalista kod sebe razvije sposobnost kritičkog i samokritičkog načina razmišljanja, kako bi se sačuvao od pogrešnog tumačenja činjenica koje mogu imati indicijalni ili dokazni značaj.

Navedeno načelo ima posebno važnu ulogu pri postavljanju i proveravanju verzija. Naime, olako prihvatanje pojedinih verzija bez prethodnog kritičkog analiziranja i verifikovanja, kao i nepriznavanje sopstvenih grešaka i napravljenih propusta, može dovesti do katastrofalnih posledica što predstavlja ozbiljno kršenje navednog načela. Sa druge strane, poštovanje načela kritičnosti i samokritičnosti u svakom slučaju čini kriminalitičku proceduru potpunijom.

6. 8. Načelo temeljitosti i upornosti

Načelo temeljitosti i upornosti u radu kriminaliste dobija smisao samo pod uslovom pune primene načela metodičnosti, kao i načela brzine i operativnosti. Ova načela se međusobno dopunjuju i čine jedinstvo koje je nužno potrebno u organizovanom kriminalističkom delovanju. Primenom ovog načela izbegava se površnost i nedoslednost u svakodnevnom obavljanju poslova. Ovo načelo treba da inspiriše kriminalistu da svojom aktivnošću dovede konkretnu krivičnu stvar ili do pokretanja postupka i stvaranja uslova za donošenje presude, ili do obustave daljeg rada zato što ne postoje elementi

kriminalne delatnosti. On treba da utvrdi i ispita sve činjenice i okolnosti važne za prikupljanje dokaza i sudsko utvrđivanje istine, pri čemu je osim kriminalistike neophodno poznavanje i primena Zakonika o krivičnom postupku i Krivičnog zakona da temeljitost i upornost ne bi bile usmerene ka pogrešnom i neracionalnom cilju.

Temeljitost i upornost u kriminalističkom radu treba da doprinesu da se sa jednakom pažnjom ispituju sve činjenice i okolnosti, kako one koje su naizgled sitne i beznačajne, tako i one koje su očigledne. Nakon temeljitog i stručnog istraživanja jednih i drugih činjenica, neretko se dešava da naoko beznačajne činjenice postanu ključne za rasvetljavanje kriminalnog događaja i obratno. Temeljitost i upornost treba da dođu do izražaja onda kada se u radu doživljava neuspeh da bi se na taj način izbegli malodušnost, pesimizam i pasivnost.

Temeljitim i upornim radom smanjuje se tamna brojka kriminaliteta. U nekim slučajevima i pored temeljitog i upornog rada ostaće nerazjašnjena određena krivična dela. U takvim slučajevima važno je da kriminalista preduzme sve potrebne mere i radnje postupajući po pravilima kriminalistike, krivično procesnog prava, zakona o unutrašnjim poslovima i drugom.

U praksi se, međutim, ponekad olako dolazi do zaključka da je, u konkretnom slučaju, nemoguće bilo šta više učiniti. Suprotno od takve konstatacije pojedina dela razjašnjavana su i posle deset godina nakon upornog rada i temeljitog preispitivanja činjenica.

Uspešno okončanje krivičnog postupka u velikoj meri zavisi od prethodno preduzetih operativno taktičkih radnji i mera u pretkrivičnom postupku i istrazi. Specifičnost svakog konkretnog krivičnog dela se mnogo više uočava u tom stadijumu nego kasnije u krivičnom postupku. Te specifičnosti treba na samom početku uočiti i utvrditi i na osnovu sveukupnog činjeničnog stanja usmeravati kriminalističku aktivnost u celini. Pri tome, ako se na početku naprave greške pa se, na primer, stan pretresa površno, ili se uviđaj izvrši brzopleto, nemetodično i bez temeljitog i upornog istraživanja lica mesta, ili ako se površno izvrši provera, to se, po pravilu, nepovoljno odražava kasnije i na čitav tok krivičnog postupka.

6. 9. Načelo koordinacije i saradnje

Kriminalitet ne poznaje prostorne, a naročito administrativne granice, pa su za otkrivanje krivičnih dela i izvršilaca često nadležni organi i sa više društveno političkih zajednica, iz više opština, republika, pa i šire. Naročito profesionalni delinkventi imaju veoma veliki radijus kretanja, a u uslovima razvijenog kopnenog, vazdušnog i vodenog saobraćaja njihova pokretljivost je velika i nepredvidiva, što iziskuje izuzetne napore organa unutrašnjih poslova da se međusobno organizuju radi sprečavanja i suzbijanja takve delatnosti.

Osnovni vid ovog organizovanja jeste koordinacija i saradnja između pojedinih organa unutrašnjih poslova i drugih organa. Saradnja se ostvaruje na nivou opštinskih i republičkih organa unutrašnjih poslova. Ako se saradnja ostvaruje između opštinskih organa unutrašnjih poslova koordinator takve saradnje je Republičko Ministarstvo za unutrašnje poslove. Ovaj organ je nadležan kada je u pitanju i najširi obim saradnje na međunarodnom planu – preko Interpola.

Saradnja i koordinacija se mogu ostvarivati, uglavnom, na dva načina: neposrednim kontaktima i zamolnim putem. Neposredni kontakti ostvaruju se između dva ili više opštinska organa unutrašnjih poslova po pojedinim složenijim krivičnim delima. To je, obično, u onim slučajevima kada se materijalni dokazi, predmeti i tragovi, nalaze na raznim područjima, odnosno kada se na više područja ili više mesta sakrivaju izvršioci krivičnih dela, pa treba koordinirati akciju za njihovo lišavanje slobode i kada treba prikupljati obaveštenja od strane lica sa tih područja. Ovaj oblik saradnje odvija se i između pojedinih operativnih radnika u okviru istog organa unutrašnjih poslova prilikom preduzimanja zajedničkih operativnih akcija.

Saradnja zamolnim putem (pismeni zahtevi) podrazumeva savesno i korektno postupanje organa kome je upućen zahtev. Zahtevi se, obično, odnose na preduzimanje neke operativnotaktičke radnje. Treba nastojati da se po zahtevu postupi odmah i to savesno, jer svako odlaganje ili površno i netačno izvršavanje zahteva odražava se negativno na koordinaciju i saradnju, a osim toga, pogoduje kriminalcima i stimuliše ih na nova krivična dela.

Koordinacija i saradnja između pojedinih organa odvija se, kako na planu preduzimanja pojedinih operativnotaktičkih mera i radnji (provera, potražnja delatnost, pojačani nadzor, praćenje), tako i na planu međusobne razmene

saznanja o novim pojavnim oblicima krivičnih dela, kao i razmene iskustava u vezi sa sprečavanjem pojedinih vrsta krivičnih dela, socijalnopatoloških pojava, preduzimanjem mera u saradnji i koordinaciji sa drugim subjektima.

6. 10. Načelo jedinstvenog rukovođenja u sprovođenju kriminalističke delatnosti

Načelo jedinstvenog rukovođenja ima veliki značaj za organizovanje operativnog rada u onim slučajevima kada treba preduzeti veći broj operativnotaktičkih i tehničkih radnji i mera, pa je, po pravilu, potreban veći broj ovlašćenih radnika organa unutrašnjih poslova i veći tehnički potencijal. To je slučaj kada je reč o intenzivnom angažovanju organa otkrivanja na teškim i složenim kriminalnim slučajevima i kada se operativnotaktičke mere primenjuju prema organizovanoj kriminalnoj grupi. U takvim akcijama rukovodi se sa jednog mesta, najčešće iz središta organa. Ovi zadaci, obično, zahtevaju formiranje ekipa sastavljenih od iskusnih kriminalističkih radnika, kriminalističkih tehničara i drugih radnika organa unutrašnjih poslova, čije je učešće potrebno.

U zavisnosti od širine područja na kojem treba sprovesti pojedine operativno taktičke mere i radnje, ekipa se formira za područje jednog ili više opštinskih organa unutrašnjih poslova, a u slučaju obimnijih akcija može imati republički, pa i širi karakter.

Takve situacije nameću potrebu formiranja štaba koji će rukovoditi akcijom. Sama akcija odvija se po unapred utvrđenom planu, s tim što rukovodilac akcije, odnosno rukovodilac štaba, prati rezultate do kojih dolazi svaki član ekipe, kao i razvoj celokupne akcije. Rukovodilac daje zadatke i usmerava akciju, kod njega se sakupljaju svi izveštaji, informacije i podaci koje dostavljaju članovi ekipe. On ih proučava, analizira, vrši selekciju, dopunjava ili menja plan akcije. Na taj način se obezbeđuje jedinstvena sinhronizovana aktivnost sve do realizovanja tj. okončanja krivičnog slučaja.

Načelo jedinstvenog rukovođenja nužno je u slučaju povezivanja i zajedničke akcije pri preduzimanju opštih operativno taktičkih radnji od strane kriminalističkih radnika i istražnog sudijske. U takve akcije je, po pravilu, uključen i državni tužilac.

Pojedini spisi i akta, službene beleške, zapisnici o uviđaju i pretresanju, nalaz i mišljenje veštaka, predmet su detaljne analize i upoređivanja činjenica

i podataka, njihovog objedinjavanja u okviru pretkrivičnog postupka, s ciljem podnošenja krivične prijave, pripremanja uslova za pokretanje istrage i njeno okončanje. Treba imati u vidu dva aspekta: operativno taktički i procesni, koji u slučaju istražnih radnji predstavlja jedinstvo postupanja kriminalističkog (otkrivanje krivičnog dela i učinioca, obezbeđivanje dokaza, materijalnih i ličnih i dr.) i procesnog (vršenje istražnih radnji, primena ZKP-a). Sve to treba da organizuje, planira i preduzima jedan ili, po potrebi, i više kriminalista i procesualista koji deluju kao jedinstvena grupa, odnosno tim, sa jednog mesta.

Nepovezano, izolovano i neusklađeno preduzimanje pojedinih radnji u praksi može, u velikoj meri, da doprinese zastoju u otkrivanju krivičnog dela i učinioca, onemogućavanju objektivnog utvrđivanja činjenica, neefikasnom sprovođenju istrage.

Načelo jedinstvenog rukovođenja, kao i jedinstvo kriminalističke akcije su, najčešće, osnovni uslov uspešnog rada, s obzirom na složenost pojedinih krivičnih dela i kriminalne delatnosti uopšte.

6. 11. Načelo čuvanja službene tajne

Pojedine operativno taktičke radnje (čl. 225 i 235 ZKP-a) mogu se obavljati javno, otvoreno ili strogo po načelu čuvanja službene tajne.

Ovo načelo je jedno od osnovnih kojeg se, u svom radu na otkrivanju krivičnih dela i njihovih učinilaca, moraju pridržavati kriminalistički radnici. Šta se sve podrazumeva pod službenom tajnom predviđeno je zakonskim propisima.

Načelo čuvanja službene tajne, međutim, ne odnosi se u istoj meri na sve operativnotaktičke mere i radnje. Neke se u potpunosti preduzimaju konspirativno (tajno), kao na primer: praćenje, specijalno osmatranje, korišćenje podataka iz operativnih evidencija, konspirativna provera, zaseda i slično, dok se druge vrše otvoreno, kao na primer: obezbeđenje lica mesta, provera alibija, racija, pozornička i patrolna delatnost, upotreba službenih pasa, prikupljanje obaveštenja na mestu izvršenja krivičnog dela, kao i pojedine istražne radnje (uviđaj, pretresanje i dr.). Neke od ovih mera i radnji, koje su javnog karaktera, planiraju se i pripremaju u tajnosti da bi se obezbedilo njihovo uspešno vršenje. Aktivnost na otkrivanju krivičnog dela biće uspešna samo ako se pojedine operativno taktičke mere i radnje vrše konspirativno, odnosno, ako za njih ne saznaju neovlašćena lica.

Sa ovim načelom je u veoma uskoj vezi i načelo operativnosti i iznenađenja.

Odavanje službene tajne sredstvima informisanja može imati nepovoljan značaj za uspeh istrage. Preuranjena informacija o pojedinim operativnotaktičkim merama i radnjama može, takođe, imati nepovoljan uticaj u slučaju javnog objavljivanja. Stvar je procene da li je dobro da saznaju i druga lica o preduzetim merama i radnjama i njihovim rezultatima, na primer: uviđaj, rekonstrukcija događaja, veštačenje i dr. U slučaju da, na primer, osumnjičeni sazna za preduzimanje ovih mera i radnji može organizovati svoju odbranu, pripremiti alibi ili, pak, pobeći preko granice, uništiti tragove i predmete krivičnog dela, instruisati svedoke.

Načelo čuvanja službene tajne, u širem smislu, obuhvata pojedine istražne radnje ili delove prekrivičnog postupka, kada je u interesu rasvetljavanja krivične stvari u prekrivičnom postupku opravdano da za određeno vreme rezultati istrage ostanu u tajnosti. O tome odluku donosi javni tužilac ili sudija za prethodni postupak (u skladu sa ZKP) kada je, na primer, reč o tajnom kriminalnom organizovanju. Upravo javno objavljivanje rezultata istražnih radnji može da parališe dalje rasvetljavanje krivične stvari i istragu u celini, a naročito može da onemogući, odnosno da oteža pribavljanje novih dokaza. Čak i dobronamerni svedoci mogu svojim prevremenim izjavama, u velikoj meri, da naškode efikasnosti policijskih organa i organa pravosuđa u okončanju prekrivičnog, odnosno prethodnog krivičnog postupka.

Sve su to razlozi zbog kojih postoji ovo značajno načelo.

6. 12. Načelo ekonomičnosti u operativnom radu

Načelo ekonomičnosti u kriminalističkom postupanju obavezuje na racionalno okončanje prekrivičnog postupka, odnosno operativne obrade pod uslovom da to ne umanjuje efikasnost rasvetljavanja kriminalnog događaja i otkrivanje nepoznatog izvršioca. Načelo ekonomičnosti odnosi se, takođe, i na racionalno vršenje određenih radnji, pri čemu treba preduzimati samo one radnje koje su neophodne, ali ne i suvišne. Preduzimanje pojedinih radnji u prekrivičnom postupku treba preduzimati sa što manje štete i u odnosu na treća lica. U odnosu na indicije, dokazna sredstva i dokaze, načelo ekonomičnosti sastoji se u restriktivnom postupanju prema onim činjenicama

koje nisu povezane sa krivičnom stvari. To su one činjenice koje odugovlače operativnu obradu, odnosno ukoliko je takvo dokazivanje skupo, a ne utiče bitno na ishod pretkrivičnog, odnosno krivičnog postupka, ili postoje po operativnoj, odnosno dokaznoj vrednosti slične činjenice koje se mogu pribaviti, tj. obezbediti na ekonomičniji način.

Odbacivanje pojedinih dokaznih sredstava uslediće u sledećim slučajevima: ukoliko takva dokazna sredstva nisu povezana sa krivičnim predmetima, ili pak ako su takve činjenice dokazane ili očigledne, odnosno opštepoznate pa ih ne treba ni dokazivati. Osim toga, sam način pribavljanja dokaza može da odugovlači krivični postupak, pa ga takva sredstva mogu učiniti neefikasnim, a ponekad i nesvrshodnim. Pojedine informacije mogu imati minimalnu dokaznu vrednost pa je njihovo pribavljanje neracionalno i neceleshodno. Takođe, treba odbaciti i pojedine informacije ukoliko upućuju na dokaze koje je nemoguće pribaviti. Prilikom primene ovog načela ne bi trebalo zanemariti i pojedina druga načela, odnosno njihovu koordinaciju sa načelom ekonomičnosti. To je, pre svega, princip istine sa kojim bi načelo ekonomičnosti trebalo da se kreće u istom smeru. Preterana štednja i ekonomičnost, međutim, ne bi smele da budu na uštrb istine, što u suprotnom može da dovede do sudskih, odnosno kriminalističkih zabluda. Načelo ekonomičnosti trebalo bi, takođe, da bude usklađeno sa načelom zakonitosti, humanosti srazmernosti, metodičnosti i planiranja.

6. 13. Načelo preventivnog postupanja

Uspešno realizovana kriminalistička delatnost pruža mogućnost preduzimanja i preventivnih mera koje se sve više javljaju kao rezultat planiranja zasnovanog na naučno istraživačkoj osnovi. To znači da uspešna preventiva predstavlja rezultantu prognoze kriminaliteta na bazi istraživanja njegovih pojava oblika i etioloških karakteristika, s jedne strane, i organizovane društvene akcije, s druge strane. Ovo proučavanje kriminaliteta za jedan određeni period i na određenom području pruža značajan prognostički element budućeg kriminalnog ispoljavanja.

Organizovanoj i osmišljenoj prevenciji kriminaliteta ne može se pristupiti ako se prethodno ne prouči kategorija onih koji vrše kriminalne radnje. Zbog toga izučavanje ličnih svojstava izvršilaca krivičnih dela predstavlja nužan uslov za prevenciju kriminaliteta. Naravno, i drugi elementi ranije izvršenih

krivičnih dela, kao na primer: način, sredstva izvršenja, motiv i slično, takođe, određuju preventivnu aktivnost i čine ostale njene važne komponente.

Pojedine organizovane forme kriminaliteta kao, na primer, terorizam, privredni kriminalitet čiji značajan deo predstavlja tamnu brojku, kriminalitet maloletnika, povratnika, i dr., zahtevaju prethodno detaljno proučavanje, pa zatim primenu preventivnih mera. Od veoma bitnog značaja su pojedina kriminalna žarišta, kao i kriminalna područja u kojima svoje kriminogeno ponašanje ispoljavaju kategorije besposličara, kockara, prostitutki, alkoholičara, narkomana, raznih psihopata itd. Prevencija usmerena prema ovim kriminogenim faktorima zahteva detaljno proučavanje ne samo nosilaca kriminalnih radnji, već i šireg socijalnog okvira u kome nastaju socijalnopatološke pojave i u kome se ispoljavaju. To znači da se prevencija određenih kategorija delinkvenata dopunjava i prepliće sa prevencijom šireg kompleksa socijalnopatološkog ponašanja u kojima se regrutuju ovakvi kriminalci. U krajnjoj liniji, ipak je reč o prevenciji kriminaliteta.

Kvalitet preventivnog rada, za sada, zavisi u velikoj meri od efikasnosti organa unutrašnjih poslova u otkrivanju krivičnih dela i učinilaca, jer ako ih ovaj organ otkrije neznatan ili mali broj, onda ti podaci neće realno prezentovati kriminalnu pojavu, kao ni lica koja su u vezi sa njom, pa s tim u vezi ni prognoza budućeg kriminalnog ispoljavanja neće biti realna. Samo saznanje da je izvršeno krivično delo, a bez najminimalnijih podataka o delu ili o samom učiniocu, ne mogu pružiti objektivnu sliku. Iz toga proističe da obim i kvantitet podataka koje prikupi Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) po osnovu represivne delatnosti, mogu znatno uticati na organizaciju i preduzimanje preventivnih mera i radnji.

Represivna delatnost u praksi organa unutrašnjih poslova je još uvek osnovna delatnost i kao takva ona je nužno uslovljena. Međutim, treba nastojati uvek kada je moguće i svrsishodno, da se ona zameni preventivnom delatnošću. U vezi sa tim Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) mora svoj rad da koordinira sa aktivnošću drugih subjekata.

Preventivno postupanje ne treba vezati samo za ovlašćenja i predviđenost mera u zakonu, jer se zakonske mere najvećim delom odnose na primenu represivnih mera. Preventivna delatnost se u zakonima (Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o policiji (2018) i dr.) razrađuje minimalno i na uopšten način.

Ova zakonska nedoslednost, kada su u pitanju mere preventivnog

karaktera, ne treba da umanju ličnu inicijativu operativnih radnika i stalno nastojanje u preduzimanju takvih mera.

Efekti preventivnog postupanja, međutim, najčešće nisu neposredni i nisu vidljivi kao kod represivne delatnosti. Rezultati se, po pravilu, javljaju naknadno, s obzirom na to da ne postoji vremenska identičnost postupanja i postignutih preventivnih efekata. Ovi rezultati su zato manje vrednovani i obično se ne pripisuju konkretnom operativnom radniku, jer je ponekad dosta teško utvrditi ovaj doprinos, sa duže vremenske distance. Sve to čini da sistem vrednovanja operativnog rada ide na štetu preventivnog rada, pa su i rezultati represivne delatnosti jedino merilo rada. Kočnicu u svakodnevnom samoinicijativnom angažovanju radnika organa unutrašnjih poslova, u prevenciji, čine i dalje prisutni stavovi o organima unutrašnjih poslova kao represivnim organima čija aktivnost uvek treba da donosi isključivo neposredne rezultate.

Jedan od razloga zaostajanja preventivne delatnosti organa unutrašnjih poslova u odnosu na represivnu, jeste nedostatak naučnih istraživanja koja bi dokazala značaj prevencije.

Veliki broj ovih nedostataka nisu u mogućnosti da reše sami organi unutrašnjih poslova.

Preventivne mogućnosti organa unutrašnjih poslova, današnje kao i buduće, su u interakciji i saradnji sa drugim društvenim subjektima. Neke značajne pretpostavke preventivnog rada organa unutrašnjih poslova su i danas ispunjene, pa se preventivna uloga ovih organa može organizovati sadržajnije i potpunije nego u bilo kom periodu do sada. To već potvrđuju mnogobrojne akcije, mere i radnje koje preduzimaju organi unutrašnjih poslova u saradnji sa drugim društvenim subjektima, na primer, u sektorskom načinu vršenja operativne delatnosti, a i drugi razni oblici aktivnosti.

Zato sve pomenute teškoće i nedostaci ne bi trebalo da budu smetnja primeni organizovanih mera i akcija preventivnog karaktera, naročito prema pojedinim vrstama i oblicima kriminaliteta, kao i kada je u pitanju povratništvo. Postojanje velikog broja recidiva međutim, dokazuje da represivne mere preduzete prema takvim izvršiocima nisu dale rezultate. Preventivni rad treba usmeravati i prema onim oblicima kriminaliteta gde su represivne mere nemoćne da rezultiraju značajnijim uspehom. To je područje latentnog ili skrivenog kriminaliteta koji je kod nas najbrojniji u oblasti privrednog i nekih oblika političkog kriminaliteta. Prevencija na ovom planu

treba da se ogleda u suzbijanju uslova i uzroka ove vrste kriminaliteta, pri čemu organi unutrašnjih poslova treba da imaju sasvim određenu ulogu u sklopu aktivnosti ostalih subjekata društva.

Uspešno obavljanje poslova na prevenciji kriminaliteta od strane organa unutrašnjih poslova, saradnjom sa mnogobrojnim subjektima, zahteva odgovarajuću metodologiju rada, organizaciju i delovanje u izvršavanju svakodnevnih zadataka, što istovremeno znači stalnu adaptaciju, stručnu obučenost i preorijentaciju na nešto drugačiji, društveno odgovorniji i korisniji način vršenja neposrednih zadataka od strane radnika organa unutrašnjih poslova u skladu sa razvojem demokratskih odnosa. U vezi sa tim značajnim zadacima, danas se više nego ikada oseća potreba za stalnim angažovanjem radnika organa unutrašnjih poslova na sopstvenom stručnom, kadrovskom, tehnološkom i organizacionom osposobljavanju kako bi bili u stanju da se što potpunije uključe u borbu protiv kriminaliteta izvan oblasti represije, tj. na prevenciji, što je u našim prilikama važnije i aktuelnije.

Planiranje, organizovanje i realizovanje prevencije mora se zasnivati na naučno istraživačkom radu. Nedostaje jedna šira naučna kreacija koja bi prevenciju organizovala i učinila je primamljivom. Utoliko pre postoji potreba za formiranjem naučno istraživačkih jedinica u okviru organa unutrašnjih poslova, čiji bi predmet istraživanja bio, pre svega, kriminalitet, sa fenomenološkog, etiološkog i naravno, kriminalističko preventivnog aspekta, zatim mere, radnje i sredstva, s ciljem njihovog izučavanja, odnosno unapređenja operativnog rada. Osnovni cilj naučno istraživačkog rada treba da bude plansko i sistematsko organizovanje prevencije koja uvek treba da se zasniva na prognozi kriminaliteta. To bi doprinelo realizovanju kriminološke i kriminalističke prevencije, koje se sastoje u suzbijanju kriminogenih faktora, odnosno u neposrednoj primeni pojedinih kriminalističkih mera i radnji preventivnog karaktera.

Osnovni cilj je, međutim, da preventivno postupanje bude i uspešno. Ukoliko to nije slučaj ostaje zakonska obaveza represivnog postupanja po izvršenom krivičnom delu, s ciljem rasvetljavanja i otkrivanja izvršioca da efikasna i na zakonu zasnovana represija preuzme preventivnu ulogu ukoliko preduzete preventivne mere nisu dale rezultate.

Načelo preventivnog postupanja treba primeniti i u svim onim slučajevima kada se neposrednim preduzimanjem pojedinih operativnotaktičkih mera i radnji može sprečiti izvršenje određenog krivičnog

dela, odnosno nastupanje kriminalne posledice.

Ovo kriminalističko načelo rukovođeno je osnovnom idejom da je opravdanije preduzeti mere radi sprečavanja nastupanja kriminalne radnje i posledica, nego pasivno čekati da one nastupe, pa tek onda preduzimati represivne mere. Posledica je u nekim slučajevima trajna, pa se kao takva ne može ni sanirati, ni otkloniti.

6. 14. Načelo stručnosti i specijalizacije

Da bi kriminalista mogao da se u okviru svoje osnovne delatnosti, sa uspehom angažuje u suprotstavljanju kriminalitetu neophodno je njegovo stalno stručno usavršavanje. Metode koje se danas koriste u otkrivanju krivičnih dela i učinilaca moraju se prilagođavati najraznovrsnijim oblicima kriminaliteta, odnosno kriminalcima koji koriste, često, najmodernija naučna dostignuća.

Kriminalista, ma koliko bio predan svom pozivu, ne može biti uspešan samo na osnovu vlastitog iskustva niti verziran i stručan za sva područja borbe protiv kriminaliteta. Zbog toga i postoji potreba za njegovom specijalizacijom i stalnim stručnim usavršavanjem, u zavisnosti od vrste kriminaliteta čijim se otkrivanjem bavi ili, pak, od kriminalističke delatnosti za koju je opredeljen.

Stručno usavršavanje kriminaliste treba da bude usklađeno sa tendencijom razvoja kriminaliteta uopšte, odnosno pojedinih njegovih oblika.

Dinamika kojom se razvijaju pojedini oblici kriminaliteta, specijalizacija kriminalaca uz korišćenje dostignuća nauke i tehnike, menja kriminalističke metode zahtevajući neprekidno obrazovanje i stručno usavršavanje kriminaliste, jer za njegovo uspešno angažovanje nije dovoljno opšte kriminalističko obrazovanje. Stručno usavršavanje i specijalizacija naročito su neophodni za područje privrednog kriminaliteta, kao i nekih drugih krivičnih dela u čijem vršenju i kriminalci koriste specijalna znanja i stručnost.

Pojedina istraživanja pokazuju da su rezultati neuspešnog suprotstavljanja privrednom kriminalitetu kod nas ne samo u površnim i neurednim knjigovodstveno finansijskim veštačenjima, nego i u delimičnom poznavanju ove materije od strane organa otkrivanja i organa krivičnog postupka.

Kao jedan od razloga izolovanosti i samootuđenja u radu policije uopšte, navodi se njena specijalizacija za pojedine delatnosti: pozornička i patrolna

služba, saobraćajna delatnost, kriminalistička delatnost (provalne krađe, ubistva, droga i sl.). Sve većom specijalizacijom, navodno, gubi se razumevanje o uzajamnosti rada i zajedničkom rezultatu. Radi prevazilaženja takvog stanja insistira se na saradnji i koordinaciji na svim nivoima. Prema tom shvatanju, mogućnosti za prevazilaženje takvog stanja su u koncepciji timskog rada koji može stvoriti veoma snažnu vezu među grupama. Slična shvatanja postoje i u nekim inostranim policijskim sistemima. U našim uslovima ona nemaju osnova s obzirom na interakciju pojedinih stručnih organa, pa i organa unutrašnjih poslova međusobno, kao i saradnju i koordinaciju sa drugim subjektima kojima suzbijanje kriminaliteta nije osnovna delatnost.

Danas se, uporedo sa razvojem organizovanog kriminala, policija mora pripremati u kadrovskom, stručnom, tehničkom i organizacionom smislu kako bi se što efikasnije suprotstavila ovoj vrsti kriminala. Jedan od neophodnih uslova je visoka policijska profesionalnost i konspirativnost u preduzimanju pojedinih mera i radnji. Organizovani kriminal stavlja pred policijske organe, odnosno kriminalističke službe, mnogobrojne zahteve, pre svega, s ciljem posebne stručne obuke ovih lica da bi mogla na odgovarajući način da odgovore svojoj ulozi. Uz to, neophodno je da oni poseduju visoke moralne kvalitete, inteligenciju, mogućenost blagovremenog i adekvatnog reagovanja na pojedine situacije, hrabrost, pravnu svest da psihičkom snagom i snagom logike ovladaju konfliktnim situacijama i stresom. Za uspešnu realizaciju takvih zadataka, između ostalog, potrebna je i odgovarajuća tehnička oprema.

6. 15. Načelo humanosti u primeni ovlašćenja

Ovo načelo nije samo operativno kriminalističkog karaktera, već ima mnogo širi značaj u radu i ponašanju svakog kriminaliste. Štaviše, ono je usko povezano sa načelom morala u svakodnevnom radu, s jedne strane, i shodno tome, sa zaštitom i očuvanjem demokratskih prava i sloboda građana prema kojima se primenjuju pojedine operativno taktičke mere i radnje, s druge strane. Ovo načelo doprinosi da se u prekrivičnom postupku, kao i u krivično procesnim odnosima, mogu ostvarivati slobode i prava građana.

Načelo humanosti je u uskoj vezi sa principima ustavnosti i zakonitosti. Organi unutrašnjih poslova i drugi državni organi prema ustavnim i zakonskim normama dužni su da čuvaju život ljudi i dostojanstvo čoveka, njegov pravni,

fizički i moralni integritet. Na taj način ispunjeni su uslovi pravilnog i humanog postupanja svakog kriminaliste. Realizacija ovog načela je utoliko značajnija u prekrivičnom postupku, jer se u ovom stadijumu, najčešće, i postavlja pitanje određene pravne i moralne zaštite ličnosti, prvenstveno osumnjičenog.

Kada je reč o ovlašćenjima organa unutrašnjih poslova, pre svega, primeni sredstava prinude kojima se može narušiti, odnosno ugroziti privatna sfera ličnosti, treba imati u vidu da je područje ove sfere zaštićeno ustavom i zakonom te se može ugroziti, odnosno povrediti samo u zakonom predviđenim situacijama. Pri tome, možemo razlikovati privatnu sferu u užem i širem smislu. Pojedini autori sferu u užem smislu, nazivaju intimnom i ona je kao takva nedodirljiva, jer predstavlja "... onaj unutrašnji prostor čoveka u kome on poseduje samog sebe i u kome uživa pravo na usamljenost". Gde je granica između privatne sfere, u užem i širem smislu, da li privatnost i intimnost imaju jasno određenu granicu teško je reći. U svakom slučaju u pitanju je, ne samo zakonska primena ovlašćenja policije da može preduzimati određene mere (praćenje, tajno obaveštavanje, telefonsko prisluškivanje i sl.) kada to nalaže interes zajednice pri otkrivanju najtežih krivičnih dela, već to zalazi u sam moral policije i onaj njegov deo koji se skoro nikada do kraja ne može regulisati zakonskom normom. Prisutna su opredeljenja da intimnu sferu ličnosti ne treba ugrožavati, a privatnu samo onda kada nam zakon daje takvo pravo. Ovde je reč o potrebi restriktivne primene zakonske norme (član 85 ZKP-a i dr.) kao i načela humanosti. S obzirom na stalno rastući kriminalitet, policija je danas više nego ikad prinuđana da ulazi u privatni život pojedinaca primenom prislušnih tehničkih sredstava, na primer, tajno snimanje telefonskih razgovora, video snimanje, praćenje i slično. Uz pomoć ovih sredstava, međutim, prate se i najskrovitije sfere ličnosti i njene intime.

Može se postaviti pitanje gde je granica između činjenica od značaja za otkrivanje i rasvetljavanje kriminalne delatnosti pojedinca s jedne strane, i ostalih činjenica koje se tiču drugih sfera života, s druge strane. Sa isto toliko osnova može se postaviti pitanje granice između potrebe društva, odnosno policije, da se koristi ovim metodama kada je to neophodno, s ciljem otkrivanja najtežih krivičnih dela i razvoja demokratskih odnosa gde humanost prema čoveku treba da bude na prvom mestu. Ma koliko takvi postupci policije kojima ona ulazi u privatni život bili nepopularni, oni su neizbežni kada policija ne može doći do saznanja o najtežim krivičnim delima osim na ovaj

način. Naravno, prilikom primene ovih metoda policija mora nužno da vodi računa o načelu humanosti, srazmernosti i zakonitosti. Načelo srazmernosti treba da bude dobro odmereno između društvene opasnosti koja pretilo ostvarivanjem kriminalne delatnosti i primene ovih metoda kojima se narušava privatna i intimna sfera ličnosti.

Bez obzira na nužnost postojanja ovih prava u prekrivičnom postupku s aspekta zakonitosti i humanosti, treba imati u vidu da ova prava, ponekad, mogu biti ugrožena provocirajućim ili kriminalnim ponašanjem lica prema kojima se kriminalističko operativna mera primenjuje.

Humanost, naravno, ne sme da bude sama sebi cilj. Ona treba da doprinese sprečavanju kriminaliteta i da utiče pozitivno na moral i ponašanje građana. U ovom načelu odražavaju se mnogobrojni odnosi ovlašćenih službenih lica (kriminalističkih radnika) i građana. Pridržavanje ovog načela zahteva, pre svega, da se pojedina ovlašćenja od strane ovlašćenih službenih lica organa unutrašnjih poslova vrše isključivo na osnovu zakona, ili u skladu sa njim, kao i da se prinudne mere primenjuju sa što manje štetnih posledica po građane.

Prinuda može da bude neopravdana iz dva razloga: prvog, kada se primenjuje izvan procesnopravnih pravila i, drugog, kada je suvišna, tj. kada nije neophodna, već se može i manjom prinudom ostvariti cilj. Kriminalista treba da se opredeljuje za ona prinudna i dokazna sredstva koja su srazmerna potencijalnoj opasnosti koja pretilo od strane osumnjičenog, ali pod uslovom da se što manje ugrožavaju ustavna prava i slobode lica prema kojima se preduzimaju. Mere i radnje treba da budu usaglašene sa opasnošću koja pretilo od izvršioca krivičnog dela, značajem izvršenog dela, taktičkim ciljem i specifičnošću situacije.

Operativnog radnika, da bi postupao humano, treba nužno da krasi: obdarenost inteligencijom, stručnost, vera u vlastiti poziv, izraziti smisao za širi društveni interes, upornost u radu, stalna prisutnost među građanima sa uživljavanjem u njihove problema.

Radi što humanijeg postupanja svih kriminalističkih radnika, a u skladu sa njihovim zadacima i ovlašćenjima, potrebno je preduzimati stalne mere ne samo za stručno i psihofizičko osposobljavanje, nego i za moralno uzdizanje. U okviru stručnog unapređivanja praktičnog rada treba stalno dopunjavati i saznanja u vezi sa ovlašćenjima i praksom društvenih i državnih organa koji se zajedno sa organima unutrašnjih poslova, angažuju na sprečavanju i

suzbijanju kriminaliteta.

Ovaj najhumaniji vid ljudskog organizovanja u interakciji pojedinih subjekata trebalo bi da otklanja nesuglasice i konflikte, usmeravajući rad u jedinstvenom pravcu zaštite društva i njegove vrednosti, odnosno ličnosti čoveka, njegovih prava i sloboda. Naravno, to se odnosi i na kriminalističke radnike organa unutrašnjih poslova koji u okviru profesionalnih dužnosti, vršeći svoje poslove i zadatke, u znatnoj meri doprinose opštoj bezbednosti u društvu, pa samim tim i većoj humanizaciji odnosa.

Osim toga, u okviru organa unutrašnjih poslova i drugih organa koji se bave primenom ovlašćenja (sud, tužilaštvo) neophodno je, shodno propisanim pravilima, pratiti primenu ovlašćenja kao i zakonsko postupanje, odnosno, da se redovno uzimaju u postupak predstavke i pritužbe građana uz preduzimanje drugih mera koje bi još više doprinosile obavezi i navici zakonitog i humanog postupanja u svakodnevnom radu.

Načelo humanosti, međutim, ne sme da ide na štetu utvrđivanja objektivne istine, štaviše ono mora da bude u skladu sa svim ostalim kriminalističkim načelima i da u punoj meri bude u funkciji sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta.

6. 15. 1. Načelo humanosti i zaštita ljudskih prava

Ovo načelo je, pre svega, u funkciji zaštite prava i slobode građana, odnosno prema njemu pojedine radnje treba preduzimati shodno potrebama suzbijanja kriminaliteta i obimu koji je neophodan da bi se postigao efekat na racionalan i svrsishodan način. Suvišni i neadekvatni postupci koji idu na štetu ličnosti i njihovih osnovnih prava, nesrazmerni su potrebama i cilju kriminalističkog postupanja, a mogu da predstavljaju čak i zloupotrebu. To se odnosi na kriminalističko postupanje ne samo u prekrivičnom, nego i u krivičnom postupku. Izbor određenih mera i radnji treba da je u skladu sa težinom konkretnog krivičnog dela, faktičkom situacijom i verzijama koje se planiranjem nameću, s ciljem da se preduzetim kriminalističkim merama i radnjama što manje ugrožava ličnost čoveka.

Ma koliko kriminalistika i krivično procesno pravo imali svrsishodan i racionalan cilj, on će biti opravdan ako bude realizovan u skladu sa moralnim i humanim principima uz očuvanje ljudskih prava i sloboda. Razvoj kriminalistike mora biti usklađen prema zaštiti ljudskih prava i sloboda,

upravo zbog toga što znatan deo kriminalističkog postupanja nije sasvim precizno omeđen zakonskom normom (npr. heuristička kriminalistika). Savremeni demokratski procesi čine područje krivičnog prava i kriminalistike posebno osetljivim. U aktuelnim uslovima pojedine ustavne odredbe koje se posredno ili neposredno odnose na ovu materiju, imaju poseban značaj. Najviši pravni akti usmeravaju kriminalističku delatnost u pravcu osnovnih sloboda i prava građana. Štaviše, ustavi, zakoni i drugi propisi moraju da prate slična nastojanja na međunarodnom planu, gde pojedina međunarodna akta imaju poseban značaj, kao na primer: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine; Evropska konvencija o zaštiti temeljnih ljudskih prava iz 1950. godine; Evropska konvencija o sprečavanju torture i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1987. godine; Kodeks službenika odgovornih za primenu prava Opšte skupštine OUN iz 1979. godine.

U sredstva koja su nezakonita, nehumana i nemoralna spadaju nasilje, iznude, laži, licemerje, grubosti i drugi vidovi pritisaka iznuđene zakletve, unošenje straha i slično. Ove antihumane i nemoralne metode za dobijanje priznanja koje koriste policajci pravdaju se time da je otkrivanje krivičnog dela samo po sebi visoko etički cilj, pa je samim tim i dozvoljeno kršenje određenih etičkih normi. Profesionalna policijska etika, međutim, ne prihvata takve stavove u službenim kontaktima sa građanima i smatra ih nemoralnim i nezakonitim. Stavovi prema kojima je postizanje određenog cilja uslovljeno kršenjem opštih etičkih normi, pa i manjeg značaja nego što je cilj koji se želi postići, neprihvatljivi su.

Kriminalistu treba da krasi ljubav prema pravdi i istini, odnosno bliskost stava da licu treba obezbediti pravnu sigurnost i kada je osumnjičeno, da se u svakoj situaciji može samokontrolisati čak i kada je isprovociran, da je tolerantan i prijateljski naklonjen prema čoveku.

Ovo načelo se, pre svega, ogleda u zaštiti čoveka od policijskih mera, podnošenja krivične prijave, krivičnog gonjenja, odnosno kažnjavanja lica kada za to ne postoji pravni osnov.

U radu policije maksimalno mora da dođe do izražaja zakonito postupanje uz puno uvažavanje demokratskih prava i sloboda ličnosti. Policijska profesija ima niz specifičnosti koje se odnose na pojedina ovlašćenja prilikom primene prinudnih mera. Ova ovlašćenja policije koja se sastoje iz fizičke prinude i drugih mera mogu da budu zloupotrebljena što je u suprotnosti sa načelom

zakonitosti, načelom humanosti i direktno se suprotstavljaju osnovnim ciljevima zbog kojih su takva ovlašćenja data policiji.

Policijska etika ne opravdava ni stanje policijskog stresa, iako on može biti odraz objektivne situacije u kojoj se kriminalista - policajac našao bez svoje krivice.

6. 15. 2. Načelo humanosti i odnosi sa javnošću

U suzbijanju i sprečavanju kriminaliteta neophodna je i primena prinudnih represivnih mera kojima se ugrožavaju i povređuju ustavna prava i slobode. Ustav i zakon su, međutim, veoma precizno odredili uslove i granice do kojih takva prava mogu biti ugrožena odnosno povređena. Otuda su načelo humanosti kojim se štite takva prava i načelo zakonitosti postupanja organa otkrivanja u vrlo uskoj vezi.

Policijska delatnost je oblik vršenja vlasti koji je najneposrednije izložen javnosti. Zbog toga je odnos policije i javnosti izuzetno značajan, jer se u ovom odnosu odražavaju i reflektuju demokratski procesi i postupci. Kako je policija, po prirodi stvari nosilac ovlašćenja i prinude, postoji uverenje da je ona i usmerivač, odnosno, regulator sopstvenog odnosa sa javnošću. Zato je velika odgovornost policije da taj odnos izgrađuje, usmerava i unapređuje kako bi na taj način doprinela poboljšanju demokratskih odnosa u društvu. Uostalom, usklađenost odnosa policije i javnosti obično se uzima kao merilo ustavnosti i demokracije rada policije.

Policija s tim ciljem treba da inicira i organizuje informisanje javnosti o sopstvenoj delatnosti kako bi s njom javnost bila upoznata, što je jedan od uslova da javnost kontroliše policiju.

Nepotrebna mistifikacija rada policije i postojanje tabu tema kada za to nema osnova, po pravilu, šteti policiji kada su u pitanju njen ugled i podrška javnosti, što je u uskoj vezi sa njenom efikasnošću. Posebno je štetno ukoliko se pod vidom potpune tajnosti rada policije krije autokratija, birokratija, nezakonitost i nestručnost. Kako je sličnost i sposobnost za obavljanje policijske delatnosti bitan element profesionalne etike, treba imati u vidu da je školovanje i stručno osposobljavanje značajan uslov za uspešno obavljanje policijskih zadataka.

Policija treba da populariše pojedine svoje aktivnosti, između ostalog, i pružanjem neposredne pomoći u ad hoc situacijama, na primer pomaganjem starim ili slepim licima na ulici ili pešačkom prelazu, zatim da putem

popularnih TV emisija izveštava javnost o svom radu, da uz pomoć sportskih i drugih manifestacija, takođe, približi svoje delovanje javnosti.

Organi unutrašnjih poslova u svojoj operativnoj delatnosti ne treba da primenjuju mere i postupke koji bi bili u suprotnosti sa zakonitošću i interesima javnog mnjenja. Takvu postavku ne umanjuje ni činjenica da organi unutrašnjih poslova nose i najveći teret borbe protiv kriminaliteta.

6. 15. 3. Načelo humanosti i policijske intervencije

Suprotno tendenciji preventivnog postupanja policije, danas je u svetu sve prisutnije organizovanje policijskih jedinica za intervenciju u vanrednim situacijama i u odnosu na veoma opasna stanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca. U pitanju su intervencije za koje nisu opremljene i obučene policijske jedinice prilikom svakodnevnog vršenja policijskih poslova.

Za suprotstavljanje teroristima i njihovim akcijama, snajperistima ili talačkim situacijama (uzimanje talaca) neophodne su dobro obučene, specijalno opremljene i naoružane jedinice čiji je zadatak da efektnim akcijama, represivno, energično, vešto i sa što manje rizika u odnosu na ljudski život i materijalna dobra obave postavljeni zadatak. U pitanju su potrebe suzbijanja terorističkih aktivnosti, zatim talačkih situacija (uzimanje talaca), građanskih nemira koji se ponekad pretvore u krajnje destruktivno, nehumano, rušilačko ponašanje od strane kriminalnih grupa i koji takve situacije koriste za svoje zločinačke ciljeve.

Treba imati u vidu činjenicu da su kriminalci spremni da na veoma brutalan i nehuman način napadnu ne samo policiju, već i građane, iz obesti, ili kada im se slučajno nađu na putu.

Pitanje srazmere između represivnosti od strane policije i agresivnosti od strane kriminalaca u navedenom smislu je veoma delikatno i treba mu prići oprezno kada su u pitanju ljudski život i materijalna dobra i ne zalagati se za etičke vrednosti koje nemaju racionalno i humano opravdanje.

Prema nekim istraživanjima broj intervencija od 1980. do 1995. godine porastao je skoro desetostruko. Za poslednjih deset godina tendencija osnivanja posebnih policijskih jedinica za specijalne intervencije naročito je porasla u SAD-u tako da je u 1995. godini 89% policijskih službi imalo ove jedinice u mestima sa 50.000 i više stanovnika.

S obzirom na to da broj i popularnost takvih policija raste, sve više se

postavlja pitanje da li je eksponiranje ofanzivne, odnosno represivne moći na ovaj način kontraefektno i da li je suprotno zajedničkom delovanju policije i javnosti. Postavlja se polemično pitanje da li se može očekivati uspeh na ovom planu ako policija koristi jedinice nalik na paravojne za nadzor te iste javnosti.

Činjenica je, međutim, da preventivni naponi policije tamo i gde su postojali, nisu dali veće rezultate, o čemu svedoči porast kriminaliteta u svetskim razmerama. Prema tome, organizovanje policije zbog sve nehumanijeg i agresivnijeg kriminalnog ispoljavanja za sada je neminovnost, ali tome treba dati razumnu meru shodno konkretnim potrebama zaštite društva i očuvanju njegovih demokratskih prava u skladu sa ustavnim i zakonskim rešenjima.

GLAVA SEDMA

7. Načini saznanja za krivična dela i operativno planiranje

7. 1. Opšte napomene

Kriminalitet kao društveno negativna pojava stalni je pratilac svakog društva, vešto se prilagođava svim društveno političkim promenama i stalno se razvija dobijajući nove forme ispoljavanja. Navedeno stanje i kretanje kriminaliteta, koje se ogleda u prilagođavanju aktuelnim društveno-političkim i ekonomskim promenama, zatim sve većoj prisutnosti tajnog kriminalnog organizovanja pri planiranju i realizovanju raznih zločina, predstavlja veliki problem u saznanju zakrivična dela, njihovom rasvetljavanju kao i otkrivanju njihovih izvršilaca.

Kriminalistička funkcija organa unutrašnjih poslova pri suzbijanju kriminaliteta odvija se, najvećim delom, u pretkrivičnom postupku. Od značaja za rad organa unutrašnjih poslova su kriminalistički i krivično procesni aspekti koji su komponenta praktične primene pojedinih mera i radnji po osnovu ovlašćenja koja se određuju Zakonikom o krivičnom postupku, Zakonom o unutrašnjim poslovima i drugim propisima.

U vezi sa tim značajna su pitanja u kojoj meri se uspešno ostvaruje saradnja u pretkrivičnom postupku između organa unutrašnjih poslova, državnog tužilaštva i suda na represivnom planu suprotstavljanja kriminalitetu, s jedne strane, i organa unutrašnjih poslova i ostalih društvenih subjekata, s druge strane, i šire na preventivnom planu, a samim tim, koji su problemi najaktuelniji kada je u pitanju angažovanje organa unutrašnjih poslova.

Faza otkrivanja krivičnih dela i učinioca od strane organa unutrašnjih poslova u pretkrivičnom postupku, regulisana je odredbama XVIII glave Zakonika o krivičnom postupku i gotovo da se iscrpljuje u primeni sadržine čl. 225 i 226 ovog zakonika. Prema članu 225 ZKP, neophodan uslov za pokretanje aktivnosti organa unutrašnjih poslova, u smislu preduzimanja potrebnih mera i radnji radi otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca, jeste dobijanje saznanja da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti. To saznanje može biti različitog stepena verovatnoće ili istinitosti, ali su za postupanje organa unutrašnjih poslova neophodni osnovi sumnje.

Sticanjem tih prvih osnova sumnje o krivičnom delu ili učiniocu za koje se goni po službenoj dužnosti nastaje izričita zakonska obaveza postupanja od strane organa unutrašnjih poslova sadržana u članu 225 ZKP. Ta obaveza se sastoji u preduzimanju operativno taktičkih mera i radnji i postupaka s ciljem rasvetljavanja krivičnog dela i otkrivanja njihovog učinioca, onemogućavanja njegovog sakrivanja ili bekstva, kao i prikupljanja i obezbeđivanja predmeta i tragova koji mogu poslužiti kao dokaz, odnosno da se prikupe obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka. Koje će mere i radnje Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) preduzeti na početku svoje otkrivačke delatnosti, relativno je pitanje koje zavisi ne samo od sadržine prethodne informacije, vrste kriminalne delatnosti i stepena verovatnoće, već i od izvora saznanja, s obzirom na to da postoji obaveza organa unutrašnjih poslova i drugih subjekata obaveznih na koordinaciju mera i radnji u ovom značajnom domenu, ako je takva saradnja celishodna. Shodno tome, ukoliko se do prvih saznanja došlo isključivo samoinicijativnom delatnošću organa unutrašnjih poslova preduzete mere i radnje će se i nadalje preduzimati, najčešće uz inicijativu samih organa. Naravno, i u jednom i u drugom slučaju uključivanje ostalih subjekata u ovoj fazi otkrivanja krivičnih dela i učinilaca biće rukovođeno racionalnošću pretkrivičnog postupka, kao i većom ili manjom potrebom čuvanja službene tajne prilikom preduzimanja pojedinih mera i radnji. U ovoj početnoj fazi najčešće se preduzimaju opšte operativno taktičke mere i radnje: proveru, utvrđivanje identiteta, osmatranje, prikupljanje obaveštenja, racija, zaseda i druge, a nešto ređe pojedine istražne radnje: uviđaj, pretresanje, veštačenje itd.

To znači da osnovi sumnje svojim postojanjem i sadržajem stvaraju obavezu za organe otkrivanja da utvrde da li postoji krivično delo, pa ukoliko postoji, da se na osnovu te činjenice angažuju na rasvetljavanju svih činjenica u vezi sa krivičnim delom i učiniocem. Osnovi sumnje tako predstavljaju osnovu na kojoj se gradi operativna obrada s ciljem otkrivanja krivičnog dela i učinioca. Osnovi sumnje mogu po sadržaju biti različiti:

1. Osnovi sumnje koji ukazuju na izvršeno krivično delo, ali čiji je izvršilac i dalje nepoznat;
2. Osnovi sumnje koji uz krivično delo ukazuju i na njegovog izvršioca;
3. Osnovi sumnje koji ukazuju na određeno lice kao izvršioca nekog krivičnog dela čija osnovna obeležja još uvek nisu otkrivena.

U poslednjem slučaju reč je, pre svega, o sumnjivom ponašanju, na

primer, višestrukog povratnika (nekontrolisano i obimno trošenje novca za koji nisu podneti legalni izvori prihoda, posedovanje skupocenih stvari čiji način pribavljanja nije poznat i sl.).

Organ unutrašnjih poslova, odnosno ovlašćeno službeno lice ocenjuje da li određene činjenice imaju značaj osnova sumnje čijim postojanjem se stiče zakonski osnov postupanja po članu 225 ZKP. To bi značilo da ukoliko ne postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, ne bi postojao ni zakonski osnov postupanja, pa bi svako preduzimanje mera i radnji od strane organa unutrašnjih poslova, predstavljalo kršenje ustavom i zakonom utvrđenih prava i sloboda građana. Međutim, ova zakonska odredba ne može se doslovno primeniti zato što bi se na taj način u potpunosti umanjila ili nestala preventivna uloga, odnosno mogućnost delovanja organa unutrašnjih poslova u pravcu sprečavanja krivičnih dela, pa čak i nekih svršenih krivičnih dela kada pripremne radnje, po zakonu, predstavljaju krivično delo.

Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da osnovno polazište policijske kriminalističke delatnosti ne treba da bude samo prikupljanje informacija o izvršenim krivičnim delima, već ga treba usmeriti i na otkrivanje neposredne uzročnosti i problema koji mogu dovesti do kriminalnog ponašanja tj. krivičnih događaja.

Za razliku od osnova sumnje, Zakonik o krivičnom postupku poznaje i termin osnovana sumnja (član 241), što predstavlja viši stepen verovatnoće i daje povoda za pokretanje istrage. Osnovi sumnje, kao nizak stepen verovatnoće, omogućuju sumnju. U trenutku kad osnovi sumnje prerastu u osnovanu sumnju ispunjen je uslov za podnošenje zahteva za pokretanje istrage, od strane državnog tužioca.

7. 2. Aktivnosti organa unutrašnjih poslova u prikupljanju saznanja o krivičnim delima i njihovim učiniocima

Posebno su značajne one mere i radnje koje Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) preduzima samoinicijativno, a povodom stečenih osnova sumnje. Ove radnje, kojima je pravni osnov u Zakoniku o krivičnom postupku (čl. 224, 231, 232, 238 i dr.), najvećim delom predstavljaju sadržinu vanprocesne delatnosti organa unutrašnjih poslova. Da bismo je razlikovali od procesnog postupanja, ovu aktivnost možemo nazvati kriminalističkom

obradom, mada se ovaj termin upotrebljava u nešto užem značenju. Kako osnovi sumnje predstavljaju zakonski minimum za inicijativu organa unutrašnjih poslova da otpočne sa delatnošću predviđenom u članu 225 ZKP, oni su često na granici ispod koje ne postoji dužnost postupanja i to onda kada je to, u stvari, sumnja iza koje ne postoje nikakvi osnovi. Osnovi sumnje samim svojim postojanjem predstavljaju neizvesnost o tome da li je izvršeno ili se priprema izvršenje krivičnog dela, da li su određena lica u vezi sa krivičnim delom itd. Sigurno da bi i jedna ovakva situacija često nalagala potrebu za preventivnim delovanjem organa unutrašnjih poslova, čime bi bila znatno smanjena mogućnost postojanja ili vršenja krivičnog dela.

Sam način saznanja o osnovima sumnje i stepen razvijenosti njihovog sadržaja su veoma različiti. Pa ipak i ovde je na prvom mestu obavezno Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) koje samoinicijativnim delovanjem prikuplja obaveštenja i na drugi način dolazi do saznanja o pripremama i izvršenju krivičnog dela, socijalno patološkim pojavama koje, najčešće, prethode krivičnim delima, što inače čini ovu delatnost i najznačajnijim izvorom saznanja o krivičnim delima uopšte.

Poseban značaj ima odnos organa unutrašnjih poslova sa javnošću. Obrazovanje radnika organa unutrašnjih poslova trebalo bi da ima i ovaj element u svom programu. Naime, svaki pojedinačan kontakt predstavlja celinu odnosa: organi unutrašnjih poslova (policija) – javnost. Pojedinačni slučajevi grubog odnosa prema građanima, bahatost, mrzovoljnost, nepotrebna primena sile i nezakonito postupanje umanjuju efikasnost ovih organa i podršku javnosti. Bez podrške javnosti, u najširem smislu, nema efikasnog obavljanja poslova pri otkrivanju krivičnih dela i njihovih učinilaca.

Ma koliko bio složen i dinamičan proces rasvetljavanja krivičnog dela, u smislu prikupljanja i obezbeđenja dokaza o konkretnom delu i pretpostavljenom izvršiocu, jedan od osnovnih problema za organe unutrašnjih poslova je kako doći do osnova sumnje, tj. prvih saznanja o krivičnom delu i učiniocu. Samoinicijativno angažovanje organa unutrašnjih poslova koje se ostvaruje, najvećim delom, mnogobrojnim kontaktima sa građanima koji potiču iz najrazličitijih sredina veoma često i na konspirativnoj osnovi, ima za cilj i prikupljanje ovih početnih informacija o kriminalnoj delatnosti.

Saznanja, po osnovu sopstvene aktivnosti, moguće je ostvariti i neposrednim zapažanjem prilikom vršenja pojedinih operativno taktičkih

mera i radnji kojima je, inače, cilj kriminalistička kontrola: pozorička i patrolna delatnost, racija, zaseda, osmatranje itd.

Saznanje o krivičnom delu može se ostvariti i uz pomoć tehničkih sredstava koja se sve češće koriste pri obezbeđivanju pojedinih objekata, ali i na druge načine.

Za uspešno otkrivanje krivičnih dela od strane OUP-a, od naročitog značaja je rad na pronalaženju, fiksiranju i analizi predmeta i tragova nađenih na licu mesta, kao i poznavanje mehanizama nastanka i načina prikrivanja krivičnih dela, kao i negativnih činjenica koje ukazuju na fingiranje. Postupanje OUP-a moralo bi, takođe, da bude usmereno i u pravcu animiranja građana, kako bi oni sami preduzeli mere pomoću kojih će moći da prepoznaju ponašanja koja ukazuju na pripremu i izvršenje krivičnog dela.

Sam način dolaska do saznanja o krivičnim delima i pouzdanost dobijenih informacija mogu biti veoma različiti. To je, između ostalog, uslovljeno i prirodom kriminalne delatnosti, koja se u osnovi može manifestovati na dva načina: izvršenjem krivičnih dela čije je postojanje očigledno (pri tome može, ali i ne mora, biti poznat učinilac), odnosno onih čije je postojanje latentno – prikriveno (zbog same prirode dela, vremena, mesta i načina njegovog izvršenja, kao i posledica koje su nastupile). Uz to, posledica učinjenog dela se u pojedinim slučajevima predstavlja kao rezultat nekog događaja uzrokovanog prirodnim faktorima, slučajem (lat. casus), višom silom (lat. vis major) ili činjenjem lica čija delatnost nije kažnjiva, odnosno, stvara se utisak o postojanju drugog krivičnog dela, a ne onog koje je stvarno učinjeno.

Neposredna saznanja o krivičnom delu ovlašćena službena lica mogu steći i zaticanjem na delu i tokom operativnog rada.

7. 2. 1. Neposredni uvid OUP-a kao način saznanja o krivičnim delima i njihovim učiniocima

Stručan i savestan policajac može i u naizgled bezazlenim situacijama uočiti znake sumnjivog ponašanja, koji ukazuju na spremnost lica da učini krivično delo (guranje ili pravljenje gužve na ulaznim vratima autobusa) ili na okolnost da je izvršenje krivičnog dela u toku (prisustvo na određenom mestu s ciljem čuvanja straže). Policajac koji je uz to i dobar poznavalac prilika na određenom terenu ili u određenoj sredini, može da uoči adekvatnom stručnom procenom odstupanje od uobičajenog stanja (npr. upaljeno svetlo u magacinu

prodavnice ili kancelariji poslovođe van radnog vremena), a potom da na odgovarajući način reaguje. On će, takođe, unapred osmišljenim prisustvom na bezbednosno interesantnim objektima – rizičnim i ugroženim mestima, biti u prilici da na primer, čuje lomljavu stakla, alarm, zapomaganje napadnutog i slično, nakon čega će moći da stupi u akciju. Blagovremeno pribavljeni podaci o pripremanom krivičnom delu, odnosno kvalitetno izvršena analiza i prognoza kriminalnog delovanja, omogućuje mu da uhvati učinioca na delu.

To je moguće u okviru sistematski pripremljenih i planski izvedenih radnji kao što su, na primer: zaseda, specijalno osmatranje, praćenje, racija, pregled i pretresanje prevoznih sredstava, putnika i prtljaga.

Policijac može u toku obavljanja redovnih aktivnosti, pojačane kontrole vozila, racije, odnosno tokom rada na otkrivanju, rasvetljavanju i dokazivanju krivičnih dela (prilikom pretresanja ili uviđaja), ustanoviti da je u tom trenutku poznato, odnosno nepoznato lice, izvršilo krivično delo, za čije postojanje službena lica organa unutrašnjih poslova nisu znala (npr. pronađeni su predmeti odnosno tragovi krivičnog dela, leš i sl.).

Osim samoinicijativne aktivnosti organa unutrašnjih poslova, za izvršena krivična dela može se saznati i na druge načine, na primer: prijavama građana (oštećeni, svedoci, anonimne i pseudonimne prijave, samoprijave), prijavama radnih organizacija, državnih organa i drugih organizacija, preko sredstava javnog informisanja, javnim pogovaranjem i slično.

7. 3. Prijavljivanje krivičnih dela od strane pojedinih subjekata

Značajan izvor saznanja o krivičnim delima i njihovim izvršiocima su i prijave građana, prijave pravnih lica, državnih organa i drugih organizacija, što nesumnjivo dobija izuzetan društveni i kriminalno politički značaj. Spremnost građana da prijavljuju krivična dela ili energija prijavljivanja, međutim, ne zavise samo od zakonske obaveze, već i od moralnih, kulturnih i drugih faktora, kao i od odnosa prema krivičnom delu i učiniocu, pa i od same vrste krivičnog dela.

7. 3. 1. Prijave građana kao izvor saznanja o krivičnom delu

Građani mogu svoja saznanja o krivičnim delima predložiti ovlašćenim radnicima organa unutrašnjih poslova bilo neposrednim saopštavanjem, obaveštavanjem preko telefona ili predajom i dostavljanjem, u obliku različitih pismena. Tom prilikom građani mogu da daju i tačne podatke o sebi, ali se kao podnosioci prijava mogu pojaviti i građani koji ne žele da otkriju svoj identitet, pa zato upućuju anonimne prijave (ne navodeći nikakve podatke o svom identitetu), odnosno pseudonimne dojave (navodeći nepotpune, odnosno lažne podatke o svom identitetu). Anonimna i pseudonimna prijava mogu biti istinite i lažne. Istinitu na ovaj način podnose građani koji se boje osvete učinioa krivičnog dela (npr. u pitanju je delo organizovane kriminalne grupe, krivično delo je izvršio nadređeni na poslu itd.). One predstavljaju kompromisno rešenje između želje građanina da se krivično delo razotkrije i izbegne eksponiranje na sudu u svojstvu svedoka. U novije vreme sve više su prisutne prijave sa prikrivenim identitetom poslate putem e-maila ili sms poruka.

Anonimne i pseudonimne prijave su veoma česte u praksi, što dodatno otežava rad OUP-a, zbog čega je neophodno izgraditi određene kriterijume za njihovu selekciju i proveravanje. Pasivan odnos OUP-a prema anonimnim i pseudonimnim prijavama, kao i njihovo nekritičko odbacivanje pogrešan su potez. Postoje, naime, krivična dela za koja se sasvim razumno može očekivati da će za njih eventualno biti podnesena jedino anonimna ili pseudonimna prijava. To su, na primer, krivična dela terorizma, organizovanog kriminala, nasilja i seksualnog zlostavljanja u porodici, špijunaže itd. U takvim slučajevima je utoliko važnije da se anonimna ili pseudonimna prijava proveri i razjasni.

Takođe, anonimne ili pseudonimne prijave su, kako je već navedeno, očekivane od strane osoba koje se nalaze u podređenom položaju, a na čiju štetu je učinjeno krivično delo (dete koje je žrtva zlostavljanja, član zločinačkog udruženja, radnik u preduzeću itd.). Postoje brojne situacije u kojima je anonimna ili pseudonimna prijava jedini očekivani oblik prijave od strane takvih osoba.

Treba imati na umu i činjenicu da se mnoge anonimne i pseudonimne prijave podnose iz ličnih i tuđih interesa ili psihopatoloških razloga (paranoja ili histerija). To nalaže posebnu pažnju u postupanju po prijavi, a pre svega diskreciju, jer postoji ozbiljna opasnost nanošenja nepopravljive štete

nedužnoj osobi. Ovo je upravo i ključna karakteristika postupanja s navedenom vrstom prijava. Takođe, kod anonimnih i pseudonimnih prijava, bitan je, po pravilu, sadržaj, a ne podnosilac prijave, zato u tom pravcu kriminalista i treba da usmeri svoje postupanje. Naravno, postoje situacije u kojima se proveravanje prijave usmerava na podnosioca prijave. To se pre svega odnosi na samoprijave, zatim na započeta ili krivična dela koja su još u toku i druge slične situacije. Radnje usmerene na otkrivanje podnosioca prijave su ne retko uslovljene formom i načinom na koji je prijava podnesena (pisana prijava, e-mail ili sms poruka, telefonskim pozivom itd.).

Utvrđivanjem identiteta nepoznatog podnosioca prijave koja se odnosi na stvarno učinjeno krivično delo, stvaraju se uslovi za pribavljanje kriminalistički relevantnih podataka koji nisu izneti u prijavi (prijavilac ih nije pomenuo zbog toga što ih je smatrao nebitnim, odnosno zbog toga što za njih nije znao u momentu podnošenja prijave). S druge strane, zlonamerni podnosilac lažne i obmanjujuće prijave može, ukoliko se otkrije njegov identitet, doći pod udar krivično pravnih odredaba kojima je inkriminisano krivično delo lažnog prijavljivanja.

Kada su u pitanju obmanjujuće prijave, čiji je cilj da se dezinformišu radnici policije, treba istaći da ih, po pravilu, podnose nepoznata lica (najčešće stvarni učinioci ili njima bliska lica), ali se u praksi susreću i lažne, obmanjujuće prijave, koje podnose lica koja ne kriju svoj identitet. Takve prijave se podnose iz različitih pobuda: radi prikriivanja stvarno učinjenog krivičnog dela (izvršenu proneveru šef prodavnice želi da prikrije prijavljujući krađu, poštari tako što prijavljuje razbojništvo i sl.); podnosilac označava sebe kao žrtvu ili oštećeno lice i time nalazi opravdanje za neku, po njega neprijatnu situaciju (da bi opravdala trudnoću proizašlu iz bračnog neverstva, žena podnosi prijavu za krivično delo silovanja); iz osвете (kod silovanja i nekih drugih dela); radi skretanja pažnje, izazivanja sažaljenja i pridobijanja naklonosti drugih, podnosilac prijave predstavlja sebe kao žrtvu nepostojećeg dela; radi ostvarivanja koristi (dužnik podnosi prijavu da je pokraden, želeći da izbegne vraćanje duga ili da izdejstvuje produženje roka i sl.); radi zaštite bliskog lica koje je stvarni učinilac krivičnog dela (prijavljujući se za učinjeno ubistvo, otac želi da zaštiti sina koji je pravi izvršilac i sl.).

I za veoma teška krivična dela koja se vrše npr. u porodici, sasvim je neizvesno da li će biti otkrivena i imati sudsku realizaciju. U nešto blažim slučajevima reč je o pravu bračnih drugova, da li će prijaviti krivično delo,

odnosno podneti privatnu tužbu. Razlog neprijavljivanja krivičnih dela od strane članova porodice sasvim je razumljiv, ako je izvesno da izvršilac i žrtva i dalje ostaju zajedno, pa je realno pretpostaviti da prijavljivanje može samo pogoršati njihove dalje odnose. Međutim, i najteža krivična dela često su izvan domašaja organa unutrašnjih poslova iako mogu predstavljati društveno veoma opasne oblike porodične i socijalne patologije uopšte, koja se može i te kako reflektovati na društvene odnose u celini.

Prijave građana oštećenih krivičnim delima predstavljaju najčešće izvore saznanja o učinjenim krivičnim delima. Kod pojedinih imovinskih i seksualnih delikata (npr. džepnih krađa i silovanja), oštećena lica su gotovo isključivi početni izvor podataka. Naravno, dešava se da lice oštećeno krivičnim delom ne prijavljuje njegovo postojanje, strahujući od osвете ili izlaganja poruzi i osude sredine, zbog mogućeg nastupanja drugih štetnih posledica, iz osećanja krivice ili sramote, usled verovanja da je mogućnost otkrivanja učinioaca i njegovog izvođenja pred sud jako mala i slično. Prijavljivanje od strane oštećenog ili žrtve je relativno pouzdan način saznanja za krivično delo, čemu znatno doprinosi i upozorenje o odgovornosti za lažno prijavljivanje, koje ovlašćeno službeno lice OUP-a daje građanima pre nego što primi prijavu od njih. Međutim, u praksi se i od ovih lica dobijaju izjave sa neistinitim sadržajem. Takvi postupci mogu da proizađu kako iz mržnje, osвете i drugih sličnih pobuda, tako i iz nesvesne želje da se preterivanjem pogorša položaj stvarnog izvršioca, a učiniocu izvršenog krivičnog dela pripišu i stvari koje nije učinio, odnosno da se lažnim prikazivanjem bezobzirnosti i opasnosti izvršioca, inicira hitno delovanje OUP-a. Istinit sadržaj, po pravilu, imaju i prijave očevidaca dela, kao i lica koja su nakon što se događaj odigrao, uočila njegove posledice i tragove. Kao prijavioci se mogu pojaviti i lica koja prepričavaju bilo izjave drugih o konkretnom događaju, npr. iskaz aktera kriminalne delatnosti dat u nameri da se pohvali izvršenim delom, da ostavi utisak na drugo lice ili da ga zaplaši, bilo, pak, glasine (govorkanja da određena lica za odgovarajuću sumu novca mogu obezbediti izvesne pogodnosti ili izvršiti nešto što predstavlja krivično delo – pribaviti određenu dozvolu, diplomu i sl.).

Događa se, mada ne tako često, da se za krivična dela sazna i na osnovu samoprijavljivanja učinioaca. Samoprijava je način saznanja kojom neko lice prijavljuje sebe za izvršenje krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti, tj. slučaj da se za postojanje neke kriminalne radnje saznaje

neposredno od njenog izvršioca. Samoprijava učinioa može, u znatnoj meri, da olakša dalji operativni rad, pri čemu se radnici policije ne smeju slepo povoditi za njom, budući da se uz one istinitog sadržaja, podnose nesvesno neistinite i lažne i obmanjujuće samoprijave. Istinite samoprijave podnose najčešće lica koja su učinila krivično delo u afektu, iz nehata, u provocirajućoj situaciji, u pijanom stanju, odnosno koja su ostvarila delo sasvim slučajno, a zatim se pokajala i spremna su da za učinjeno ispaštaju. Prijavljuju se, takođe, i lica koja su svesna da izvršenje krivičnog dela neće moći prikriti, budući da mesto, vreme, način izvršenja, odnosno neke druge okolnosti dela nedvosmisleno ukazuju na njih kao učinioce. Istinitu samoprijavu iz sličnih razloga podnose i profesionalni kriminalci u slučajevima kada žele, prijavljivanjem za lakše delo, da prikriju izvršenje težeg dela ili kada pretpostave da će biti razotkriveni, oni se prijavljuju u nadi da će im se samoprijavljivanje uzeti u obzir kao olakšavajuća okolnost pri izricanju kazne. Nesvesno neistinitu prijavu podnosi lice koje prijavljuje sebe za krivično delo pogrešno misleći da ga je izvršilo. Nesvesno neistinito se prijavljuju izvršioци dok su u stanju uzbuđenosti iz moralnih obzira, ali su u zabludi. Naime, u ovakvim situacijama nema namere da se OUP-a dovedu u zabludu već zabluda postoji kod lica koje se samoprijavljuje. Na primer: U toku žestoke rasprave između dva lica, prvo lice je udarilo drugo lice, nakon čega je ono prestalo da daje znake života. Pomenuto lice je prijavilo sebe za izvršenje ubistva, da bi kasnije obdukcijom bilo utvrđeno da uzrok smrti nije primljeni udarac, već infarkt. Razlozi podnošenja lažnih samoprijava mogu biti različiti. Kod duševno zdravih osoba je ovakav postupak motivisan namerom da, samoprijavljujući se za izvršenje lakšeg, obezbede sebi alibi za teže krivično delo, željom da se zaštiti neka bliska osoba (rođak ili prijatelj), svešću da određene činjenice pogrešno ukazuju na njih kao na učinioce, čemu u prilog ide i spremnost stvarnog učinioa da ih dobro nagradi za učinjenu žrtvu (izlaganje krivičnom progonu i osudi). Neka duševna oboljenja se, između ostalog, karakterišu i povećanom spremnošću na podnošenje lažnih samoprijava – kod šizofreničara, oligofreničara, paranoika.

Način saznanja o krivičnom delu od oštećenih, očevidaca događaja i drugih potencijalnih svedoka, kao što je istaknuto, veoma je čest. Pouzdanost tih izvora je u pojedinim situacijama relativna. Iako je prijavilac odgovoran za svoje izjave, nije retko lažno prijavljivanje, a preterivanje i preuveličavanje pojedinih činjenica i kod stvarno izvršenih dela, po pravilu, prate iskaze

oštećenih. Ako je prijavitelj oštećeno lice, ono često i nesvesno nastoji da ugroženost, odnosno povredu svog dobra prikaže što težom, pa se ova pojava javlja kao posledica straha i prepasti kod nasilničkih delikata. Pod takvim okolnostima oštećeni neretko pogrešno opažaju napad i napadače i druge relevantne činjenice. Ta preterivanja treba da uoči odgovorni radnik, odnosno, da uoči sve činjenice koje idu na štetu prijavioca, kao i one koje njegovu ličnost i ulogu prikazuju u nepovoljnom svetlu. Kao prijavioci se pojavljuju i lica koja su za krivična dela saznala od drugih i koja takođe mogu biti oštećena, odnosno mogu imati određeni interes kada je u pitanju ishod krivične stvari. Iskazi ovih lica mogu biti opterećeni greškama i mnogobrojnim improvizacijama kojima se popunjavaju pojedine praznine u saznanjima. Poseban problem je kada ovi svedoci iz druge ruke, odnosno svedoci po čuvenju prijavljuju krivično delo iz nečasnih motiva ili niskih pobuda, osvete, mržnje, ljubomore.

Subjektivnost kojima su opterećene takve prijave ide praktično od, samo delimično netačnih informacija, do lažnog prijavljivanja u potpunosti. Ukoliko se ovakve dezinformacije otkriju, najčešći izgovor prijavioca jeste da je za delo i pojedine informacije saznao od drugoga, i da on nije kriv.

Ukoliko prijavu podnosi informator čije je kontaktiranje sa policijom konspirativno, takvo prijavljivanje nema formalni karakter, u smislu sačinjavanja prijave na zapisnik, već operativac sačinjava službeni belešku koja može sa ostalom dokumentacijom iz operativne obrade da posluži kao osnova za sačinjavanje krivične prijave.

Lice koje saopštava podatke o izvršenom krivičnom delu treba da se izjasni da li ih saopštava u nameri formalnog podnošenja krivične prijave ili samo radi informisanja o kriminalnoj delatnosti, ali ne i u svojstvu podnosioca.

Takvo informisanje od strane građana može se obaviti na različite načine: usmeno, u pismenoj formi, telefonom, telefaksom i slično, na bilo kom mestu i u bilo koje vreme i ne podrazumeva uzimanje prijave na zapisnik. Prilikom uzimanja izjave operativac koristi određene obrasce koji su međusobno različiti u delu koji se odnosi na pojedina krivična dela.

Posebni obrasci odnose se, npr. na krivična dela razbojništva, provalne krađe, dela u vezi sa drogom, falsifikovanjem novca i drugog. Ovi obrasci omogućavaju brz i pregledan uvid u taktičku situaciju, preduzete mere i radnje koje imaju za cilj prikupljanje dokaza, preduzimanje potraga i drugih radnji. Na taj način se u velikoj meri doprinosi uspešnoj operativnoj obradi, kao i unošenju podataka u operativne evidencije.

7. 3. 2. Lažno prijavljivanje i prikrivanje krivičnih dela

Treba imati u vidu da jedan broj krivičnih dela koja pripadaju tamnoj brojci nastaje i usled fingiranja. Bez sumnje najveći broj tih krivičnih dela je u oblasti imovinskog kriminaliteta (uključujući i privredni) i u nešto manjoj meri političkog kriminaliteta. Međutim, fingiranja kao i prikrivanja krivičnih dela su veoma česta u oblasti klasičnih delikta, kao na primer, kod krivičnog dela ubistva (npr. ubistva deteta pri porođaju) nedozvoljenog pobačaja, kriminaliteta u porodici (incest, zlostavljanje maloletnika i sl.).

Prikrivanja se, međutim, kod privrednog kriminaliteta, po pravilu, preduzimaju pre izvršenog krivičnog dela upravo zbog toga što se ova krivična dela vrše sa umišljajem. Otkrivanjem dela istovremeno se otkriva i izvršilac, zbog čega izvršioci blagovremeno preduzimaju radnje prikrivanja. Prikrivanje se vrši na različite načine, pri čemu se najčešće koriste falsifikati, lažna finansijska dokumenta i slično. Krivično delo može prikrivati izvršilac ili pomagači kao saučesnici. Ukoliko se krivično delo vrši sa umišljajem njegovo prikrivanje može da se odvija pre izvršenja krivičnog dela i tokom njega i suprotno, ako je delo nehatno, prikrivanje će se, po pravilu, obaviti nakon izvršenog dela. Ovde su od posebne važnosti indicije pre izvršenog krivičnog dela, tokom izvršenog krivičnog dela i posle njega, kao i modus operandi u sve tri faze.

S aspekta tamne brojke kriminaliteta bez značaja je da li je delo fingirano ili prikriveno. Prikriveno delo pretpostavlja sakrivanje ili uništavanje predmeta i tragova krivičnog dela, prikrivanje, odnosno zataškavanje informacija o delu kao i njegovo neprijavljivanje. Upravo neprijavljivanje krivičnog dela predstavlja kriterijum razlikovanja prikrivenih od fingiranih krivičnih dela. Pojedini autori ovaj kriterijum ne uzimaju kao kriterijum razlikovanja, pa samim tim ne prave razliku između prikrivanja i fingiranja. To može da usmeri otkrivanje dela u pogrešnom pravcu, odnosno, da ga u znatnoj meri oteža.

Dok kod prikrivanja krivičnog dela nemamo prijavljivanje, kod fingiranog krivičnog dela prijavljivanje je najčešće lično. U oba slučaja imamo kažnjive radnje predviđene zakonom.

Kako fingirana krivična dela najčešće prijavljuju njihovi izvršioci od izuzetnog je značaja adekvatno taktičko postupanje prilikom obavljanja informativnog razgovora sa prijaviocem, o čemu će biti više reči na

odgovarajućem mestu. U takvom informativnom razgovoru treba otkriti lažan iskaz, osnovne elemente (mesto, vreme, način izvršenja) stvarno izvršenog krivičnog dela, kao i motiv davanja lažnog iskaza u odnosu na krivično delo ili događaj koji uopšte nije izvršen. Informativni razgovor treba voditi ne samo sa izvršiocom, već i sa saučesnicima fingiranja, najčešće pomagačima.

Specifičnosti taktičnog postupanja odnose se i na ove razgovore, pri čemu treba imati na umu da saučesnici nemaju saznanja o fingiranju kao što ih imaju izvršioci. Ova lica i posle izvršenog krivičnog dela (post festum) mogu nagovoriti izvršioca da svedoče u njihovu korist, posebno kada izvršilac nastoji da uz pomoć drugih lica fingiranje učini što verovatnijim.

Operativni radnik će u tom razgovoru biti u znatnoj taktičkoj prednosti ukoliko bude imao što potpunija saznanja o fingiranju. Vešto koncipirana i logično postavljena pitanja koja sagovornik nije očekivao mogu da ga iznenade i zbune, a njegove odgovore učine nesigurnim pa i kontradiktornim. To je moguće postići ako operativni radnik ima dovoljno saznanja o fingiranju, pa takva saznanja vešto koristi u informativnom razgovoru.

Uspeh operativnog radnika u svakom slučaju zavisi od njegove informisanosti u vezi sa fingiranjem, taktikom postavljanja pitanja, njegovom umešnošću tokom obavljanja razgovora i, sa druge strane, inteligencijom i sposobnošću osumnjičenog da pronikne u taktiku operativnog radnika, odnosno da osujeti njegovu nameru. U svakom slučaju, reč je o psihički napetoj situaciji u kojoj ishod razgovora zavisi od iskustva operativnog radnika, odnosno kriminalnog iskustva osumnjičenog i njegove spretnosti da izbegne zamke koje mu tokom informativnog razgovora postavlja operativni radnik. U svakom slučaju osumnjičeni će biti uporan u nameri da uveri operativnog radnika u lažno činjenično stanje kao da je stvarno.

Fingiranje, za razliku od prikrivenog krivičnog dela, uvek je umišljajno, iako se može desiti da se odluka o fingiranju donosi naknadno, post festum, čak i ako je delo izvršeno iz nehata. To se odnosi i na lica koje nije izvršilac, već ima sopstveni interes u fingiranju, a odlučno je da prilikom davanja iskaza bude kategorično, prikazujući lažno stanje kao stvarno.

Naravno da se sva pravila koja se odnose na obavljanje informativnog razgovora sa osumnjičenim, u punoj meri odnose i na situaciju fingiranja.

U svakom slučaju, ne treba tokom razgovora ispoljavati suviše veliku radost ako je okrivljeni priznao delo, niti na krivici kategorički insistirati. Priznanje treba da usledi kao rezultat činjenica i argumenata koji potvrđuju

fingiranje. Koje će mere i radnje i kojim redosledom organi unutrašnjih poslova preduzeti radi provere određenih činjenica relativno je pitanje. Sve radnje i mere treba da budu koliko je moguće podređene obezbeđivanju materijalnih dokaza, pa će i iskazi lica tokom informativnog razgovora biti usmeravani u tom pravcu. Predočavanje utvrđenih činjenica i dokaza licu koje je prijavilo krivično delo, za koje se pretpostavlja da je fingirano, treba da se obavi pravovremeno i na način da se lice koje se bavi fingiranjem uplete u sopstvene laži i kontradiktornosti, ako su one iskazane. Postavljanje logičnih pitanja koja su zasnovana na proverenim činjenicama dezorijentišu prijavioca, ruše njegovu koncepciju o lažnom prikazivanju krivičnog dela, čime nestaje iluzija o uspešnom fingiranju.

Kod uviđaja tragovi na mestu fingiranog dela najčešće su namešteni, pa ih treba pažljivo i detaljno pregledati.

7. 3. 3. Najčešće greške prilikom primanja prijave građana

U svakodnevnoj praksi prilikom primanja prijave od građana dolazi do određenih propusta, odnosno grešaka. One mogu da rezultiraju gubitkom dragocenih informacija čije se prisustvo teško ili skoro nemoguće nadomestiti u daljoj kriminalističkoj obradi. Iz tog razloga, u ovom izlaganju će se ukazati na neke od mogućih grešaka prilikom primanja prijave građana.

Najčešće greška predstavljaju propusti do kojih dolazi prilikom primanja prijave građana samom podnosiocu prijave i krivičnom delu koji se prijavljuje. Naime, ne može biti isti postupak primanja prijave građana u situaciji kada se kao podnosilac prijave javlja lice koje je za konkretni krivični događaj saznalo od drugih (svedok po čuvenju) ili kada se kao podnosilac prijave javlja lice koje je oštećeno konkretnim krivičnim delom. Veoma često se zaboravlja da je prijavljivanje krivičnog događaja za mnoge građane potpuno nov i potpuno nepoznat postupak sa kojim se mnogi od njih po pravilu susreću prvi put uživotu. U takvim situacijama pogrešno je odmah preći na ispitivanje o glavnim činjenicama vezanim za krivično delo koje se prijavljuje, već je poželjno da se podnosiocu prijave prvo postavi nekoliko uvodnih pitanja, na primer, ako se radi o očevidcu krivičnog događaja, kakvi su bili vremenski uslovi u vreme opažanja. Na ovaj način podnosilac prijave se može opustiti i osloboditi forenzične zbunjenosti zbog kontakta sa službenim licem, a

ovlašćeno lice će se bolje upoznati sa karakteristikama i osobinama ličnosti podnosioca prijave.

Ovlašćena službena lica često preuzimaju dominantnu ulogu prilikom prijema prijava od građana, ponašajući se neljubazno i do te mere grubo da u nekim situacijama gube kontrolu nad svojim ponašanjem i dopuštaju sebi da se upuste u raspravu sa podnosiocem prijave. To u očima građana stvara veoma lošu sliku o pripadnicima OUP-a i u dobroj meri utiče na odluku građana da pripadnicima OUP-a ne predoče saznanja o nekom krivičnom delu. Na taj način dolazi do informacionog deficita na strani OUP-a i ujedno do povećanja tamne brojke kriminaliteta.

Takođe, pri prijemu usmene prijave građana može doći do neprimenjivanja načela objektivnosti, metodičnosti, kritičnosti i samokritičnosti, ukoliko je lice koje podnosi prijavu lepo odeveno, uglađenog i ljubaznog ponašanja, elegantnih pokreta, po spoljašnosti privlačno, već se podleže dejstvu prvog utiska, što može da dovede do stvaranja potpuno pogrešne slike o krivičnom događaju i nepoznatom učiniocu. Ne vodi se računa o tome kakvo je psihičko stanje podnosioca prijave u tom trenutku, kako se tom prilikom ponaša (držanje tela, pokreti rukama i nogama), kakve su osobenosti njegovih reči, intonacija glasa itd. Zapostavlja se činjenica da je to postupak u kome podnosilac prijave predaje ovlašćenom službenom licu određene informacije ne samo putem verbalne, već i putem neverbalne komunikacije (govor tela), što ima za posledicu zapostavljanje širokog i značajnog informacionog polja neverbalnog izražavanja.

Usled površnog i nezainteresovanog pristupa od strane kriminaliste, dešava se često da se uopšte ne razjasni šta je tačno podnosilac prijave opazio, a šta zaključio. Zatim, ne vodi se dovoljno računa o mogućnosti postojanja nekog subjektivnog odnosa između podnosioca prijave sa nekim od učesnika kriminalnog događaja. Takva situacija može da postoji, na primer, u slučaju saobraćajne nezgode u kojoj je učestvovalo vozilo i pešak, kada se kao podnosilac prijave javlja očevidac koji je po profesiji vozač. Naime, uočeno je u kriminalističkoj praksi da svedoci očevici vozači navijaju za vozače, a pešaci za pešake. Reč je o svojevrsnom psihološkom fenomenu identifikacije i projekcije afekata.

Greške se javljaju i prilikom formulacije pitanja koja ovlašćena službena lica postavljaju podnosiocima prijave. Naime, nužno je pitanja prilagoditi pretpostavljenom stupnju inteligencije, obrazovanja kao i jeziku kojim se

podnosilac prijave služi. Ova greška se obično javlja kao posledica nepostojanja ili nedovoljne iskorišćenosti faze prvog kontakta, na osnovu koje se formira slika o karakteristikama ličnosti podnosioca prijave. Stoga se formiraju, za podnosioca prijave, nerazumljiva pitanja što ima za posledicu davanje netačnog ili pogrešnog odgovora. Takođe, upotreba neodgovarajuće terminologije koja je znatno iznad ili ispod intelektualnih sposobnosti podnosioca prijave, može od podnosioca prijave da bude shvaćena kao potcenjivanje što može da dovede do postojanja psihološke barijere između ovlašćenog službenog lica i podnosioca prijave.

Prilikom postavljanja pitanja treba poštovati redosled po kome se pitanja postavljaju od opšteg ka posebnom. Takođe, treba izbegavati nepotrebno prekidanje izlaganja podnosioca prijave, jer se time vrši njegovo dekoncentrisanje i onemogućava ili otežava prisećanje na pojedine detalje u vezi sa krivičnim događajem. U praksi se dešava da se u pogledu broja pitanja koja se podnosiocu prijave postavljaju često pretera što na njega može da utiče zbunjujuće. Pretrana i preopširna pitanja smanjuju intelektualnu angažovanost podnosioca prijave, koji se onda pretvara u objekt ispitivanja u donosu na ovlašćeno službeno lice, što se negativno odražava na prikupljanje informacija, jer se intelektualno pasivan podnosilac prijave teško priseća detalja.

U praksi se dešava da kriminalisti imaju uobičajen redosled pitanja u formi anketnog lista koji bez izuzetka primenjuju na sve slučajeve, ma koliko oni međusobno bili različiti. Osim takvih šablonskih pitanja oni ne postavljaju ni jedna druga pitanja ma koliko ona izgledala logično, s obzirom na okolnosti slučaja. Takođe se dešava da se u postupku prijema prijava građana, podnosiocu prijave postavljaju sugestivna i kapciozna pitanja, odnosno da ovlašćeno službeno lice prilikom postavljanja pitanja ne vodi računa o svojoj neverbalnoj manifestaciji. Postavljanje određenog pitanja je često praćeno osmehom ili promenom tona, pokretima ruku, glave i sl. i isto pokazuje kakav se odgovor očekuje.

Ovlašćena službena lica, odnosno kriminalisti pri prijemu prijava od građana moraju postupati učtivo, mirno i staloženo poštujući načela kriminalističkog postupanja kao i okolnosti konkretnog slučaja.

7. 3. 4. Viktimološki značaj prijavljivanja krivičnog dela od strane oštećenog

Ako viktimologiju shvatimo kao nauku o žrtvi, u tom slučaju njen odnos sa kriminalistikom se bazira na ulozi i mestu žrtve u nastanku krivičnog dela, odnosno značaju te činjenice za otkrivanje i rasvetljavanje određene kriminalne delatnosti, kao i samoj zaštiti žrtve. Podaci o žrtvi koje sadrži kriminalistička i viktimološka analiza mogu imati veliki značaj u rasvetljavanju krivičnog dela i otkrivanju izvršioca. Na bazi podataka koji se odnose na ličnost žrtve, njenih veza, mogućeg odnosa sa izvršiocom, njene uloge u nastanku krivičnog dela, moguće je kreirati operativnu kriminalističku delatnost i pribaviti materijalne i lične dokaze. Pri tome, viktimološka analiza omogućava upoznavanje sa ličnošću žrtve i njenom ulogom u krivičnom delu u sačinjavanju mogućih verzija o ličnosti izvršioca, kako bi sužavanjem njihovog kruga lakše došli do osumnjičenog; određivanje uloge žrtve u krivičnom postupku, njeno svedočenje i njen doprinos rasvetljavanju krivičnog dela i formalno.

U toku vođenja informativnog razgovora sa žrtvom, treba utvrditi stvarne odnose između žrtve i izvršioca koji su prethodili kriminalnom aktu, ako to nije urađeno ranije.

Različita je spremnost žrtve za saradnju sa organima otkrivanja. Neke žrtve ne žele da prijave krivično delo, zbog čega treba utvrditi razloge i motive za takvo postupanje, uz nastojanje da se žrtva pridobije za saradnju.

Treba imati na umu da postoji više faza viktimizacije koje se javljaju kod žrtve krivičnog dela. Prva faza ili primarna viktimizacija javlja se u okviru procesa u kome jedna osoba postaje žrtva krivičnog dela. Faktori koji dovode do primarne viktimizacije tj. do toga da jedna osoba postane žrtva krivičnog dela su mnogobrojni. Oni se mogu ogledati u specifičnim okolnostima koji doprinose viktimizaciji (atraktivna devojka u kasnim satima prolazi sama kroz problematični deo grada) ili specifičnim karakteristikama (psihofizičke i telesne) i ponašanju žrtve (promiskuitetno ponašnje osobe ženskog pola kao faktor seksualnih delikata, nemarano i bahato raspolaganje novcem kao faktor krivičnih dela imovinskog kriminaliteta).

Za kriminalistiku je od velikog značaja druga faza tzv. sekundarna viktimizacija, koja direktno utiče na spremnost žrtve za saradnju sa organima otkrivanja. Naime, sekundarna viktimizacija predstavlja prisustvo pojačanog

osećaja povređenosti tj. stradanja koje postoji kod žrtve krivičnog dela usled pogrešnog shvatanja ili negativne reakcije socijalnog okruženja i organa otkrivanja. Ona se naročito javlja prilikom pribavljanja iskaza od žrtve pred policijom ili na sudu, kada se žrtvi postavljaju pitanja u vezi sa načinom izvršenja krivičnog dela ili se od nje traži da detaljno opiše radnje koje je nad njom izvršio učinilac krivičnog dela. Uticaj sekundarne viktimizacije na odluku žrtve da sarađuje sa organima otkrivanja tj. da prijavi odnosno ne prijavi krivično delo, najbolje se ilustruje na primeru krivičnog dela silovanja, gde žrtve silovanja upravo zbog straha od sekundarne viktimizacije odlučuju da ne prijave ovo krivično delo. Zbog toga je neophodno u cilju pridobijanja saradnje od strane žrtve, u ovakvim situacijama, primenjivati mere i radnje kojima se sekundarna viktimizacija žrtve smanjuje. (Na primer: žrtvu silovanja treba da sasluša žena kriminalista bez prisustva javnosti itd). U naučnoj literaturi se pominje još jedna faza viktimizacije tzv. tercijalna viktimizacija koja se ogleda u prihvatanju sebe kao žrtve sa svim posledicama koje iz toga proizilaze, koju viktimizaciju je, takođe, neophodno imati na umu posebno prilikom pružanja pomoći žrtvi i njenoj zaštiti.

Prilikom otkrivanja mogućeg izvršioca uz pomoć viktimološke analize, na osnovu nje se može pretpostaviti kakvom tipu izvršioca bi bile adekvatne karakteristike žrtve; ko bi mogao da ima motiv za izvršenje dela baš prema takvoj žrtvi; ko je mogao da bude upoznat sa posebnim okolnostima u vezi sa žrtvom (finansijsko stanje, navike, interesovanja, ranije životne prilike, sa kime je bila u lošim odnosima, u sporu, sa kime se družila i sl.).

7. 3. 5. Prijave pravnih lica kao izvor podataka o krivičnom delu

Pravna lica se, pre svega, mogu pojaviti kao prijavioci kada su oštećena krivičnim delom, ali i u drugim situacijama. Tako, na primer, prilikom pružanja pomoći licima ili u toku utvrđivanja uzroka smrti, zdravstvene ustanove (urgentni centri, bolnice, domovi zdravlja, služba hitne pomoći i sl.), mogu doći do saznanja o izvršenom krivičnom delu, i na osnovu njih podneti prijavu policiji (za nanošenje telesne povrede, ubistvo, silovanje, protivprirodni blud, nedozvoljeni prekid trudnoće, ugrožavanje bezbednosti saobraćaja, izazivanje opšte opasnosti, nesavesno lečenje bolesnika i sl.). Do saznanja o krivičnim delima policija može doći i na osnovu informacija dobijenih od banaka revizorskih kuća, uprave za trezor, poreske uprave,

inspekcijskih i carinskih organa, obrazovnih ustanova, preduzeća, klubova, udruženja, Vojske Srbije i stranih policija.

7. 3. 6. Sredstva javnog informisanja kao izvor saznanja o krivičnom delu

Premda je ovaj izvor saznanja o krivičnom delu u praksi znatno ređi, treba mu, u svakom slučaju, posvetiti neophodnu pažnju. Ovo zbog toga što prilikom informisanja javnosti, novinari mogu, više ili manje, direktno da ukažu na određenu kriminalnu aktivnost koja je, npr. rezultirala oštećenjem nečijih prava, interesa, pogoršanjem materijalnog stanja u nekom preduzeću (usled čestih havarija ili pogrešnih poslovnih poteza), korupcijom u državnom organu i slično. Do podataka o kriminalnoj delatnosti, potkrepljenih jačim ili slabijim argumentima, može se doći preko pisama čitalaca, dopisa povremenih saradnika i praćenjem živih kontakt emisija. S druge strane, zloupotrebom štampe, radija, televizije i drugih sredstava javnog informisanja (iznošenjem tvrdnji, objavljivanjem izjava, tekstova, filmskih snimaka i fotografija, crteža i sl.), mogu se izvršiti i pojedina krivična dela. U rubrikama malih oglasa često se nude i usluge čije je pružanje zabranjeno, kao i predmeti koji su pribavljeni krivičnim delom, odnosno čiji promet nije dozvoljen ili je dozvoljen samo uz postojanje odgovarajuće dozvole. Preko pomenutih rubrika često se vrbuju osobe ženskog pola za eksploataciju u prostituciji u zemlji ili inostranstvu (npr. agencije za poslovnu pratnju). Preko ovih rubrika se često namamljuju i žrtve raznih prevara (nudi se posao u inostranstvu, a zapravo se radi o trgovini ljudima, nudi se zapošljavanje uz prethodnu uplatu određene sume novca, a zapravo se radi o klasičnoj prevari itd.). Oglasi, takođe, mogu biti sredstvo kojima se saopštavaju vesti u kriminalnom miljeu, poput šifrovanih poruka ili drugih vidova tajnog sporazumevanja kriminalaca.

U novije vreme se kao sredstvo javnog informisanja ističe internet, stoga se ne sme zanemariti mogućnost korišćenja ovog sredstva za saznanje o krivičnim delima. Naime, internet kao produkt savremenog tehnološkog napretka, predstavlja globalnu međukompjutersku vezu koja nudi svojim korisnicima brz protok informacija u pisanom, audio i video formatu. Takođe, činjenica da ga koriste milioni ljudi širom sveta kao i mogućnost da se ovom mediju pristupi i sa pozicije mobilnog telefona, čini internet moćnim sredstvom za organizovanje, planiranje i izvršenje raznih vrsta krivičnih dela

poput špijunaže (političke, ekonomske, vojne), terorističkih akata, prevara, krađa, finansijskih malverzacija i drugih vidova kompjuterskog kriminaliteta.

Na internetu se takođe mogu naći i razni oglasi lične prirode kojima se vrbuju žrtve raznih krivičnih dela (pedofilije, prosjačenja itd.), zatim, mogu se pronaći fotografije i video snimci izvršenja otkrivenih i neotkrivenih krivičnih dela (ubistva, razbojništva, silovanja, protivprirodnog bluda, terorizma itd.), preko interneta se može vršiti prodaja predmeta pribavljenih krivičnim delom itd. Stoga bi bilo svrsishodno da se oforme specijalne kriminalističke službe (npr. u okviru kriminalističke analitike) koja će imati zadatak da prate navedene pojave i radnje koje se vrše putem zloupotrebe interneta.

7. 3. 7. Javno pogovaranje kao izvor saznanja o krivičnom delu

Početna saznanja o izvršenom krivičnom delu i njegovom učiniocu mogu se doznati i javnim pogovaranjem, odnosno glasinama. Javno pogovaranje predstavlja prenošenje vesti o tome da se priprema izvršenje nekog krivičnog dela ili je učinjeno neko krivično delo ili da je određena osoba učinilac krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti, a pri tom se ne zna da li je ta informacija istinita i od koga potiče. Pojedini građani ne prijavljuju kriminalne delatnosti državnom organu, već svoja saznanja poveravaju drugim licima. U životu se dešava da pogovaranje, koje u osnovi ima realnu podlogu, prenošenjem bude izmenjeno do neprepoznavanja, gubeći, pri tome, sadržaj i verodostojnost. Uprkos svemu tome, glasine ne bi smele, izuzev ako su apsurdne, bez prethodne provere da budu okarakterisane kao izmišljene i nerealne. Samo proveravanje treba obaviti veoma pažljivo i na konspirativan način. U traganju za proturačem glasina, a posebno licem od koga one potiču, treba naročito biti uporan kada se u iznetim neistinama i poluistinama mogu naći elementi nekog krivičnog dela. Postupak traganja za izvorom javnog pogovaranja ogleda se u ispitivanju poslednjeg lica u lancu pronošenja glasina sa osnovnim pitanjem od koga je ono dobilo kritičnu informaciju i kakav je sadržaj pomenute informacije, zatim se sprovodi traganje za prethodnim pronosiocima glasina, ne bi li se daljim operativnim radom došlo do prvog izvora tj. do lica koje je prvo "pustilo" tu informaciju u javnost.

7. 3. 8. Lica koja angažuje policija kao informatore

U stručnoj policijskoj, odnosno kriminalističkoj literaturi prilično su oskudni tekstovi koji objašnjavaju ulogu i položaj informatora ubačenog u kriminalnu grupu radi njenog razotkrivanja iznutra. To mogu biti policajci i lica izvan policije, lojalni građani, ali i kriminalci, koji policiju po njenom nalogu u dužem periodu informišu o krivičnim delima i izvršiocima za koje je policija zainteresovana.

Treba imati u vidu da je kriminalac, slično okrivljenom u krivičnom postupku najbogatiji izvor informacija, jer se nalazi u žiži kriminalne delatnosti. To nije slučaj i sa lojalnim građaninom, iako je saradnja sa ovim poslednjim mnogo manje rizična. Policija je oduvek bila zainteresovana za saradnju sa licima iz kriminalnih sredina, bez obzira na to što je saradnja sa njima izložena riziku od dekonspiracije i što, samim tim, zahteva više predostrožnosti i opreza.

Međutim, iskaz informatora može biti lažan i neosnovan. Razlozi zbog kojih iskaz informatora može biti neosnovan mogu biti različiti: informator je i sam učestvovao u vršenju krivičnih dela pa se to pojavljuje kao osnova da ga policija angažuje, učestvovao je u podeli plena, a to se ogleda u tome što je davao kontradiktorne ili, pak, različite verzije događaja, od ranije je zapažena njegova neobjektivnost ili sklonost neistini, ranije je bio kažnjavao zbog prevare ili klevete, lažnog prijavljivanja, davanja lažnog iskaza, njegovi navodi u iskazu protivreče iskazima drugih lica, omogućio je saučesnicima bekstvo ili im je na drugi način pomagao, odnosno poboljšao položaj u krivičnom postupku.

Zlatno pravilo operativnog rada jeste da informator ostane anoniman, ako je to sa njim dogovoreno, a pogotovu kada njegovi iskazi doprinose pribavljanju drugih dokaza, odnosno indicija. Ukoliko se informator koji je delovao na konspirativnoj osnovi pojavi kao svedok na sudu, njegov iskaz će s aspekta objektivnosti biti problematičan. On će nastojati da svoju ulogu informatora prikrije ili joj prida sasvim drugi sadržaj od onog koji je postojao. Nastojće da samoinicijativno, ili u saradnji sa policijom, minimizira ili učini nejasnim svoj odnos sa organima otkrivanja, a neretko će i negirati da je takav odnos postajao ili će izbegavati da o njemu govori.

U policijama nekih zapadnih zemalja (poput SAD-a) razlikuju se oni informatori koji su pripadnici policije, pa su konspirativno inkorporirani u

tajne kriminalne organizacije, od onih koji nisu pripadnici policije već predstavljaju ljude od poverenja, a neretko i same kriminalce. I jedni i drugi nastoje da svoju ulogu informatora, kao i svoj stvarni identitet sačuvaju u anonimnosti. U svakom pojedinom slučaju različite su osnove i motivi takvog angažovanja, pravni odnos koji se stvara između informatora i policije, istinitost informacija, odnosno rizik dezinformisanja pa i namernog stimulisanja informatora, o čemu policija mora da vodi računa. Situacija se bitno razlikuje ukoliko je informator ugrađen u kriminalnu grupu policajac.

Policija u operativnom radu koristi svoje pripadnike, ili pak druga lica kao tzv. agente provokatore. Agent provokator obično nagovara neko drugo lice (koje je, po pravilu, pod operativnom obradom) da uradi neku nedozvoljenu radnju ili dovodi lice u slično iskušenje, a zatim ga lišava slobode odnosno preduzima prema njemu neke druge mere prinude. Agent provokator će uspešno obaviti svoj zadatak ako je žrtvu prethodno isprovocirao, a zatim je hvatanjem na delu liši slobode. Ovakvi postupci nisu svojstveni našim policijskim organima, mada kao metode nisu nepoznate u angažovanju policije.

Saradnja policije i građana može se ostvariti u pojedinačnim, ad hoc situacijama i u dužem periodu počev, po pravilu, od prve besplatne informacije do neodređeno duge saradnje koju tokom vremena policija treba da stimuliše ukoliko želi da informator nastavi takvu saradnju.

Po osnovu prikupljanja obaveštenja kriminalističke službe koriste i tradicionalne taktičke mere i metode u prikupljanju informacija od neposrednih izvora – najčešće poverljivih lica koja se angažuju iz kriminalnih sredina. Ovim operativnim vezama pribavljaju se podaci o namerama delinkvenata ili kriminalnih grupa, razjašnjavaju se krivična dela sa nepoznatim izvršiocom ili prikupljaju potrebni dokazi radi krivičnog gonjenja. Operativne veze mogu biti angažovane u konkretnom slučaju složenih operativnih zahvata ili za određenu pojavu u kriminalnoj sredini za koju prethodno nisu imale posebne instrukcije, niti su se takve pojave mogle predvideti.

Prema stepenu poverljivosti, vrsti i stepenu angažovanja u operativnoj delatnosti, operativne veze se mogu podeliti na informatore i saradnike. I jedni i drugi se angažuju na osnovu procene kriminalističke službe i uobičajene procedure. Da li će neko lice biti angažovano kao operativna veza zavisi od njegovih subjektivnih svojstava i objektivnih mogućnosti i, naravno, od

potreba službe. Subjektivna svojstva pretpostavljaju određeni stepen pouzdanosti, stabilnosti ličnosti, intelektualnih sposobnosti, diskretnosti, dok objektivne mogućnosti pretpostavljaju realne uslove pristupa kriminalnoj sredini. Ove veze se mogu angažovati iz kriminalne sredine ili se operativnim metodama mogu u nju infiltrirati.

Osnovi po kojima se ova lica angažuju su različiti: dobrovoljnost, patriotizam, razni vidovi i druge stimulacije, eventualna mogućnost oslobađanja od krivičnog, odnosno prekršajnog gonjenja i slično.

Prema našim merilima informatori su lica koja sopstvenim namernim angažovanjem dolaze do saznanja od značaja za kriminalističko operativno angažovanje policije. Takva lica ne pripadaju policiji, a njihov identitet, angažovanje i sadržaj informacija čuvaju se u strogoj diskreciji.

Prema tome, informatore možemo svrstati najmanje u dve grupe:

1. Informatore u koje policija ima puno poverenje, a koje je rezultat detaljnog proučavanja njihove ličnosti, prethodne saradnje i kontrole ponašanja ovih lica. Odnos između kriminaliste i ovih lica izgrađuje se i održava na osnovu poverenja i međusobnog uvažavanja. Neretko oni postaju i saradnici što predstavlja najkvalitetniji stepen informisanja. Oni svoju poziciju saradnika ostvaruju po osnovu ličnih poznanstava: profesionalnih, srodničkih, prijateljskih, sportskih i slično. Ova saradnja je, naravno, kvalitetnija ako je saradnik u situaciji da stalno donosi sadržajne informacije, ukoliko je prodoran, odan, diskretan, hrabar i uživa neograničeno poverenje kriminalne sredine. Informatori i saradnici su, po pravilu, stimulisani novčano ili na drugi način. Među tim licima mogu se naći kriminalci koji su veoma dragocen izvor informacija ukoliko se uspostavi dobra saradnja.

2. Informatori koji su članovi kriminalne grupe ili organizacije koja je vršila ili vrši krivična dela. Saradnja sa tim licima je utoliko dragocenija ukoliko policija ne može na drugi način da sagleda kriminalnu organizaciju iznutra. Informacije mogu da se odnose na bilo koje činjenice koje će doprineti otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju određene kriminalne delatnosti. Ova lica s obzirom na pomenute okolnosti mogli bismo svrstati u drugu grupu informatara. Budući da oni mogu informisati policiju o veoma značajnim podacima koji se odnose na krivična dela (njihovo planiranje i izvršenje, predmeti i tragovi, skrovišta i kretanje kriminalaca) to su ovi podaci veoma dragoceni kada je u pitanju otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela posebno nepoznatih izvršilaca i stvaranju uslova za njihovo lišenje slobode. U pitanju

je, po pravilu, neophodnost otkrivanja tajnog kriminalnog organizovanja, odnosno pripremanje vršenja krivičnih dela velike društvene opasnosti. Otuda je ova saradnja svrsishodna i opravdana i pored svih osporavanja njene moralnosti i humanosti. Ova lica su, međutim, izložena velikom riziku. Treba imati u vidu da ona narušavaju moralni kodeks kriminalaca zbog čega ih ostali kriminalci, ukoliko budu otkrivena, osuđuju na najgori prezir, a neretko i na smrt. Zbog svega toga treba u proceni informacija koje dostavljaju informatori – kriminalci biti skeptičniji i oprezniji nego kada informacije pružaju lica koja ne pripadaju kriminalnim grupama. Ova lica, ukoliko izvrše krivična dela nisu po našim zakonima oslobođena krivične odgovornosti, bez obzira na to što su informisala policiju (što im treba blagovremeno i predložiti).

Posebno je pitanje do koje mere informatori mogu biti angažovani po nalogu policije. Osnovna pravila, ustavna i zakonska, nalažu da aktivnost policije može da ide do one granice do koje ugrožavanje privatne i intimne sfere ličnosti nije u suprotnosti sa zakonskim, ustavnim i opšteprihvaćenim normama. Opravdanost primene pojedinih policijskih sredstava treba da bude srazmerna opasnosti koja pretila zaštićenim dobrima koja bi bila realno ugrožena da takvog angažovanja nema. Najočigledniji primer za to predstavlja aktivnost informatora koji je u stručnoj literaturi poznat kao agent provokator, čijih usluga se malo koja policija može odreći, ma koliko one izgledale problematične sa moralnog, odnosno humanog stanovišta.

S aspekta krivično procesnog prava iskazi ovih lica nemaju pravno relevantni značaj, jer zbog očuvanja anonimnosti oni se, po pravilu, ne pojavljuju u krivičnom postupku kao svedoci. Ukoliko lice koje pruži informaciju policiji želi da za organe pravosuđa ostane anonimno takve informacije imaju isključivo operativni značaj, s obzirom na to da je isključena mogućnost pojavljivanja takvih lica u krivičnom postupku u svojstvu svedoka. Policija po prethodnom obećanju i postignutom dogovoru njihov identitet održava u strogoj anonimnosti, a saradnja se obavlja dok je kriminalistički, odnosno operativno, opravdana.

Bez obzira na to što je cilj svake pribavljene informacije da se ona transformiše u procesno valjani dokaz, policija izvore sa kojima je zasnovala konspirativnu saradnju ni u kom slučaju ne sme da otkriva, odnosno da takve informatore predlaže kao svedoke u krivičnom postupku. Iako je reč o mogućnosti krunskog svedočenja, odnosno potencijalnim dokazima koji bi bili teško oborivi, policija će prekršiti osnovne norme moralnog policijskog

kodeksa ako postupi suprotno obećanjima datim informatoru. Po pravilu, takav postupak bi u velikoj meri umanjio poverenje u policiju onih bez kojih je policija ponekad nemoćna da efikasno deluje pri otkrivanju najtežih krivičnih dela i učinilaca.

U članu 225, stavu 1 i 2 Zakonika o krivičnom postupku samo delimično se objašnjava suština angažovanja organa unutrašnjih poslova na ostvarivanju ovog vida saradnje sa građanima. Zakonodavac je, polazeći od mogućnosti da postoje osnovi sumnje (ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo...), dao u zadatak organima unutrašnjih poslova da traže potrebna obaveštenja od građana. Međutim, problem i jeste u saznanju za osnove sumnje, te po pravilu, prve informacije o krivičnom delu i eventualnom izvršiocu. Njih relativno često saopštavaju organima unutrašnjih poslova informatori koji međusobnu saradnju zasnivaju na konspirativnoj osnovi. Informatori tokom daljeg operativnog rada (operativne obrade) doprinose produbljivanju saznanja, odnosno rasvetljavanju kriminalne delatnosti. Sticanjem osnovane sumnje, kada, po pravilu, prestaje konspirativna faza, a nastaje formalna (podnošenje krivične prijave, pokretanje krivičnog postupka), prestaje aktivnost informatora i ona se prenosi na druga kriminalna područja.

7. 4. Kriminalističke klopke kao sredstvo otkrivanja krivičnog dela i izvršioca

Saznanjem o krivičnom delu tek nastaje problem otkrivanja nepoznatog izvršioca. Ukoliko je takvo vršenje krivičnih dela učestalije i sukcesivno na određenom području, jedan od načina otkrivanja izvršilaca je uz pomoć takozvanih klopki (zamki, stupica). Klopke su efikasno kriminalističko operativno sredstvo otkrivanja nepoznatog učinioca ukoliko su stručno, pedantno i oprezno postavljene u odgovarajuće vreme i na odgovarajućem mestu. Klopke treba postavljati u mestu, u vreme i na način koje izvršilac nije očekivao, da bi se u punoj meri postigao efekat iznenađenja. U praksi je moguće postavljati različite klopke, ali se one mogu svrstati u sledeće grupe: tehničke klopke (fotoklopke i sl.); fizičke klopke (zaseda, praćenje, specijalno osmatranje); hemijske klopke; daktiloskopske klopke. Kako se neke od ovih klopki preduzimaju (postavljaju) u okviru pojedinih kriminalističkooperativnih radnji, o njima će biti više reči na odgovarajućem

mestu. Neke od njih se realizuju korišćenjem kriminalističko-tehničkog metoda, pa će ovde biti samo delimično obrađene.

Pojedine tehničke klopke se mogu uspešno adaptirati u obične predmete za svakodnevnu upotrebu (kamufliiranje fotoaparata, mikrofona). Za postavljanje klopki može se uspešno koristiti sistem televizijskih kamera. Kamere se postave i usmere na određena mesta koja treba zaštititi, odnosno osmatrati. Kablovima se povežu s monitorima u kontrolnoj prostoriji, tako da kontrolor uključivanjem određene kamere može na ekranu svoga monitora kontrolisati prostor oko objekta ili kretanje u zoni koju kontroliše. Sistem televizijskih kamera u našim tehničkim uslovima može se koristiti pri dnevnoj svetlosti ili u kombinaciji sa jakim osvetljenjem noću.

Radi obezbeđenja specijalnih objekata ugrađuju se sistemi za TV osmatranje prilikom osiguranja unutrašnjosti takvih objekata.

To filmsko snimanje je, na primer, moguće koristiti u dokumentovanju stvarnih događaja iz života koji predstavljaju krivična dela. Reč je o veoma značajnom tehničkom i vizuelnom sredstvu pri otkrivanju krivičnog dela i učinioca, naravno, ukoliko je kamera korektno snimila radnju krivičnog dela, odnosno lik izvršioca. Za tu svrhu se koriste skrivene kamere, s ciljem obezbeđenja od krađe u bankama, supermarketima i velikim robnim kućama. Specijalne male MINOX kamere uspešno se koriste kao sredstvo za dokumentovanje džepnih krađa. Poznati su, takođe, i specijalni uređaji i aparati za noćna osmatranja i snimanja.

Javno snimanje pojedinih događaja u različite svrhe može korisno poslužiti rasvetljavanju tih događaja sa kriminalističkog aspekta, na primer, automobilska nesreća kao posledica namere vozača, zatim zakonom dozvoljeni skupovi koji se kasnije pretvore u nedozvoljena ponašanja grupa i pojedinaca, drugi javni događaji koji se snimaju ili fotografišu. Mada se ovako prikupljena dokumentacija ne prihvata kao dokaz njen operativni značaj je nesumnjiv.

U istu svrhu se upotrebljavaju i svetlosni uređaji koji koriste IC zrake. Ovi uređaji su veoma pogodni za obezbeđenje mostova, prilaza rekama, uskih prolaza, skladišta, prostorija za čuvanje poverljive dokumentacije, banaka, vojnih objekata, a mogu se koristiti i kao zamke, odnosno koriste se prilikom postavljanja zasede. Ovaj svetlosni uređaj sa infracrvenim zracima sastoji se iz predajnika, prijemnika i signalne table. Predajnik emituje zrake i on se sa prijemnikom postavlja u takav odnos da vidljivi ili nevidljivi infracrveni zraci

prolaze pored objekata ili ulaza koji se štiti. Ovi uređaji se koriste i za zaštitu od provalnih krađa unutar objekata, odnosno za spoljašnju zaštitu objekata. Oni su, međutim, osetljivi na atmosferske prilike (magla, kiša, oluja) što im jako smanjuje vidljivost, a time i efikasnost zaštite.

Alarmni uređaji su tehnička sredstva koja, u slučaju prisustva lica na mestima gde su sredstva instalirana, reaguju zvučno ili vizuelno, a mogu i na oba načina, i upozoravaju na prisustvo lica (odnosno životinje) ili ga odvrćaju od vršenja krivičnog dela.

GLAVA OSMA

8. INDICIJE I VERZIJE

8. 1. Indicije – pojam i značaj

Indicije (osnovi sumnje, osnovi podozrenja) su utvrđene činjenice i okolnosti koje posredno ukazuju na mogućnost postojanja krivičnog dela, na određeno lice kao mogućeg izvršioca ili, pak, na druge činjenice ili okolnosti vezane za delo ili učinioca.

Postoje dve osnovne vrste činjenica koje su od značaja za otkrivanje krivičnog dela i učinioca i u vezi sa tim određivanje krivičnih sankcija u krivičnom postupku. To su indicije i pravnorelevantne činjenice (dokazi). Pravno relevantne činjenice sud utvrđuje primenom pojedinih radnji dokazivanja (istražnih radnji), a samo izuzetno i Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) vršenjem pojedinih istražnih radnji u krivično procesnoj formi.

Procesno pravno relevantne činjenice predstavljaju osnovu na kojoj se gradi krivični postupak. Na ove činjenice se u krivičnom postupku nadovezuju krivične sankcije koje izriče sud. Ove činjenice predstavljaju predmet izučavanja krivično procesnog prava, a njihove kriminalističke aspekte obradićemo u drugom delu knjige.

Indicije predstavljaju predmet angažovanja organa unutrašnjih poslova, po pravilu, u pretkrivičnom postupku, najčešće na osnovu vršenja pojedinih opštih operativnotaktičkih mera i radnji.

Indicije imaju veliki kriminalistički značaj, međutim, njihova dokazna vrednost je veoma sporna. Indicijalna metoda dokazivanja (kada se indicije uzimaju kao dokazi i na osnovu njih donose sudske odluke) primenjivana u prošlosti, dovođila je, po pravilu, do teških sudskih zabluda. Prema tome, značaj indicija je mnogo veći u fazi otkrivanja krivičnog dela i učinioca, odnosno, indicije su predmet svakog operativnog rada i nalaze se u osnovi svakog činjeničnog stanja ili dokaza.

Do indicija o krivičnom delu i učiniocu dolazi se na različite načine. Izvori saznanja o krivičnom delu i učiniocu su, ne samo u samoinicijativnoj delatnosti organa unutrašnjih poslova, već i u angažovanju mnogobrojnih subjekata, prvenstveno njihovim prijavljivanjem dela i izvršioca. Pojedine

indicije stiču se aktivnošću i drugih stručnih organa: kao što su državno tužilaštvo, poreska uprava, carinska služba, tržišna inspekcija itd. Na osnovu tih indicija Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), preduzima dalju aktivnost. Ako je u pitanju samoinicijativna delatnost organa unutrašnjih poslova, do indicija se, kao što smo istakli, dolazi vršenjem pojedinih operativno taktičkih mera i radnji na osnovu člana 225 ZKP-a.

Značaj indicija je u tome što predstavljaju početnu osnovu svakog kriminalističkog istraživanja. Indicije mogu biti manje ili više zasnovane na stvarnim činjenicama, a kriminalistika svojim metodama mora da utvrdi njihovu osnovanost. Poseban je problem kako doći do indicija, kako ih saznati, u onim situacijama kada je delo izvršeno na tajan i konspirativan način ili je, pak, takvo da kriminalna posledica nije uočljiva u spoljnom svetu.

U početnoj fazi otkrivanja krivičnih dela i učinilaca, indicije su polazna osnova na kojoj se gradi otkrivačka delatnost organa unutrašnjih poslova. S druge strane, indicije doprinose utvrđivanju dokaza ili predstavljaju osnovu za njihovo utvrđivanje. Taj put od indicija do dokaza (materijalnih i ličnih) ispunjen je operativno taktičkim merama i radnjama koje preduzimaju organi otkrivanja krivičnih dela i učinilaca. Pri tome se mnoge indicije tokom operativnog rada pokazuju kao neosnovane, druge kao delimično osnovane ili sasvim osnovane. Ponekad će indicije međusobno biti kontradiktorne, a ponekad će ići u istom pravcu. Eliminisanje onih, manje izvesnih i verovatnih, može se ostvariti samo upornim operativnim nastojanjem i radom uz pomoć logičkog zaključivanja.

Sam odnos indicija i na osnovu njih utvrđenih dokaza može biti različit. Ako su u osnovi utvrđenih dokaza prethodno saznate indicije, pa zatim proverene i potvrđene, činjenično stanje je potpuno utvrđeno, a dokazi čvršći.

Međutim, naknadno utvrđene indicije mogu ponekad da budu kontradiktorne sa već utvrđenim dokazima, što obavezuje organe unutrašnjih poslova na nove operativne napore u pravcu potvrđivanja, odnosno odbacivanja samih indicija ili pak, već pravno utvrđenih dokaza. Takav postupak stalnog proveravanja indicija (njihovog potvrđivanja, dopune ili odbacivanja) naročito je prisutan u toku otkrivanja krivičnog dela i učinioaca, do pokretanja krivičnog postupka, mada se on može protezati i na sam krivični postupak, prvenstveno istragu. Indicije imaju izuzetan značaj ukoliko je izvršilac krivičnog dela nepoznat, pa je potrebno da se on otkrije, rasvetli krivično delo i prikupe dokazi.

8. 2. Vrste indicija

Indicije možemo podeliti prema različitim kriterijumima. Za nas je značajna njihova podela prema delu i učioniocu, pa u tom smislu i postoje indicije koje se odnose na krivično delo i indicije koje se odnose na učinioca. Određenost indicija koje se odnose na krivično delo, u velikoj meri zavisi od posledice krivičnog dela i njenog manifestovanja u spoljašnjem svetu, s obzirom na to da postoje veoma raznovrsna krivična dela, kako ona čije su posledice pritajene i latentne, odnosno, koje se u spoljašnjem svetu teže uočavaju, tako i one koje su neposredne i vidljive. S druge strane, pojedine faze krivičnog dela, počev od pripremnih radnji do nastupanja posledice, su manje ili više indikativne, pa ih samim tim organi otkrivanja lakše ili teže saznaju.

Indicije se mogu podeliti i prema osnovnim elementima krivičnog dela na: mesto, vreme, način, motiv izvršenja. One se mogu javiti pre izvršenog krivičnog dela, u vreme izvršenog krivičnog dela ili posle njega.

Po sadržini indicije mogu biti lične i stvarne, materijalne i psihološke, uzročne i posledične. Po značaju mogu biti glavne i sporedne, opšte i posebne, verovatne i istinite.

Glavne indicije ukazuju na osnovne elemente bića krivičnog dela i ličnost učinioca, dok se sporedne odnose na otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, oblik vinosti i slično. Opšte indicije se odlikuju većom neodređenošću i javljaju se kod većine krivičnih dela, a posebne samo kod pojedinih. Prethodnoj klasifikaciji pripada i podela koja indicije razvrstava u zavisnosti od njihove prirode, na materijalne (vezuju se za materijalnu stranu dela i učinioca) i psihološke (vezuju se za unutrašnju, psihičku stranu ličnosti učinioca).

8. 2. 1. Prethodne, istovremene i naknadne indicije

U odnosu na faze izvršenja krivičnog dela podela na prethodne, istovremene i naknadne indicije ima poseban operativni značaj, ne samo za sprečavanje krivičnog dela nego i za njegovo otkrivanje.

Kao indicije pre izvršenja krivičnog dela javljaju se: izražavanje spremnosti za izvršenje krivičnog dela, postojanje motiva, sumnjivo držanje, naročito ranije osuđivanog, sklonost devijantnom ponašanju, psihofizička

svojstva, profesionalna znanja i veštine, poznavanje okolnosti koje pogoduju izvršenju.

Među indicijama koje se odnose na izvršenje krivičnog dela (radnja, posledica, uzročna veza) posebno su značajne indicije: prisustvo na mestu izvršenja krivičnog dela, posedovanje sredstava izvršenja, profesionalna znanja i veštine, motiv za učešće u vršenju krivičnih dela i samo učestvovanje u delu.

Mada su indicije činjenice koje se u postupku utvrđuju kao i sve druge činjenice, one su više faktičke, a manje pravno relevantne činjenice. Da li će jedna činjenica nakon njenog utvrđivanja postati pravno relevantna (dokaz) ili faktička, zavisi od dva uslova: formalnog (procesnog) i materijalnog (faktičkog). Formalni se odnosi na način i formu utvrđivanja te iste činjenice, pri čemu je za postojanje dokaza neophodno da su pribavljene istražnim radnjama (radnjama dokazivanja).

Za indicije takav uslov nije potreban, njih je moguće pribaviti preduzimanjem opštih operativnih radnji. Kada su u pitanju materijalni uslovi, oni se pre svega odnose na sadržajnu stranu: u kojoj je meri određena činjenica meritorna s aspekta njene istinitosti, osnovanosti i objektivnosti. Nivo istinitosti koji predstavlja osnove sumnje odgovarao bi indicijama, dok bi činjenice koje imaju stepen izvesnosti, sadržajno imale značaj dokaza.

Naravno, ovaj materijalni uslov je manje određen i precizan, odnosno on je precizan u onoj meri koliko je moguće razlikovati osnove sumnje od osnovane sumnje, verovatnoće ili izvesnosti.

Formalni uslov je određeniji za razlikovanje, s tim što i same istražne radnje nemaju za rezultat isključivo dokaze u pravno relevantnom smislu, već i indicije čiji je posredni dokazni značaj u postupku nesporan, između ostalog i zbog postojanja slobodnog sudijskog uverenja. Obrnuto, opštim operativno taktičkim radnjama ne mogu se pribaviti dokazi kao pravno relevantne činjenice, već samo indicije.

Indicije koje se odnose na stanje i period po izvršenom krivičnom delu u vezi su sa tragovima krivičnog dela koji se mogu naći na izvršiocu, žrtvi ili na licu mesta, učešćem u događaju, korišću od izvršenog krivičnog dela, psihičkim dejstvom koje ima krivično delo na izvršioca (a koje se ogleda u njegovom sumnjivom držanju, neuverljivom objašnjavanju određenih okolnosti koje se odnose na izvršeno krivično delo ili izvršioca).

Da bi indicije bile od značaja za dokazivanje, u sklopu dokaza i dokaznih

informacija, kao i slobodnog sudijskog uverenja, treba da su određene i jednoznačne, pogodne za deduktivno zaključivanje, da su podudarne, da ih je veći broj i da su u kauzalnom odnosu sa krivičnim delom.

Indicije mogu upućivati na određeno lice, kao izvršioca krivičnog dela. Tako, na primer, u plućima utopljenice nije pronađena voda, iako je njen suprug tvrdio da je skočila u bunar i izvršila samoubistvo. To znači da je bačena u bunar mrtva, što indicira na ubistvo od strane supruge, ili nekog drugog lica.

Taktika i metodika otkrivanja kriminalne delatnosti pojedinih lica najčešće je usmerena prema sledećim činjenicama: da li su ta lica i ranije vršila istovrsna dela, na sličan ili različit način, da li su određena lica mogla da imaju motiv za izvršenje baš tog krivičnog dela, da li je utvrđeno njihovo prisustvo pre kriminalnog događaja, u vreme kriminalnog događaja i posle njega na mestu izvršenja krivičnog dela, u kojoj meri pojedina lica poseduju znanja i veštine za vršenje baš tih krivičnih dela, odnosno, da li su njihova telesna svojstva takva da su mogla da izvrše određeno krivično delo, u kojoj meri se na pojedinim licima ispoljavaju ili ogledaju psihičke implikacije izvršenog krivičnog dela, da li po izvršenom delu neka od lica poseduju ili raspolazu predmetima krivičnog dela, odnosno imaju li neke koristi od izvršenog dela i slično.

Za praktičan rad organa unutrašnjih poslova najinteresantnije su indicije koje se pojavljuju češće i na osnovu kojih se mogu postavljati manje ili više realne verzije, odnosno pretpostavke o krivičnom delu i izvršiocu. To su sledeće indicije: indicija o načinu izvršenja krivičnog dela, indicija o sumnjivom držanju, indicija o motivu, telesna svojstva kao indicija, prisustvo na mestu kriminalnog događaja kao indicija, posedovanje i rasturanje predmeta koji potiču od krivičnog dela kao indicija, neosnovano bogaćenje, kao i nesrazmerno trošenje novca, česta putovanja u inostranstvo bez vidljivog razloga kao indicija, ispoljavanje volje za izvršenje krivičnog dela (verbalno ili na neki drugi način), određene veštine, profesionalna znanja i navike kao indicija, poznavanje prilika i okolnosti, mesto i vreme kao indicija.

8. 2. 2. Operativne indicije

8. 2. 2. 1. Način izvršenja krivičnog dela kao indicija

Preduzimajući određene kriminalne aktivnosti većina učinilaca ostavlja iza sebe pečat prepoznatljivosti, koji se može manifestovati izborom objekta napada, mesta, vremena, sredstva i preduzete radnje u fazi pripreme, tokom izvršenja krivičnog dela i nakon toga. Ukoliko se utvrdi da postoje specifične okolnosti koje ukazuju na navedene elemente, velika je verovatnoća da iz njih proistekne osnov sumnje o međusobnoj povezanosti učinjenih dela, tj. o okolnosti da ih je učinilo isto lice, odnosno ista grupa. U operativnom radu se tada može poći od već poznatih učinilaca, koji su u kriminalističke evidencije uvedeni upravo zbog ispoljavanja osobenosti u izvršenju krivičnih dela, a faktički su bili u mogućnosti da učine novo krivično delo. Isto tako, zaticanje učinioaca na izvršenju krivičnog dela, odnosno njegovo otkrivanje na drugi način, predstavlja osnov za njegovo dovođenje u vezu sa drugim nerasvetljenim krivičnim delima koja su izvršena na isti ili sličan način, kao i delo zbog kojeg je lišen slobode.

8. 2. 2. 2. Sredstva izvršenja kao indicija

Na vrstu i karakteristike sredstava izvršenja krivičnog dela mogu ukazivati: način izvršenja dela, pronađeni tragovi i delovi upotrebljenih sredstava, ali i iskazi očevidaca, oštećenih, žrtvi i drugih lica. Nakon utvrđivanja grupne pripadnosti upotrebljenih sredstava, važno je, između ostalog, odgovoriti na sledeća pitanja: kakva su to sredstva, da li je potrebna posebna stručnost za njihovu upotrebu, ko ih proizvodi ili prodaje, ko ih je posedovao ili ih još poseduje, odnosno kome su bila dostupna, da li ih poseduje osumnjičeni itd.

Sredstvo za koje se pretpostavlja ili je u većoj ili manjoj meri, izvesno da je upotrebljeno za izvršenje krivičnog dela, može biti pronađeno vršenjem uviđaja na licu mesta, pregledom i pretresanjem, upotrebom službenih pasa, na osnovu iskaza o tome gde se nalazi, kome je prodato ili ustupljeno, gde je odbačeno ili uništeno. Nakon pronalaženja takvih sredstava, neophodno je utvrditi: da li su posledice učinjenog dela mogle biti prouzrokovane

pronađenim sredstvom; da li je pronađeno sredstvo (npr. otrovna supstanca) po svom hemijskom sastavu i drugim karakteristikama identično sa materijalom pronađenim na licu mesta; da li su tragovi na licu mesta načinjeni pronađenim sredstvom; da li na pronađenom sredstvu ili njegovoj ambalaži ima tragova sa lica mesta i tragova učinioca; da li je moguće uklapanje sa delovima predmeta nađenim na licu mesta; da li očevici mogu prepoznavanjem identifikovati upotrebljeno sredstvo.

Na osnovu pronađenih sredstava izvršenja krivičnog dela ne sme se olako zaključivati o identitetu učinioca, budući da izvršioci mogu upotrebiti sredstva koja nisu njihovo vlasništvo, niti su u njihovom stalnom i drugima poznatom posedu (krišom su uzeti i korišćeni), pa ih stoga namerno ostavljaju na licu mesta ili ih, pak, podmeću radi fingiranja. U radu na rasvetljavanju krivičnog dela, osim sredstava izvršenja, mogu se pronaći i drugi predmeti koji mogu da ukažu na sujeverje učinioca, njegovu pripadnost određenoj profesiji, etno i mikrogeografske karakteristike regiona iz kojeg potiču i slično.

8. 2. 2. 3. Sumnjivo ponašanje određenog lica kao indicija

Sumnjivo ponašanje, koje se javlja kao posledica psihičkog opterećenja učinioca ostvarenim krivičnim delom (usled postojanja svesti o delu, osećanja krivice i straha od otkrivanja, osude sredine i kazne), ne manifestuje se u istoj meri i na isti način kod svih lica. Do neznatnog ispoljavanja ili čak potpunog odsustva sumnjivog ponašanja učinioca krivičnog dela, dolazi često i zbog toga što on ima potpuno drukčiji sistem vrednosti od onog koji je prihvaćen u određenom društvu. To je, naročito, slučaj kada je izvršenim delom učinilac ostvario izvesnu korist, razrešio dugogodišnji problem, ostvario neki viši cilj i slično.

Učinilac dela može na sebe skrenuti pažnju, između ostalog: bekstvom, sakrivanjem, čestom promenom adrese stanovanja, nošenjem lažnih isprava, menjanjem fizičkog izgleda, nadimka i navika (traženjem utehe u alkoholu, preteranim trošenjem novca u igrama na sreću, na kocki i sl.), korišćenjem znakova iz sujeverja, povratkom na mesto krivičnog događaja, samoprijavljivanjem ili samoodavanjem o izvršenju lakšeg krivičnog dela, tajnim sporazumevanjem sa drugim osumnjičenim licima, traženjem kupaca za određenu robu, prijavljivanjem fingiranog krivičnog dela, podmetanjem

lažnih tragova, pisanjem anonimnih pisama u kojima ukazuje na tobožnje motive izvršenja i učinioca, neuobičajeno velikim interesovanjem za rezultate i pravac delovanja organa otkrivanja (već pri vršenju obezbeđenja lica mesta i uviđaja), za pojavu novih svedoka i ono o čemu su oni govorili; stalnom i neodoljivom potrebom da priča o događaju (čak i kada su ga drugi, smatrajući ga rasvetljenim, potisnuli u zaborav), neodazivanjem na pozive i izbegavanjem susreta sa policijom, preteranom predusretljivošću ili simuliranjem bolesti i pojedinih emotivnih stanja pri obavljanju razgovora, odbrambenim stavovima i lošim pravdanjem pri obavljanju informativnog razgovora, nastojanjem da pri razgovoru sazna definitivno mišljenje policije o događaju, nuđenjem alibija za određeno vreme (uprkos činjenici da pri rasvetljavanju događaja vreme izvršenja nije precizno utvrđeno, odnosno nije poznato širem krugu ljudi), nesmotrenim iznošenjem detalja koji su mu mogli biti poznati prvenstveno zbog učešća u delu.

Na kraju, treba ukazati na to da česta putovanja lica bez nekog vidljivog razloga predstavljaju sumnjivo ponašanje koje ne mora biti posledica psihomotornog nemira učinioca, već bitan uslov uspešnog izvršenja pojedinih krivičnih dela (prevare, nedozvoljene trgovine i krijumčarenja, provalne krađe, razbojništva, rasturanja falsifikovanih novčanica, špijunaža i sl.).

8. 2. 2. 4. Motiv za izvršenje krivičnog dela kao indicija

Motiv se može odrediti kao unutrašnji pokretač i regulator ljudskog ponašanja. On se često javlja kao indicija na osnovu koje se u fazi otkrivanja i rasvetljavanja konkretnog krivičnog događaja mogu sačiniti pretpostavke o tome šta se desilo, o obliku vinosti i psihičkom odnosu učinioca prema delu, kao i o određenom licu kao učiniocu (u poslednjem slučaju posebno je značajan ukoliko je individualan). Motivi izvršenja krivičnog dela utvrđuju se na osnovu mnoštva činjenica koje se ispoljavaju u spoljašnjem svetu. Pri tome su od naročitog značaja:

– Vrsta dela (valja imati na umu da se osim jednog ili više tipičnih motiva za konkretnu vrstu učinjenog dela – koristoljublje kod krađe, mržnja, osveta i ljubomora kod ubistva, kod određenog učinioca mogu javiti i drugi, veoma specifični, individualni motivi, npr. silovanje može biti motivisano ne samo zadovoljenjem seksualnog nagona, već i osvetom, političkim i drugim, za ovo

delo, neuobičajenim motivima).

– Vreme, mesto i objekt izvršenja (podmetanje požara u zbornici škole i na kraju školske godine ili prodavnici pred popis; ubistvo jednog od pretendenta na nasleđe u toku ostavinske rasprave, aktiviste političke stranke pred izbor, očevica u toku sprovođenja kriminalističke obrade ili vođenja krivičnog postupka itd.).

– Način i sredstvo izvršenja (nanošenje velikog broja ubodnih rana nožem kod ubistva ukazuje na mržnju učinioca, premetačina u stanu ubijenog, izvrtanje džepova i skidanje nakita na koristoljublje kao motiv ubistva).

Prilikom utvrđivanja motiva izvršenja krivičnog dela treba biti veoma oprezan s obzirom na to da postoji mogućnost fingiranja dela (učinilac se trudi da učini očiglednim postojanje fingiranog dela, načina i sredstava tobožnjeg izvršenja, pa s tim ciljem odstranjuje stvarne tragove i ostavlja nove, koji treba da ukažu na tobožnji motiv izvršenja i na neko drugo lice kao učinioca). Uz to, motivacioni proces pojedinih lica može da ima određene specifičnosti (naročito kod lica koja pokazuju znake duševnih poremećaja, odnosno oboljenja), a moguće je da dođe i do grešaka prilikom opažanja, odnosno u voljnoj i intelektualnoj aktivnosti učinioca (npr. cilj preduzete radnje se ne poklapa sa posledicom, usmrćeno je pogrešno lice i sl.).

8. 2. 2. 5. Karakter izvršioca kao indicija

Karakter je trajna psihofizička crta ličnosti koja treba, u skladu sa odgovarajućim regulativnim principima, da kontroliše čovekove reakcije, zbog čega se javlja kao značajna orijentaciono eliminaciona indicija. Učinjeno delo može, u većoj ili manjoj meri, biti pokazatelj ličnosti učinioca (njegove podmuklosti, brutalnosti, svireposti, sadizma, perfidnosti, temeljitosti, dovrtljivosti, lukavstva, hladnokrvnosti, kolebljivosti, povodljivosti i sl.). Ova okolnost je od naročitog značaja prilikom otkrivanja i razjašnjavanja krivičnih dela koja se ređe dešavaju, pri čemu objekt napada, mesto, vreme, način i sredstva izvršenja pokazuju izvesne specifičnosti. U takvim situacijama je, po pravilu, najvažnije dati ispravan odgovor na pitanje ko je bio u stanju da učini dato krivično delo. Treba, međutim, voditi računa da učinjeno krivično delo može biti u protivrečnosti sa opštim crtama ličnosti i ranijim ponašanjem lica. Ovo je naročito važno u slučaju kada je izvršenje dela praćeno sticajem

neuobičajenih okolnosti. S druge strane, činjenje dobrih dela i korektno ponašanje može biti samo paravan iza kojeg neko skriva svoju pravu ličnost i tajno kriminalno delovanje.

8. 2. 2. 6. Telesna svojstva izvršioca kao indicija

Činjenice koje ukazuju na telesna svojstva učinioca (pol, lični opis, specifična gestikulacija i hod, boja i druge odlike glasa) mogu biti utvrđene na osnovu načina izvršenja krivičnog dela (ubistvo zadavljenjem), predmeta (naročito odeće i obuće) i tragova pronađenih na licu mesta, iskaza dobijenih od očevica, žrtve, oštećenog ili drugog lica, kao i na osnovu drugih relevantnih okolnosti (velika težina odnetog predmeta, mali otvor na provaljenom zidu i sl.).

8. 2. 2. 7. Prisustvo na mestu kriminalnog događaja kao indicija

Utvrđeno prisustvo na mestu krivičnog događaja predstavlja osnov za sumnju o učešću u izvršenju krivičnog dela. Ova okolnost se može utvrditi ako je policija zatekla lice na mestu izvršenja dela, pomoću predmeta i tragova koje je lice ostavilo na mestu događaja, odnosno onih koji potiču sa mesta događaja, a nađeni su kod njega, pomoću informacija dobijenih od građana, na osnovu poznavanja uobičajenog stanja na određenom mestu, i uz upotrebu službenih pasa. U operativnom radu planiranom na osnovu ove indicije treba biti veoma oprezan, s obzirom na mogućnost podmetanja predmeta i tragova (kako bi se ukazivalo na pogrešno lice), na greške u opažanju, subjektivnost u davanju iskaza i slično. S druge strane, prisustvo na mestu izvršenja dela se može utvrditi ne samo na osnovu okolnosti koje se vezuju za vreme izvršenja, nego i za period koji je prethodio, odnosno usledio izvršenju dela.

8. 2. 2. 8. Posedovanje i rasturanje predmeta krivičnog dela kao indicija

Ukoliko su preduzimanjem odgovarajućih mera i radnji kod lica pronađeni predmeti za koje se zna ili se pretpostavlja da su nastali ili su pribavljeni krivičnim delom, to predstavlja značajnu indiciju o vezi držaoca

predmeta sa učinjenim krivičnim delom. U takvom slučaju treba utvrditi najpre od kog krivičnog dela oni potiču, a potom i okolnosti pod kojima su došli u posed lica kod kojeg su pronađeni (neovlašćenom proizvodnjom, protivpravnim oduzimanjem, utajom, prikrivanjem, primanjem radi popravke, dobijanjem na poklon i sl.).

8. 2. 2. 9. Neosnovano bogaćenje i nesrazmerno trošenje novca kao indicija

Naglo bogaćenje i preterano trošenje novca može poslužiti kao osnov za pretpostavku o kriminalnoj delatnosti lica ukoliko ono nema, ili nije imalo, izdašan, stalan ili povremen, legalan izvor prihoda. Sama priroda ove indicije ukazuje, pre svega, na konkretno lice kao izvršioca krivičnog dela iz grupe dela kojima se pribavlja protivpravna imovinska korist, a ako postoje i druge indicije koje ukazuju na to isto lice, onda se može govoriti i o konkretnom krivičnom delu. Najčešće su to krivična dela iz oblasti imovinskog kriminaliteta, ali se može raditi i o drugim krivičnim delima čijim se izvršenjem pribavlja imovinska korist (razni oblici falsifikovanja, nedozvoljena trgovina, primanje mita, krivična dela protiv života i tela, špijunaža itd.).

8. 2. 2. 10. Ispoljavanje volje za izvršenje krivičnog dela kao indicija

Ova indicija se može manifestovati nizom ponašanja koja predstavljaju, pre svega, posledicu uzbuđenja i nemira nastalog nakon donošenja odluke o izvršenju krivičnog dela, kao i nastojanja budućeg učinioca da stvori optimalne uslove za donošenje odluke o izboru napadnutog objekta, mestu i vremenu kada će delo izvršiti, potrebnim sredstvima koja će tom prilikom koristiti, angažovanju saučesnika ako su nužni, kao i o merama koje treba da onemoguće njegovo otkrivanje, odnosno lišenje slobode.

Ova indicija može se ispoljiti: pripremanjem za izvršenje dela i njegovim planiranjem (osmatranjem objekata, pravljenjem fotografskih snimaka, skica i crteža objekta koji se želi napasti, praćenjem žrtve, prikupljanjem obaveštenja iz sredstava informisanja, pribavljanjem sredstava izvršenja, alata, maski, sredstava veze i transporta, fizičkim vežbanjem, s ciljem

povećanja snage i sticanja kondicije, menjanje izgleda); pripremom alibija; pribavljanjem lažnih dokumenata (posebno kad se kaže: pola para odmah, a pola posle obavljenog posla); obaveštavanjem o licima koja će im omogućiti sakrivanje, odnosno prikrivanje predmeta koji su upotrebljeni za izvršenje ili su pribavljeni krivičnim delom; interesovanjem za potencijalne kupce; verbalnom, odnosno realnom pretnjom da će krivično delo biti učinjeno (pri tome, treba voditi računa o različitim mogućnostima zloupotrebe kojima može pribeći učinilac, npr., tako što će za izvršenje krivičnog dela iskoristiti sredstvo lica koje je pretilo, ostaviti njegov predmet na mestu događaja, učiniti delo na taj način da fingirani motiv izvršenja ukazuje na lice koje je pretilo i sl.); različitim oblicima sumnjivog ponašanja (npr. nošenjem lažnih isprava, besciljnim lutanjem i sl.). Navedeni načini ispoljavanja volje za izvršenje krivičnog dela, ukoliko se za njih sazna pre no što delo bude učinjeno, tretiraju se kao znaci upozorenja (otkrivaju se kriminalističko informativnom delatnošću), a po njegovom ostvarenju ukazuju na mogućeg učinioca.

8. 2. 2. 11. Profesionalna znanja i veštine kao indicija

U pojedinim slučajevima način izvršenja, tragovi i druge okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno, mogu ukazivati na profesiju, navike i veštine kojima učinilac vlada. Tako, na primer, način na koji je raskomadan leš može ukazivati na profesiju učinioca – hirurk, patolog, mesar; kvalitetan falsifikat umetničkog dela na to da je učinilac školovan ili talentovan umetnik određenog profila; provalna krađa ušunjavanjem u stanove na višim spratovima ukazuje na izuzetnu spretnost učinioca; način vezivanja čvora na profesiju ili veštinu, npr. mornar, alpinista. Pri izvršenju krivičnog dela učinilac može pokazati i umešnost u rukovanju oružjem, poznavanje borilačkih veština i slično.

8. 2. 2. 12. Poznavanje određenih prilika i okolnosti kao indicija

Postojanje indicije o tome da je učinilac poznavao i iskoristio okolnosti koje nisu svima poznate, može se utvrditi na osnovu izbora napadnutog objekta, vremena, mesta, načina i sredstava izvršenja. Ova indicija postaje posebno značajna u slučajevima kada su iskorišćene okolnosti bile poznate ograničenom broju ljudi čiji je identitet poznat. Na primer, ukoliko se utvrdi da je prilikom krađe iz objekta sa više prostorija obijena samo jedna od njih, s tim da u njoj nije vršena premetačina ili je ona fingirana, a otvoren je samo sto u čijoj su se fioči nalazili vredni predmeti (dokumentacija, novac, zlato), realno se može pretpostaviti da je učinilac (podstrekač, pomagač, izvršilac ili saizvršilac) neko kome su detalji o rasporedu prostorija i predmeta poznati od ranije.

8. 3. Verzije – pojam, vrste, planiranje

Verzije su misaone konstrukcije (radne pretpostavke) o krivičnom delu ili učiniocu sačinjene na osnovu indicija, odnosno prikupljenog operativnog materijala, čiju osnovanost treba da potvrdi ili opovrgne dalja delatnost u okviru operativnog plana, odnosno kriminalističke obrade.

Planiranje pretpostavki – verzija jedna je od najznačajnijih kriminalističkih metoda. Ova metoda je nužno uslovljena nedostatkom potpunih i istinitih informacija o krivičnoj stvari, pa planiranjem verzija i njihovom proverom treba da se rasvetli kriminalni događaj i otkrije izvršilac. Postavljanjem dve ili više raznovrsnih verzija pruža se mogućnost uspešnog rasvetljavanja krivične stvari, pa samim tim i pokretanja i vođenja krivičnog postupka. Verzije treba postavljati prilikom otkrivanja bilo koje krivične stvari, čak i kada činjenično stanje nesumljivo ukazuje na određena rešenja.

8. 3. 1. Kriminalističke hipoteze

Hipoteza pretpostavlja tipičan sistem istraživanja, pri čemu se treba pridržavati određenih pravilnosti među činjenicama.

Hipoteze su u velikoj meri prisutne u pretkrivičnom postupku (područje heurističke kriminalistike), pre svega radi postavljanja diferencijalne

dijagnoze. U krivičnom postupku (područje silogističke kriminalistike), hipoteze služe za popunjavanje pojedinih praznina koje se, inače, nadomešćuju iskustvom. Njima se pretpostavljaju pojedini odnosi, razlozi, uzroci, pravilnosti događanja, kao i zakonitosti utvrđivanja činjenica koje su u vezi sa krivičnom stvari.

Da bi hipoteza bila pravilno postavljena, ona treba da bude uslovljena logičkim pretpostavkama opšteg karaktera, pa tek potom posebnim kriminalističkim sadržajem. Istraživanjem će se pokazati da li je hipoteza bila osnovana, da li je njome pretpostavljeno rešenje i jedino moguće.

Istraživanje, odnosno dokazivanje hipoteza u kriminalistici ima određene specifičnosti u odnosu na njihovo dokazivanje uopšte. Mogućnosti dokazivanja kriminalističkih hipoteza su ograničene, jer je i važnost naučnih zakona, po pravilu, uža nego kod hipoteza u naučnim istraživanjima opšteg karaktera.

Kriminalističke hipoteze se u operativnoj praksi nazivaju verzijama. Verzija ima sve karakteristike hipoteze i njena specifičnost se odnosi na to što objašnjava nastanak, svojstva međusobne veze, odnose i okolnosti koje su u vezi sa krivičnim delom, izvršiocem, žrtvom i slično.

Upotreba verzija u pretkrivičnom postupku ima nešto drukčiji smisao i svrhu nego u krivičnom. Međutim, i za područje silogističke kriminalistike verzije su takođe značajne, budući da su najvećim delom usmerene u pravcu obezbeđivanja dokaza. Samo postavljanje verzija nije formalna, već neformalna, neprocesna delatnost. To se posebno odnosi na heurističku kriminalističku delatnost. Neophodno je da postoje najmanje dve verzije (verzija i protivverzija).

Za ispravno postavljanje kriminalističkih verzija neophodno je, najpre, poznavati osnove logičkog mišljenja i uz to posedovati odgovarajuće kriminalističko znanje koje omogućava postavljanje tzv. tipičnih, a potom sve konkretnijih verzija. Tipične verzije se izvode logičkim zaključivanjem iz modela obrazovanog na osnovu u praksi najčešće susretanih načina nastanka i odvijanja kriminalnih događaja i sačinjavaju se na samom početku rada.

Štaviše, operativne verzije postavljaju se ne samo u osnovi operativnog plana za rasvetljavanje konkretnog krivičnog događaja i otkrivanje učinioca, već i s ciljem sprečavanja kriminalne delatnosti. S obzirom na to, verzije se mogu podeliti na preventivne i represivne. Preventivne verzije se mogu postavljati i na osnovu opšte sumnje o mogućnosti nastupanja kriminalne

posledice u okviru kriminološke prognoze (na primer, nestankom nekog proizvoda na tržištu realno je očekivati šverc, nastupanjem turističke sezone, realna je procena vršenja većeg broja krivičnih dela krađa, saobraćajnih nezgoda, deviznih prekršaja, krivičnih dela falsifikovanja novca, krivičnih dela špijunaže). U odnosu na ove okolnosti moguće je stvarati preventivne verzije, dok bi represivne bile one koje stvaraju organi unutrašnjih poslova u pretkrivičnom postupku, odnosno javni tužilac ili sudija za prethodni postupak (u skladu sa ZKP) u prethodnom krivičnom postupku, u skladu sa prikupljenim indicijama i dokaznim informacijama o krivičnom delu i učiniocu.

Kriminalistička pravila postupanja sa verzijama podjednako su značajna kako za pretkrivični, tako i za krivični postupak.

Naravno da eliminisanje pojedinih činjenica i na njima zasnovanih verzija mora da bude usklađeno sa utvrđivanjem onih činjenica koje su prema objektivnoj situaciji logičnije i osnovanije, pa samim tim, pružaju realniju bazu za utvrđivanje materijalne istine.

Broj i sadržaj verzija nije unapred određen. On mora biti u skladu sa racionalnošću i celishodnošću operativnog postupanja. U planiranju verzija treba biti veoma objektivan i planirati verzije koje su realne, kako one koje idu na štetu osumnjičenog, tako i one koje idu u njegovu korist. Ukoliko je indicija manje, odnosno, što su znanja oskudnija, utoliko treba sačiniti više verzija. Ovo može da izgleda kontradiktorno sa realnošću verzija, ali samo naizgled, jer nepouzdanost i neodređenost saznanja uvek stvara veći broj mogućnosti, pa samim tim i osnovu za sačinjavanje više verzija.

Prilikom postavljanja verzija neophodno je sačiniti najmanje dve verzije. Sužavanje mogućeg ishoda samo na jednu verziju umanjilo bi mogućnost utvrđivanja objektivne istine, a uvećalo mogućnost nastanka kriminalističkih pa i sudskih zabluda. Postoje različite podele verzija od kojih je najlogičnija podela na opšte (pretpostavke o predmetu dokazivanja); verzije po elementima krivičnog bića i posebne (pretpostavke o dokaznim činjenicama).

Veoma je značajno da pojedine činjenice i podaci koji služe kao osnova verzija nisu u suprotnosti jedni sa drugima niti, pak, sačinjenim verzijama. Može se desiti da rezultati preduzetih radnji protivreče jedni drugima, pa samim tim, postoji nemogućnost utvrđivanja stanja za koje bi se moglo kazati da je definitivno. To je, međutim, osnova za podelu verzija na podudarne i kontradiktorne.

Postoji više vrsta verzija. Za operativno postupanje je interesantna podela

na opšte i posebne. Opšte verzije mogu biti optužne i odbrambene, u zavisnosti od toga na koje su činjenice usmerene – one koje treba da obezbede odbrambene, ili optužne dokaze. Opšte verzije čine konstrukciju rasvetljavanja krivične stvari, za razliku od posebnih verzija koje se planiraju u okviru opštih i odnose se na pojedine uže elemente krivičnog dela (o subjektu, objektu, motivu, načinu izvršenja sl.). Posebne verzije se planiraju u okviru opštih i njima su usmerene. Njihov zadatak je da dopune opšte verzije konkretnim sadržajima. Osim toga, verzije mogu biti preliminarne, radne i pomoćne, glavne i sporedne, osnovne i dopunske.

8. 4. Planiranje operativnog rada na osnovu indicija i verzija

U ovoj dinamičkoj aktivnosti u kojoj se prikupljaju nove indicije i odbacuju nepotvrđene, misaoni proces i logično zaključivanje imaju izuzetan značaj. Da bi ovaj intelektualni napor bio u skladu sa operativnim radom treba da se zasniva na rezultatima preduzetih mera i radnji po osnovu dobro organizovane operativne delatnosti i to, počev od dobijanja prvih saznanja, do sticanja osnovane sumnje, kada, po pravilu, prestaje nadležnost organa unutrašnjih poslova i nastaje aktivnost drugih organa.

Pre ili kasnije, na osnovu stečenih osnovna sumnje ili indicija, celishodnost daljeg pretkrivičnog postupanja zahteva njegovo planiranje da bi se izbeglo neorganizovano, spontano i neracionalno postupanje. Ovo planiranje se sastoji u donošenju plana koji treba da obuhvati verzije metodološki sistematizovane i po njima predviđene operativnotaktičke mere i radnje. Krajnji smisao plana sadržan je u odgovoru na osnovna, tzv. zlatna pitanja kriminalistike.

GLAVA DEVETA

9. "ZLATNA PITANJA" KRIMINALISTIKE

Osnovna, "zlatna pitanja" kriminalistike su u vezi sa objektivnom stranom i subjektivnim elementima krivičnog dela u fazi rasvetljavanja, razjašnjenja i presuđenja. U objektivnu stranu spadaju pitanja: šta se desilo (krivično delo, prekršaj, običan događaj), gde se desilo (mesto radnje kao i svako mesto gde se mogu naći tragovi i predmeti u vezi sa krivičnim delom), kako se desilo (način pripreme vršenja i prikrivanja krivičnog dela) i čime je izvršeno (sredstva izvršenja).

Pitanja koja se odnose na subjektivnu stranu razjašnjenja dela su: sa kime je izvršeno (upućuje na saučesništvo), zašto je izvršeno (odnosi se na motiv), nad kime je izvršeno (ko je žrtva i mogući viktimološki aspekt) i ko je izvršilac. Osnovna zlatna pitanja kriminalistike najvećim delom se upravo i odnose na otkrivanje izvršioca.

9. 1. Šta se desilo?

Reč je o vrlo značajnom pitanju koje se nameće neposredno po saznanju za događaj kojim se može potvrditi ili demantovati sumnja o tome da je u pitanju krivično delo. Od osnovanosti saznatih činjenica zavisi da li će se Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) i angažovati u konkretnom slučaju. Takođe, vrsta i karakter događaja (krivično delo, prekršaj, privredni prestup, zades itd.) uticaće na pravac daljeg angažovanja OUP-a, konkretne zadatke i osnovna taktička pravila postupanja. Ukoliko se potvrde osnovi sumnje o izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti, ovlašćena službena lica organa unutrašnjih poslova su dužna da preduzmu potrebne mere, s ciljem da se pronađe učinilac krivičnog dela i spreči njegovo bekstvo ili sakrivanje, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu da posluže kao dokaz, odnosno da se prikupe sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka (član 225 Zakonika o krivičnom postupku). Ukoliko se potvrdi postojanje osnovane sumnje o učinjenom krivičnom delu ovlašćeno službeno lice će nadležnom javnom tužiocu podneti krivičnu prijavu protiv poznatog, odnosno nepoznatog

učinioca.

Ako je, međutim, u konkretnom slučaju reč o krivičnom delu za koje se goni po privatnoj tužbi, o saznom će biti obavešten oštećeni građanin.

9. 2. Gde se desilo?

Mesto kriminalnog događaja ima višestruki značaj. Na tom mestu se mogu pronaći predmeti i tragovi izvršenja, odnosno zateći ili pronaći lica koja su u vezi sa događajem (oštećeni, žrtva, očevidac, učinilac). Lice mesta predstavlja prostorni okvir preduzimanja niza kriminalističkotaktičkih i kriminalističkotehničkih mera i radnji (obezbeđenja lica mesta, prikupljanja obaveštenja, uviđaja, rekonstrukcije događaja, veštačenja, organičenja slobode kretanja, pretresanja, legitimisanja, osmatranja, zasede itd.). U okviru kriminalističke obrade lica mesta preduzimaju se mnogobrojne radnje na osnovu kojih se dolazi do indicija ili dokaza od značaja za pokretanje i okončanje krivičnog postupka. Kod pojedinih krivičnih dela, mesto izvršenja predstavlja sastavni deo MOS-a (specifičnog načina izvršenja). Preduzimanje mera i radnji radi provere alibija osumnjičenog ili okrivljenog gubi smisao ukoliko mesto izvršenja nije pouzdano utvrđeno. Kod pojedinih krivičnih dela mesto izvršenja predstavlja obeležje bića dela (npr. pri povredi čuvanja državne granice – državna granica; pri narušavanju nepovredivosti stana – tuđi stan ili zatvorene prostorije; pri protivpravnom zauzimanju zemljišta sa posebnom namenom – zaštita šuma, nacionalni park ili drugo zemljište sa posebnom namenom itd.) ili njegovu kvalifikatornu okolnost (npr. pri povredi stražarske, patrolne ili druge slične službe – skladište oružja, municije ili eksplozivnog materijala ili drugi objekat važnijeg značaja; pri izazivanju opšte opasnosti – mesto gde je okupljen veći broj ljudi; pri uvredama i klevetama – na javnom skupu itd.). Ovlašćena službena lica organa unutrašnjih polova moraju i ovo da imaju na umu kada tokom rada na rasvetljavanju konkretnog kriminalnog događaja kvalifikuju krivično delo i podnose prijavu stvarno i mesnonadležnom javnom tužiocu. Sadržaj odgovora na pitanje gde se desilo od posebnog je značaja i stoga što je prvenstvena mesna nadležnost suda i javnog tužioca zasnovana na činjenici da je na njihovom području izvršeno ili pokušano krivično delo.

9. 3. Kada se desilo?

Utvrđivanje tačnog ili približno tačnog vremena ili vremenskog okvira kriminalnog dešavanja, neophodno je stoga što se postojanje niza okolnosti (npr. , atmosferskih i svetlosnih prilika, odnosa sa vremenskim sledom drugih događanja itd.) vezuje za vreme preduzimanja radnje krivičnog dela. Moguće je utvrditi postojanje indicija o krivičnom delu i učiniocu (motiv izvršenja, ispoljavanja volje za izvršenje, psihičkog dejstva izvršenog dela, posedovanja određenih predmeta, poznavanja određenih okolnosti itd.) ukoliko se dovedu u vezu sa vremenom izvršenja. Vreme izvršenja kod pojedinih krivičnih dela je element MOS-a. Takođe se i provera alibija ne može uspešno sprovesti ukoliko prethodno nije utvrđeno vreme izvršenja krivičnog dela za koje je određeno lice osumnjičeno ili okrivljeno.

Odgovor na ovo pitanje odnosi se i na primenu krivičnih zakona, jer se konkretna kriminalna ljudska ponašanja podvode pod odredbe onog krivičnog zakona koji je važio u vreme njihovog preduzimanja. Utvrđivanje tačnog vremena kriminalne radnje bitno je i stoga što se pri analizi uslova za primenu pojedinih instituta opšteg dela KZ (Krivični zakonik (2024)ik), određene činjenice uzimaju u obzir samo u slučaju da su postojale u vreme izvršenja (npr. pri nužnoj odbrani, krajnjoj nuždi, postojanju stvarne zablude itd.).

Pri utvrđivanju uzrasta učinioca, njegove uračunljivosti, kao i momenta od kojeg počinje da teče rok zastarelosti krivičnog gonjenja, takođe se kao odlučujući kriterijum uvažava vreme preduzimanja radnje krivičnog dela. Ovo vreme može da bude i jedno od obeležja bića krivičnog dela (npr. pri sprečavanju borbe protiv neprijatelja – vreme rata ili oružanog sukoba; pri povlašćivanju kupaca – vreme nestašice određene robe ili opasnosti od nestašice; pri neprijavljivanju pripremanja krivičnog dela – vreme kada je još bilo moguće sprečiti izvršenje krivičnog dela itd.). Vreme izvršenja može da predstavlja i kvalifikatornu okolnost kod pojedinih krivičnih dela (npr. pri odavanju državne tajne – vreme ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti; pri protivpravnom lišenju slobode – period duži od trideset dana; pri teškoj krađi u vreme požara, poplave ili sličnog udesa itd.). Pojedina krivična dela mogu da dobiju privilegovani oblik samo kada je ispunjen i uslov da su izvršena u određeno vreme (npr. pri ubistvu na mah – neposredno posle napada ili vređanja, dok postoji stanje jake razdraženosti izazvane napadom ili teškim vređanjem; pri ubistvu deteta na porođaju – u vreme porođaja ili neposredno posle porođaja).

9. 4. Kako se desilo?

Pojedina krivična dela vrše se na različite načine, te je stoga veoma važan zadatak svih subjekata koji učestvuju u rasvetljavanju kriminalnog događaja utvrđivanje odgovora na pitanje kako se on odigrao. Način na koji je nastao i odigrao se kriminalni događaj može biti pouzdana indicija o tome da je u konkretnom slučaju reč o krivičnom delu, a ne o nekom drugom događaju, odnosno o motivu, telesnim svojstvima, godinama starosti, profesionalnim znanjima ili veštinama učinioca i o njegovom prethodnom poznavanju pojedinih značajnih okolnosti. Specifičnost u načinu izvršenja može da ukaže na međusobnu povezanost dela na čijem se rasvetljavanju radi sa nekim ranije učinjenim krivičnim delima, što je posebno značajno ako su učinioci povratnici specijalizovani za vršenje određenih krivičnih dela.

Način izvršenja kod pojedinih krivičnih dela predstavlja element njihovog bića, npr. , pri ugrožavanju bezbednosti leta vazduhoplova – postavljanje ili unošenje u vazduhoplov eksplozivne ili druge slične naprave ili supstance, uništenje ili oštećenje uređaja za navigaciju ili nanošenje druge štete na vazduhoplovu, davanje lažnih obaveštenja u vezi sa letom vazduhoplova, nepropisno ili nepravilno upravljanje letom vazduhoplova, propuštanje dužnosti ili nadzora u vezi sa bezbednošću vazdušnog saobraćaja; pri sabotazi prikriven, podmukao ili drugi sličan način; pri iznuđivanju iskaza – upotreba sile ili pretnje ili drugog nedopuštenog sredstva ili nedopuštenog načina itd.). Način izvršenja može biti i jedna od okolnosti koja određenim krivičnim delima daje teži, kvalifikovani oblik (npr. , pri ubistvu – svirep ili podmukao način; pri oštećenju poverilaca – priznanje neistinitih potraživanja, sastavljanje lažnih ugovora ili neka druga prevarna radnja; pri silovanju – naročito svirep ili naročito ponižavajući način itd.).

9. 5. Čime je izvršeno?

Pronalaženjem sredstava izvršenja i njihovih tragova tokom kriminalističke obrade mesta događaja ili operativne obrade dolazi se do odgovora na pitanje čime je krivično delo izvršeno. Na upotrebljena sredstva mogu ukazati i lica učesnici u događaju, oštećeni ili žrtve, očevici i učinioci. Utvrđivanjem svojstava predmeta izvršenja stiče se veoma značajna indicija o pripremanom, pokušanom ili izvršenom krivičnom delu, motivu, telesnim svojstvima i profesionalnim znanjima i veštinama učinioca. Na predmetima izvršenja mogu se naći različiti tragovi, pa i oni na osnovu kojih se može izvršiti pouzdana identifikacija učinioca. Radi pronalaženja ovih predmeta Zakonom o krivičnom postupku je data mogućnost preduzimanja brojnih radnji: uviđaja, pretresanja, pregleda prevoznih sredstva putnika i prtljaga, pregleda određenih objekata, uvida u dokumentaciju, privremenog oduzimanja predmeta i raspisivanja potraga. Ove radnje može po zakonu preduzimati sud i policija ukoliko su ispunjeni određeni zakonski uslovi. Njih mnogo češće vrše ovlašćena službena lica organa unutrašnjih poslova, odnosno pripadnici policije.

Ako je krivično delo ostalo u pokušaju tada treba utvrditi da li su upotrebljena sredstva podesna za izvršenje, pošto se u slučaju kañnjivog pokušaja nepodesnim sredstvima učinilac može blaže kazniti ili osloboditi kazne. Prilikom rasvetljavanja konkretne kriminalne delatnosti ne sme se zanemariti ni činjenica da pomaganje u izvršenju krivičnog dela, između ostalog, obuhvata i stavljanje na raspolaganje sredstava izvršenja, kao i to da je kao samostalno krivično delo predviđena izrada, nabavljanje i ustupanje drugome određenih sredstava za koja se zna da su namenjena za izvršenje krivičnog dela. Pomoć učiniocu posle izvršenog krivičnog dela predviđena je kao samostalno krivično delo, a može da se pruži i prikrivanjem oruđa upotrebljenih za izvršenje krivičnog dela.

Određena sredstva izvršenja su kod pojedinih krivičnih dela element njihovog bića (npr. pri neovlašćenom prisluškivanju i tonskom snimanju – posebni uređaji; pri nezakonitom ribolovu – eksploziv, električna struja, otrov ili omamljujuće sredstvo; pri neispravnom merenju – lažni tegovi itd.) ili predstavljaju uslov za postojanje njegovog kvalifikovanog oblika (npr. pri lakoj telesnoj povredi – oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da se telo teško povredi ili zdravlje teško naruši; pri kockanju – lažne karte; pri

neovlašćenom lažnom nabavljanju, držanju, nošenju, izradi, razmeni ili prodaji vatrenog oružja, municije ili eksplozivnih materija – rasprskavajuće ili gasno oružje, vatreno oružje, municija ili eksplozivna materija velike razorne moći).

9. 6. Sa kime je izvršeno?

Ovo pitanje se postavlja onda kada se sumnja ili je izvesno da je kriminalni događaj koji se rasvetljava nastao aktivnošću više lica, odnosno njihovim saučestvovanjem. Broj učesnika se može utvrditi zaticanjem na mestu događanja, prikupljanjem obaveštenja od građana i misaonom rekonstrukcijom toka događaja izvršenom na osnovu stečenih saznanja i predmeta i tragova pronađenih tokom kriminalističke obrade. Učestvovanje više lica u izvršenju određenog krivičnog dela (džepne krađe, razbojništva, prevare itd.), može da predstavlja deo MOS-a učinilaca, a time i važnu indiciju pri rasvetljavanju krivičnih dela specijalizovanih delinkvenata.

U slučaju doprinosa više lica u krivičnom delu moguća je primena krivičnopravnih propisa o saizvršilaštvu, podstrekavanju, pomaganju i organizovanju zločinačkih udruženja. Ako više lica učestvuje u radnji izvršenja ili drugoj radnji kojom se zajednički čini krivično delo samo učestvovanje je u tom slučaju obeležje bića krivičnih dela kod kojih postoji nužno saizvršilaštvo (npr. kod pobune lica lišenih slobode – lica koja su učestvovala u tuči u kojoj je neko lišen života ili je drugom nanesena teška telesna povreda; pri učestvovanju u skupini koja spreči službeno lice u vršenju službene radnje – lica koja učestvuju u skupini itd.). Učešće više lica u krivičnom delu može biti i kvalifikatorna okolnost (npr. pri silovanju – više lica; pri teškoj krađi – više lica koja su se udružila za vršenje krađa; pri teškim slučajevima razbojničke krađe i razbojništva – u sastavu grupe ili bande itd.).

9. 7. Zašto je izvršeno?

Policija tokom rasvetljavanja kriminalnog događaja ima za cilj i utvrđivanje motiva izvršenja. To je posebno važno u slučaju nepoznatog učinioca kada motiv izvršenja može poslužiti kao značajna indicija i biti osnov za određivanje kruga mogućih izvršilaca. Motivi izvršenja se, kao unutrašnji

psihički pokretač konkretnih ljudskih aktivnosti, utvrđuju na osnovu niza karakteristika učinjenog dela: njegove vrste, objekta, mesta, vremena, načina i sredstva izvršenja.

Odgovor na ovo pitanje značajno je jer motivi, namere i pobude mogu da predstavljaju element bića krivičnog dela (npr. pri krađi – namera je pribavljanje protivpravne imovinske koristi; pri oduzimanju vozila – namera je da se upotrebi za vožnju; pri sprečavanju dokazivanja – namera je sprečavanje ili otežavanje dokazivanja itd.) ili kvalifikatornu okolnost (npr. pri odavanju službene tajne – učinjeno iz koristoljublja ili radi objavljivanja ili korišćenja u inostranstvu; pri ubistvu – izvršenog iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog dela, iz krvne ili bezobzirne osvete ili drugih niskih pobuda; pri povredi tajnosti pismena ili drugih pošiljki – izvršene u nameri da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist ili drugom nanese kakva šteta itd.). Osim toga, motiv izvršenja može da predstavlja i obeležje privilegovanog oblika pojedinih krivičnih dela (npr. pri sitnom delu krađe, utaje ili prevare – ako je krađa ili utaja stvari izvršena radi neposredne potrošnje ili upotrebe za sebe ili članove svoje porodice itd.).

9. 8. Nad kime (čime) je izvršeno?

Bez obzira na to što su načini saznanja za krivična dela različiti, aktivnost policije u pretkrivičnom postupku veoma često biva inicirana prijavljivanjem krivičnih dela od strane oštećenih lica i žrtava. Ova lica su naročito zainteresovana za rasvetljavanje krivičnog dela, otkrivanje i kažnjavanje učinioca, pa se mogu pojaviti kao značajan izvor podataka i kad nisu prijavioci učinjenog dela, već se za njih saznalo naknadno, tokom operativnog rada. Saznanja dobijena od oštećenih i žrtava treba, poput ostalih prikupljenih obaveštenja, obavezno proveriti preduzimanjem drugih mera i radnji. Specifične karakteristike objekta čije je poznavanje omogućilo pripremu, planiranje i izvršenje krivičnog dela mogu, kao jedna od značajnih operativnih indicija, ukazivati na krug lica mogućih učinilaca i biti jedno od polazišta za planiranje daljeg rada na osnovu postavljenih verzija. To znači da skup istih ili sličnih karakteristika većeg broja napadnutih objekata ili lica nad kojima je krivično delo izvršeno, može ukazivati na određeni modus operandi učinioca, i time poslužiti kao osnov za planiranje daljeg rada ne samo na rasvetljavanju izvršenih krivičnih dela nego i na sprečavanju novih.

Određeni objekt radnje izvršenja, odnosno oštećeno lice sa određenim karakteristikama (svojstvima, stanjima i odnosima) predstavlja u pojedinim slučajevima obeležje bića krivičnog dela (npr. pri oštećenju zaštitnih uređaja na radu – zaštitni uređaji u rudnicima, fabrikama, radionicama ili uopšte na radu; pri silovanju – žensko lice sa kojim se ne živi u bračnoj zajednici; pri sprečavanju službenog lica u vršenju službene dužnosti – službeno lice koje je preduzelo službenu radnju u okviru svojih ovlašćenja itd.) ili kvalifikatornu okolnost (npr. pri uništenju ili prikrivanju arhivske građe – registratorski materijal ili arhivska građa velikog značaja ili velike vrednosti; pri ubistvu – službeno ili vojno lice koje vrši poslove bezbednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda, hvatanje učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica lišenog slobode ili drugo lice koje navedene poslove vrši na osnovu zakona ili drugih propisa; pri obljudi ili protivprirodnom bludu zloupotrebom položaja – maloletno lice starije od četrnaest godina koje je učiniocu povereno radi čuvanja, vaspitanja, učenja ili nege itd.). Tokom rada na rasvetljavanju konkretnog kriminalnog događaja ne sme se zanemariti ni mogući doprinos lica koje je svojim ponašanjem, u većoj ili manjoj meri, isprovociralo radnju izvršenja krivičnog dela. Zakon kod pojedinih krivičnih dela, predviđa mogućnost blažeg kažnjavanja ili oslobođenja od kazne učinioca koji je bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem oštećenog lica (npr. pri sprečavanju službenog lica u vršenju službene dužnosti, klevete, uvrede itd.).

9. 9. Ko je učinilac?

Mnogobrojna krivična dela vrše se na način, u vreme ili na mestu koji otežava rad na otkrivanju i rasvetljavanju, tako da veoma često nije lako utvrditi odgovor na pitanje ko je učinilac. Učinilac krivičnog dela smatra se poznatim u slučaju kada ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova, zaticanjem na delu, tokom operativnog rada, prijavom ili na neki drugi način, utvrdi postojanje osnovane sumnje o tome da je određeno lice učinilo krivično delo. Ukoliko se, međutim, tokom daljeg rada ustanovi da je učinilac neko drugo, u tom trenutku nepoznato lice, onda se, kao i u slučaju kada ni za koga nije utvrđeno da je osnovano sumnjiv za učinjeno krivično delo, govori o nepoznatom učiniocu.

Prilikom utvrđivanja osnovnih obeležja pojedinih krivičnih dela, njihovih kvalifikovanih ili privilegovanih oblika kao izvršioci se navode pojedine

kategorije lica. Ima više krivičnih dela kod kojih izvršioci mogu biti samo određena lica, odnosno kod kojih je sastavni deo bića lični odnos, odnosno svojstvo učinioca (lat. *delicta propria*, npr. pri protivzakonitom pretresanju – službeno lice; pri protivljenju pretpostavljenom – vojno lice; pri nepreduzimanju mera zaštite na radu – odgovorno lice; pri neovlašćenom otkrivanju tajne – advokat, branilac, lekar ili drugi zdravstveni radnik; pri nepružanju pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi – vozač motornog vozila ili drugog prevoznog sredstva kojim je povreda prouzrokovana; pri rodoskrnavljenju – srodnik po krvi u određenom stepenu srodstva, pri silovanju – lice muškog pola itd.). Pojedina krivična dela dobiće kvalifikovani oblik ukoliko su njihovi učinioci lica sa određenim ličnim odnosima, svojstvima ili okolnostima (npr. pri podrivanju vojne i odbrambene moći – građanin SRJ; pri protivpravnom lišenju slobode – službeno lice; pri zloupotrebi poverenja – staralac ili advokat itd.). Kao izvršilac privilegovanog oblika ubistva, ubistva deteta pri porođaju, može se pojaviti samo majka deteta.

9. 10. Odgovori na "zlatna pitanja" i provera verzija

Od uspešnosti rada policije na otkrivanju i pronalaženju učinilaca krivičnih dela zavisi pravovremenost i efikasnost reagovanja drugih državnih organa (državnog tužilaštva, sudova i ustanova za izvršenje krivičnih sankcija), pa mere i radnje policije na otkrivanju, pronalaženju i obezbeđenju prisustva učinioca moraju biti planske, sistematske i temeljne. Tom prilikom se koriste mnogobrojne mere i radnje, ali ćemo navesti samo neke koje su predviđene Zakonikom o krivičnom postupku: prikupljanje obaveštenja od građana, pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga, ograničenje kretanja na određenom prostoru, ulaženje u tuđi stan i druge prostorije, pretresanje, preduzimanje potrebnih mera u vezi sa utvrđivanjem istovetnosti lica i predmeta, raspisivanje potrage za licima za kojima se traga, a u slučaju postojanja osnovane sumnje o učiniocu i njegovo lišenje slobode i određivanje pritvora.

Zlatna pitanja kriminalistike predstavljaju osnov svih verzija koje se postavljaju od trenutka preduzimanja mera prvog zahvata, pa do okončanja postupka. Kriminalna delatnost se može smatrati razjašnjenom tek kada se na sva navedena pitanja daju potpuni i određeni odgovori, potkrepljeni dokazima.

Što preciznije odgovore treba da sadrži i odluka nadležnog subjekta (državnog tužioca ili suda) doneta u postupku pokrenutom povodom konkretnog kriminalnog događaja. Na osnovu odgovora na pojedina pitanja, odnosno njima stečenih indicija sačinjavaju se verzije.

Verzije se mogu planirati i tako što se više njih veže za jedan element (motiv, način, sredstva izvršenja, određeno lice kao izvršioca). Tokom operativnog rada pojedine verzije se dopunjuju, odnosno, one se obogaćuju novim činjenicama. Pri tome ne dolazi do stvaranja novih verzija, već do produbljivanja postojećih. Izuzetno, mogu se stvarati nove verzije, ako to novo činjenično stanje zahteva.

Proveravanje verzija, po pravilu, otežano je aktivnim suprotstavljanjem od strane učinioca koji nastoji da otkloni sve tragove krivičnog dela i da onemogućiti sopstveno otkrivanje kao izvršioca.

Proveravanje verzija koje su u osnovi svakog operativnog plana rezultat su ne samo saznatih činjenica u vezi sa krivičnim delom i učiniocem, već i iskustvenih i praktičnih saznanja kao i metoda drugih nauka koje kriminalistika koristi.

Operativnim radom nije dovoljno dokazati samo istinitost određene verzije, nego neistinitost ostalih planiranih verzija. Samo u tom slučaju možemo sa sigurnošću tvrditi da smo uspeli da utvrdimo podudarnost planirane verzije sa faktičkim činjenicama koje se odnose na krivično delo i njegovog izvršioca.

Štaviše, operativne verzije postavljaju se ne samo u osnovi operativnog plana za rasvetljavanje konkretnog krivičnog dela i otkrivanje učinioca, već i radi sprečavanja kriminalne delatnosti. S obzirom na to, verzije se mogu podeliti na preventivne i represivne. Preventivne verzije se mogu postavljati i na osnovu opšte sumnje u mogućnost nastupanja kriminalne posledice u okviru kriminološke prognoze (na primer, nestankom nekog proizvoda na tržištu realno je očekivati šverc, nastupanjem turističke sezone, realna je procena vršenja većeg broja krivičnih dela krađa, saobraćajnih nezgoda, deviznih prekršaja, krivičnih dela falsifikovanja novca, krivičnih dela špijunaže). U odnosu na ove okolnosti moguće je stvarati preventivne verzije, dok bi represivne bile one koje stvaraju organi unutrašnjih poslova u pretkrivičnom postupku, odnosno javni tužilac ili sudija za prethodni postupak (u skladu sa ZKP) u prethodnom krivičnom postupku, u skladu sa prikupljenim indicijama i dokaznim informacijama o krivičnom delu i učiniocu.

Neophodno je da planiranje i realizovanje operativnog postupanja, u smislu proveravanja verzija u okviru operativnog plana, bude rezultat metodičnog, racionalnog i pravovremenog postupanja po planiranoj operativnoj obradi.

Planiranje operativnog rada po konkretnom kriminalnom slučaju mora biti u skladu sa predviđenim operativnim, odnosno krivično procesnim zadatkom. Zadatak se, po pravilu, sastoji u određivanju okolnosti koje treba otkriti, razjasniti, a zatim dokazati ili, pak, stvoriti uslove (kriminalističke i pravne) za njihovo dokazivanje u krivičnom postupku. Planiranje treba da bude usklađeno sa postojećim verzijama, a same verzije uslovljene sadržajem zlatnih osnovnih pitanja kriminalistike.

Realizacija operativnog plana podrazumeva sumiranje i ocenu prikupljenih informacija i dokaza, odnosno proveru koje su se indicije i po njima sačinjene verzije pokazale osnovanim i u vezi sa tim kakve korekcije i usmeravanja u pretkrivičnom postupku treba preduzeti.

Kada će se pristupiti planiranju, odnosno sačinjavanju verzija, donošenju operativnog plana i zavođenju kriminalističke obrade, zavisi od broja i sadržine indicija, odnosno od toga da li prikupljena saznanja pružaju dovoljno osnova za postavljanje bilo kakvih radnih pretpostavki. U okviru operativnog rada stvaraju se uslovi za odbacivanje postojećih i donošenje novih verzija, sve do konačnog potvrđivanja one najverovatnije. Zato i sam plan treba stalno menjati, proveravati i usmeravati u skladu sa novim činjenicama, jer i same činjenice na osnovu kojih se stvaraju verzije u pretkrivičnom postupku nisu precizno određene niti uokvirene.

Pojedine operativno taktičke radnje su unapred određene sadržajem samih verzija. U daljem operativnom postupanju njihovim vršenjem proveravaju se i same verzije. Po istoj krivičnoj stvari sve verzije treba proveravati istovremeno, mada ima i mišljenja da prvo treba proveravati verzije koje su najosnovanije, pa posle njih ostale, prema njihovoj pretpostavljenoj osnovanosti. Smatramo da je istovremeno proveravanje verzija operativnije i pruža više mogućnosti za blagovremeno i racionalno otkrivanje krivičnog dela i učinioca.

Proveravanjem verzija, po prirodi stvari, usmerava se aktivnost i pojačava dinamika pretkrivičnog postupka, pri čemu je operativna delatnost organa unutrašnjih poslova, vezana za pretpostavke o učiniocu krivičnog dela i drugim okolnostima u vezi sa krivičnim delom, najčešće, konspirativna. S

obzirom na to da je reč o indicijama i na osnovu njih sačinjenim radnim pretpostavkama, otvoren način vršenja pojedinih radnji, s ciljem utvrđivanja stvarnog stanja, mogao bi da naškodi ugledu, odnosno dostojanstvu lica na koja se odnose indicije ili pretpostavke. S druge strane, na konspirativan rad obavezuju i razlozi operativnosti, budući da su lica u odnosu na koja se radnje preduzimaju zainteresovana za ishod pretkrivičnog postupka, pa bi nastojala da unište ili sklone materijalne dokaze, utiču na svedoke ili, pak, da pobegnu. Krug tih lica je na početku otkrivanja krivičnog dela i učinioca obično veoma širok ili, pak, neodređen, što zavisi od indicija koje manje ili više posredno ukazuju na njihove veze sa krivičnim delom.

Broj lica se daljim operativnim radom sužava i dovodi u realne granice, naravno, ukoliko su i same verzije bile realne. U suprotnom, ukoliko su se sve verzije nakon preduzetih operativno taktičkih mera i radnji pokazale kao neosnovane, to obavezuje Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) na dalje operativno postupanje u pravcu prikupljanja novih indicija, njihovo proveravanje, izmenu plana ili njegovo modifikovanje, odnosno usmeravanje rada prema onim verzijama koje su trenutno najrealnije.

Različita operativna postupanja u pretkrivičnoj fazi otkrivanja krivičnog dela i učinioca uslovljena su, naravno, različitim kriminalnim događajima. Čak i događaji koji za kriminalistiku ne predstavljaju nikakav problem, zahtevaju određene operativne postupke. Bez obzira na to što je ponekad moguće određene mere i radnje, kao i određene verzije planirati i u odnosu na konačan razvoj, pojedine razlike ukazuju na potrebu različitog tretmana svakog konkretnog slučaja. Čak i prilikom primene iste operativnotaktičke mere, specifičnosti slučaja uticaće na specifičnosti njenog vršenja.

Svi ti postupci koji se manifestuju preduzimanjem operativno taktičkih i tehničkih mera i radnji, a koji su obuhvaćeni jedinstvom lica i kriminalnih događaja, čine sadržinu kriminalističke obrade.

GLAVA DESETA

10. PRIJAVLJIVANJE KRIVIČNIH DELA - KRIVIČNA PRIJAVA

10. 1. Pojam i vrste krivične prijave

Ne postoji zakonska definicija krivične prijave. U teoriji krivična prijava (član 281 ZKP) se, najčešće, označava kao pismeno ili usmeno obaveštenje organu krivičnog gonjenja od strane građana ili od strane drugih subjekata o izvršenom krivičnom delu i njegovom učiniocu, ukoliko je poznat.

Sadržina krivične prijave takođe nije izričito zakonom određena, što pruža mogućnost iznošenja različitog faktičkog stanja, vezanog za događaje koji se prijavljuju. Tako, krivična prijava (član 281 ZKP) se može odnositi na faktički potpuno utvrđeno činjenično stanje, kao i na postojanje samo osnova sumnje da je krivično delo izvršeno. Međutim, uvek je najkvalitetnija ona krivična prijava (član 281 ZKP) čija se sadržina zasniva na stvarnim činjenicama i kada je činjenično stanje u njoj potkrepljeno dokazima.

Krivične prijave podnose različiti subjekti. Pritom su svi državni organi, organi teritorijalne autonomije ili organi lokalne samouprave, javna preduzeća i ustanove dužni da prijave krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavešteni ili za njih saznaju na drugi način (čl. 222 st. 1 ZKP-a). S druge strane, pripisano je i to da svako treba da prijavi krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti. U kojim slučajevima neprijavljivanje krivičnog dela predstavlja krivično delo, određuje Krivični zakonik (2024).

S obzirom da je osnovna aktivnost organa unutrašnjih poslova u vezi sa sprečavanjem i suzbijanjem kriminaliteta, upravo otkrivanje i prijavljivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca, to je ona kao takva i posebno razrađena članovima 225 i 226 Zakonika o krivičnom postupku. Krivičnu prijavu Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) podnosi ili prosleđuje državnom tužiocu, što zavisi od izvora, odnosno načina saznanja za krivično delo. U vezi sa tim postoje i dve vrste krivičnih prijava, koje organi unutrašnjih poslova dostavljaju državnom tužiocu:

1. Krivične prijave koje su rezultirale iz aktivnosti organa unutrašnjih poslova;

2. Krivične prijave koje drugi subjekti dostavljaju organu unutrašnjih poslova (u pismenoj formi ili usmeno), pa ih ovi dostavljaju državnom tužiocu u pismenoj formi, naravno kao prijave drugih subjekata.

Usmene prijave oštećenih, očevidaca događaja ili drugih lica, organi unutrašnjih poslova primaju na zapisnik ili, ako je prijava saopštena telefonom, o njoj sačinjavaju službenu belešku. Prilikom primanja usmene prijave prijavitelac će biti upozoren na posledice lažnog prijavljivanja.

10. 2. Sadržina krivične prijave

Organ unutrašnjih poslova je dužan da prilikom sastavljanja krivične prijave u nju unese bitne kriminalističko pravne elemente, kako bi državni tužilac, po istoj, mogao doneti odluku. Da bi krivična prijava (član 281 ZKP) bila sačinjena u smislu člana 226 stav 11 ZKP-a, potrebno je da sadrži: prezime i ime prijavljenog lica kao i druge raspoložive podatke o njegovom identitetu (naravno ukoliko je izvršilac krivičnog dela poznat), raspoložive podatke o krivičnom delu čije se izvršenje prijavljuje, podatke o neformalnim - vanprocesnim radnjama, a posebno o radnjama dokazivanja preduzetim u fazi otkrivanja i rasvetljavanja događaja, a pre podnošenja krivične prijave, kako i podatke o oštećenom licu.

Od kvaliteta krivične prijave zavisi, u velikoj meri, kako pokretanje, tako i uspešno vođenje krivičnog postupka, pri čemu krivična prijava (član 281 ZKP) može poslužiti kao pouzdan izvor podataka samo ukoliko su njeni navodi potvrđeni ostalim krivično procesnim dokumentima. Krivična prijava sama za sebe nije dokaz ni jedne činjenice naveden u njoj.

Organi unutrašnjih poslova su obavezni da uz krivičnu prijavu dostave predmete, skice, fotografije, zapisnike o izvršenim radnjama dokazivanja, pribavljene izveštaje, spise o preduzetim merama i radnjama, službene beleške i druge materijale kojima se potvrđuje činjenično stanje navedeno u prijavi, odnosno koji mogu biti od koristi za uspešno pokretanje i odvijanje krivičnog postupka. Takođe je potrebno da prijava sadrži i imena lica koja su odbila da daju izjavu o određenim okolnostima koje su im poznate u vezi sa krivičnim delom i učinocem, da bi ih sud, eventualno, kasnije pozvao kao svedoke u krivičnom postupku.

Državni tužilac odlučuje o krivičnoj prijavi na osnovu činjenica sadržanih u prijavi, kao i priloženih podnesaka. Prilozima i ostalim

podnescima potkrepljena sadržina krivične prijave poslužiće i istražnom sudiji za lakše i brže donošenje odluke.

10. 3. Operativni i procesni značaj krivične prijave

Zakonik o krivičnom postupku (2021) ne precizira vreme, to jest trenutak, odnosno krajnji rok u kom je Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) obavezan da podnese krivičnu prijavu. Odluka o podnošenju krivične prijave je prepuštena samom organu unutrašnjih poslova, čime mu je ostavljeno da proceni postoji li osnovanost za njeno podnošenje ili ne. Postupajući po članu 226 ZKP-a, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) krivičnu prijavu sastavlja i podnosi državnom tužiocu kada, na osnovu obaveštenja i podataka pribavljenih kriminalističkom obradom određenog krivičnog događaja, utvrdi postojanje osnovane sumnje da je izvršeno krivično delo, odnosno da je određeno lice njegov učinilac. Drugim rečima kazano, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) je u obavezi da krivičnu prijavu, po sopstvenoj inicijativi, podnese onda kada o određenom događaju prikupi dokazni materijal u tolikoj meri da postoji osnovana sumnja da je u pitanju krivično delo, odnosno osnovana sumnja da je to delo izvršilo određeno lice.

Ako je učinilac krivičnog dela nepoznat, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) podneće krivičnu prijavu protiv nepoznatog učinioca, a istovremeno će pristupiti njegovom otkrivanju.

S obzirom da nije određen vremenski rok u kojem se moraju podneti krivične prijave koje Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) sastavlja po sopstvenoj inicijativi, to su prijave za ta krivična dela blagovremeno podnete sve do nastupanja zastarelosti krivičnog gonjenja. Kriminalistička obrada koja prethodi podnošenju krivične prijave može da traje kraće ili duže vreme. Međutim, u praksi nisu retke ni krivične prijave sastavljene na osnovu in flagranti delicto situacija kada, faktički, i ne postoji naknadna metodična kriminalistička obrada, već se krivična prijava (član 281 ZKP) sastavlja i podnosi neposredno posle događaja i preduzetih mera prvog zahvata.

Organi unutrašnjih poslova, neposredno pre podnošenja krivične prijave, najčešće, vrše one radnje koje su od značaja za donošenje odluke o iniciranju i pokretanju krivičnog postupka, kao i njegovo efikasno vođenje (prikupljanje obaveštenja, identifikaciju i lišenje slobode učinioca krivičnog dela, otkrivanje, fiksiranje i obezbeđenje tragova dela, pronalaženje i

obezbeđenje predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz), što podrazumeva i obavljanje pojedinih formalnih - dokaznih radnji na koje su po zakonu ovlašćeni.

Posle podnošenja ili prosleđenja krivične prijave državnom tužiocu, postupanje organa unutrašnjih poslova je različito i ne može se unapred odrediti, s obzirom da ono zavisi od raznih okolnosti vezanih za svaki konkretan slučaj. To zavisi i od nahođenja državnog tužioca, mada je i objektivno uslovljeno sadržinom i kvalitetom krivične prijave. Posle podnošenja krivične prijave protiv poznatog izvršioca, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) bi mogao preduzimati samo one mere vezane za krivično delo koje ne trpe odlaganje, dok bi sve ostale mere trebalo preduzimati u dogovoru sa državnim tužiocem. Ta obaveza saradnje proističe iz zakonom određene nadležnosti državnog tužioca da rukovodi pretkrivičnim postupkom (čl. 46 st. 2 tač. 1 ZKP-a) i obaveze organa unutrašnjih poslova da postupaju po svakom zahtevu nadležnog državnog tužioca (član 46 st. 3 ZKP-a). Kada je u pitanju postupanje povodom prijavljenog krivičnog dela, nije od uticaja to da li je državni tužilac o izvršenom krivičnom delu obavešten putem krivične prijave OUP-a, odnosno drugog subjekta, usmenog saopštenja, ili na drugi način. Sem toga, posle podnošenja krivične prijave, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) gubi pravo njenog povlačenja.

Kada primi krivičnu prijavu državni tužilac može doneti sledeće odluke: odbaciti krivičnu prijavu, zahtevati sprovođenje istrage, predložiti optužbu bez sprovođenja istrage, podneti optužnicu, odnosno optužni predlog, na osnovu krivične prijave predložiti istražnom sudiji da preduzme pojedine, odnosno određene istražne radnje, ili, pak, zahtevati prikupljanje potrebnih obaveštenja.

Postupajući u skladu sa odredbom člana 236 Zakonika o krivičnom postupku, državni tužilac može odložiti krivično gonjenje, a potom i odbaciti krivičnu prijavu za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, ako osumnjičeni prihvati, a potom u roku koji ne može biti duži od šest meseci i izvrši jednu ili više od sledećih mera: a) da otkloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjeno štetu; b) da plati određeni novčani iznos u korist humanitarne organizacije, fonda ili javne ustanove; v) da obavi određeni društveno korisni ili humanitarni rad; g) da ispuni dospele obaveze izdržavanja.

Poseban osnov za odbacivanje krivične prijave za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine predviđen je članom 237 Zakonika o krivičnom postupku. Odluku o odbacivanju krivične prijave državni tužilac može doneti ako je osumnjičeni, usled stvarnog kajanja, sprečio nastupanje štete ili je štetu u potpunosti već nadoknadio, a državni tužilac, prema okolnostima slučaja, oceni da izricanje krivične sankcije ne bi bilo pravično.

10. 4. Poseban izveštaj kao dopuna krivične prijave

Kako Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) prijave koje podnosi samoinicijativno sastavlja na bazi operativne aktivnosti i kriminalističke obrade događaja, te prijave su, po pravilu, i najpotpunije u pogledu sadržine o krivičnom delu i učinocu. Međutim, ukoliko organi unutrašnjih poslova, posle podnošenja krivične prijave, saznaju za nove činjenice, dokaze ili tragove krivičnog dela, dužni su da izveštaj o tome, kao dopunu krivične prijave, dostave državnom tužiocu.

S druge strane, državni tužilac može uvek, pa i u postupku odlučivanja po podnetoj krivičnoj prijavi tražiti od organa unutrašnjih poslova da prikupe potrebna obaveštenja, preduzmu druge mere i radnje i obaveste ga o merama koje su preduzeli. Organi unutrašnjih poslova su dužni da postupe po svakom zahtevu nadležnog državnog tužioca i da mu bez odlaganja odgovore.

Prijave koje organi unutrašnjih poslova prosleđuju državnom tužiocu su nekompletnijeg sadržaja od prijava koje organi unutrašnjih poslova sastavljaju po sopstvenoj inicijativi. Sem toga, najveći broj tih prijava je sa nepoznatim izvršiocom, naročito usmenih. I po tim prijavama, nakon njihovog prosleđivanja, rad organa unutrašnjih poslova odvijace se samoinicijativno, ili po zahtevu državnog tužioca. I u jednom i u drugom slučaju radnje organa unutrašnjih poslova biće usmerene u pravcu potkrepljenja prosleđene prijave podacima i obaveštenjima koja ukazuju na nove dokaze, materijalne i lične, o izvršenom krivičnom delu i prijavljenom licu kao njegovom izvršiocu, a ako je učinilac krivičnog dela u momentu prijavljivanja nepoznat, radnje tog organa biće usmerene na otkrivanju nepoznatog izvršioca.

Sadržaji kojima se dopunjuju i dodatnom argumentacijom potkrepljuju ili negiraju navodi iz podnete prijave, mogu biti različiti. Posebnim izveštajem

koji se dostavlja povodom već podnete krivične prijave, OUP se državnom tužiocu obraća, najčešće, u sledećim situacijama:

- kada otkrije učinioca krivičnog dela koje je prethodno prijavljeno kao delo sa nepoznatim učiniocem,
- kada utvrdi da je učinilac drugo lice, a ne ono protiv koga je podneta krivična prijava (član 281 ZKP),
- kada utvrdi da prijavljeno delo u stvari nije krivično delo,
- kada utvrdi nove činjenice koje mogu da posluže kao dokaz (optuženi, odnosno odbrambeni) u krivičnoj stvari povodom koje je podneta krivična prijava (član 281 ZKP),
- kada otkrije do tada nepoznata, odnosno nerasvetljena krivična dela prijavljenog lica,

kada otkrije saučesnike prijavljenog lica.

10. 5. Najčešći nedostaci i greške prilikom podnošenja krivične prijave

Najčešće greške pri podnošenju krivične prijave su u vidu sadržajnih i formalno pravnih nedostataka. Sadržajni nedostaci se odnose na pogrešno ili nepotpuno opisivanje činjeničnog stanja u vezi sa krivičnim delom koje se prijavljuje, dok se formalno pravni nedostaci odnose na nedostatke određenih elemenata u smislu člana 226 stav 11 ZKP-a. Kao što je istaknuto, od sadržaja i kvaliteta krivične prijave zavisi, u velikoj meri, kako pokretanje, tako i uspešno vođenje krivičnog postupka, pri čemu krivična prijava (član 281 ZKP) može poslužiti kao pouzdan izvor podataka samo ukoliko su njeni navodi potvrđeni ostalim krivično procesnim dokumentima. Krivična prijava sama za sebe nije dokaz ni jedne činjenice navedene u njoj, ali nedostaci i greške u njoj u velikoj meri otežavaju dalje postupanje.

U praksi je najpre, veoma čest slučaj da ovlašćena službena lica u podnetu krivičnu prijavu unesu pogrešnu krivičnopravnu kvalifikaciju krivičnog dela. Često se previše pažnje poklanja formi krivične prijave, u odnosu na njen sadržaj do te mere, da je kod nekih ovlašćenih službenih lica očigledna površnost u radu i sklonost ka skraćivanju sadržaja krivične prijave čime se gube dragocene informacije. Pojedina ovlašćena službena lica zaboravljaju činjenicu da sadržaj krivične prijave mora da bude potpun, istinit, iscrpan i argumentovan. Takođe, često ne navode ili ne dostavljaju sve raspoložive izveštaje koji idu kao prilog uz krivičnu prijavu, što ima za

posledicu nepotpunost prezentiranja utvrđenog činjeničnog stanja, čime se javnom tužiocu onemogućava da donese blagovremenu i adekvatnu odluku. Često su izrazi koje ovlašćena službena lica koriste pri sastavljanju krivine prijave nejasni, dvosmisleni i nestručni. Nejasan način izražavanja, upotreba predugačkih i dvosmislenih rečenica čini sadržaj krivične prijave nedovoljno potpunim da bi se na osnovu njega mogla formirati jasna slika o onome na šta se prijavom želi ukazati.

Iz sadržaja krivične prijave često se ne vidi, ili je nedovoljno jasan način saznanja za krivično delo, kao i koje su mere prvog zahvata preduzete po saznanju za izvršeno krivično delo i koliko je vremena proteklo od momenta saznanja do preduzimanja mera prvog zahvata.

Prilikom navođenja načina izvršenja krivičnog dela, dešava se da se ne posveti dovoljno pažnje i činjenicama koje se odnose na otežavajuće i olakšavajuće okolnosti. Zatim se često u krivičnoj prijavi ne navodi mesto, način i vreme izvršenja krivičnog dela kao i bliža oznaka lica mesta, vrsta i veličina nanešene štete, kao i druge posledice krivičnog dela. Iz tog razloga dešava se da sadržaj krivične prijave bude veoma oskudan. Ne navodi se utvrđeni ili pretpostavljeni motiv, posebno kada je važan za pravilnu krivičnopravnu kvalifikaciju krivičnog dela koje se prijavljuje.

Takođe, prilikom navođenja načina izvršenja ne navodi se mehanizam nastanka, odnosno modus operandi učinioca. Time se znatno otežava posao javnom tužiocu koji bi na osnovu podataka vezanih za modus operandi izvršioca mogao izvesti zaključke o psihološkim karakteristikama ličnosti učinioca, njegovim operativnim sposobnostima, željama i motivima.

Neretko se u sadržaj krivične prijave unose rezultati kriminalističke obrade krivičnog dela koje se prijavljuje, ali ne po hronološkom redu, tj. onako kako se krivično delo dogodilo, već nesistematski i bez ikakvog reda i smisla, tako da sadržaj krivične prijave izgleda nepregledno što na tužioca deluje zbunjujuće. Zbog toga nije moguće izvršiti misaonu rekonstrukciju krivičnog dela i izvesti zaključak i unutrašnjoj strukturi samog bića krivičnog dela. Kod opisivanja krivičnog dela, akcenat se često stavlja samo na fazu izvršenja krivičnog dela, a ne i na fazu koja je neposredno prethodila izvršenju krivičnog dela ili je usledila nakon njegovog okončanja.

Kod nekih kategorija krivičnih dela, na primer, krvnih delikata ne navode se uslovi i uzroci koji su u konkretnom slučaju doveli do narušavanja emocionalne ravnoteže učinioca, i ispoljavljnja negativnih i jakih emocija u

vidu napada na život i telo određenog lica. Takođe, u sadržaju krivične prijave se na primer, ne obraća pažnja na puteve dolaska i odlaska učinioca sa lica mesta.

U krivičnu prijavu se unose i neprovereni podaci koji u kasnijem postupku budu odstranjeni. Pomenuti podaci predstavljaju činjenični balast u podnetoj krivičnoj prijavi, što ima za posledicu formiranje nepovoljne slike o ovlašćenim službenim licima. Prilikom sastavljanja krivične prijave treba imati u vidu činjenicu da je krivični postupak (ako do njega dođe) određen rezultatima kriminalističke obrade koja ima delimično svoj opis i u krivičnoj prijavi, što zahteva da sadržaj krivične prijave mora uvek biti na odgovarajućem stručnom i profesionalnom nivou. Sadržaj krivične prijave ovlašćenih službenih lica treba da bude odraz njihovog rada i znanja.

Krivična prijava ovlašćenih službenih lica je najpotpuniji izvor saznanja o mogućnosti postojanja krivičnog dela za nadležnog javnog tužioca, ona je temelj i povod za pokretanje postupka, zbog toga krivična prijava (član 281 ZKP) ovlašćenih službenih lica mora da sadrži takvo činjenično stanje koje je realan prikaz izvršenog krivičnog dela.

GLAVA JEDANAESTA

11. OPERATIVNE KRIMINALISTIČKE EVIDENCIJE

11. 1. Pojam i značaj operativnih evidencija

Kriminalističke evidencije predstavljaju planirano i organizovano prikupljanje, beleženje i obradu podataka o izvršenim i pripremanim krivičnim delima, izvršiocima, predmetima i tragovima krivičnih dela, kao i kriminalističkim radnjama i merama koje su od značaja za otkrivanje i razjašnjavanje krivičnih dela, otkrivanje izvršilaca, njihovu identifikaciju i uopšte za preduzimanje preventivnih kriminalističkih mera, za sprečavanje vršenja novih krivičnih dela od strane evidentiranih izvršilaca.

Kriminalističke evidencije su deo kriminalističke informatike u kojoj informaciona tehnologija omogućava brzo evidentiranje, distribuciju i korišćenje podataka.

Prilikom obavljanja poslova iz svoje nadležnosti Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) utvrđuje mnogobrojne činjenice, značajne kako za konkretnu situaciju povodom koje se postupa, tako i za niz drugih slučajeva u kojima će tek doći do angažovanja ovlašćenih službenih lica OUP-a i drugih službenih lica nadležnih državnih organa. Upravo iz tih razloga, službena lica organa unutrašnjih poslova, pored dokumentovanja svog neposrednog angažovanja arhiviraju ne samo izvorna pismena i drugi dokumentacioni materijal, već i određene – odabrane podatke koji se odnose na lica (njihova svojstva i aktivnosti), leševe, predmete, objekte i događaje. Nakon sistematskog prikupljanja, planskog sređivanja i obrade, takvi podaci se unose u odgovarajuće evidencije.

Operativne kriminalističke evidencije postoje u svim organima unutrašnjih poslova i uređene su po jedinstvenom sistemu. Značaj kriminalističkih evidencija je u operativnom i analitičko statističkom praćenju i izučavanju stanja i dinamike kriminaliteta, s ciljem njegovog uspešnijeg sprečavanja i suzbijanja, a posebno otkrivanja krivičnih dela sa latentnom posledicom, otkrivanja nepoznatih učinilaca, kao i pronalaženja i identifikacije predmeta i leševa koji su u vezi sa krivičnim delom.

Ove evidencije, pored ostalih mogućnosti korišćenja, predstavljaju i veoma značajno pomoćno sredstvo u borbi protiv kriminaliteta, te se stoga

stalno usavršavaju i prilagođavaju praktičnim potrebama, pri čemu je elektronska obrada podataka značajna faza u njihovom osavremenjavanju. Evidencije se u toku kriminalističkog rada naročito koriste kao izvor pouzdanih podataka o činjenicama značajnim za pripremu, planiranje i realizaciju različitih kriminalističko taktičkih mera i radnji preventivnog, odnosno represivnog karaktera. Uz to, one omogućavaju uspešnu identifikaciju i pronalaženje lica, predmeta i leševa koji su u vezi sa krivičnim delom, odnosno otkrivanje nepoznatih učinilaca.

Svaka konkretna kriminalističko operativna delatnost, po pravilu, počinje u kriminalističkoj evidenciji. Kriminalista, pre preduzimanja bilo koje operativno taktičke mere i radnje, treba da proveri u kriminalističkim evidencijama da li u njima ima podataka o konkretnom krivičnom delu ili njegovom izvršiocu, pa tek potom da sačini operativni plan rada i pristupi njegovom realizovanju. Na taj način će se obezbediti od mogućih operativnih zabluda i nepotrebnih napora s obzirom na postojanje već utvrđenih činjenica. Uštedeće u vremenu i usmeriće kriminalističku obradu u racionalnom pravcu.

Kriminalističke evidencije nisu statične, one se stalno proširuju, unapređuju i prilagođavaju potrebi sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta, pri čemu je elektronska obrada podataka značajna faza u njihovom osavremenjavanju i praktičnijem korišćenju.

11. 2. Vrste kriminalističko-operativnih evidencija

Osnovna podela evidencija koje vode organi unutrašnjih poslova su sledeće:

1. Operativno-kriminalističke evidencije;
2. Evidencije bezbednosti saobraćaja;
3. Evidencije koje nastaju iz upravne delatnosti;
4. Evidencije koje nastaju iz kontrolno inspekcijskih poslova.

Operativno-kriminalističke evidencije OUP-a mogu se podeliti na opšte evidencije, MOS evidencije i ostale evidencije. Opšte evidencije se vode za lica, trajnog su karaktera, stalno se koriste i u njih spadaju: opšta azbučna kartoteka, dosije za lica, evidencija određenih kategorija učinilaca, odnosno potencijalnih učinilaca krivičnih dela, album fotografija, evidencija vidnih osobenih znakova, monodaktiloskopska zbirka, kaznena evidencija i evidencija prekršaja. Modus operandi (MOS) evidencije se odnose na učinjena

krivična dela i vode se kao: evidencija krivičnih dela sa nepoznatim učinocem, evidencija ukradenih i nestalih stvari i evidencija oštećenih. U ostale evidencije koje se stalno koriste ubrajaju se: evidencija nestalih lica i neidentifikovanih leševa, evidencija objekata, evidencija događaja, dosijei akcija. U pojedinim sekretarijatima se kao posebna evidencija vodi i evidencija nadimaka.

11. 2. 1. Opšta azbučna kartoteka – indeks

Indeks je osnovna i najobimnija kriminalistička evidencija o licima. Vodi se na kartonima koji su poređani po azbučnom redu počev od prezimena, imena, imena oca, imena majke, datuma rođenja. U ovoj kartoteci registruju se sva lica u vezi sa kojima je policija postupala u krivičnim stvarima: stavljana su pod kriminalističku obradu, pojačani nadzor ili lokalnu kontrolu; za njima je pokretana potražna delatnost; u vezi sa njima su prikupljana potrebna obaveštenja po zahtevu državnog tužioca, ili po zahtevu istražnog sudije preduzimane pojedine istražne radnje; protiv njih je podnošena krivična prijava (član 281 ZKP); njihov identitet je proveravan ili utvrđivan, ili su po bilo kom osnovu daktiloskopirana; zabranjivan im je ulazak u zemlju (ako su strani državljani). Imajući u vidu obuhvatnost opšet kriminalističkog indeksa, neophodno je prilikom pripreme, planiranja i realizacije kriminalističko operativnog postupanja sa konkretnim licem poštovati pravilo o obaveznoj proveri lica kroz ovu evidenciju. Svrha ove evidencije jeste, pored ostalog, da ukaže na ostale evidencije u kojima se mogu pronaći podaci o evidentiranom licu. Stoga se na kartonu nalaze naznake o tome u koje je sve evidencije lice upisano. Uz to, u indeks, kao trajnu i osnovnu evidenciju za lica, uključene su i pojedine evidencije koje imaju privremeni karakter: evidencije potražne delatnosti (u nju su uključene i potrage za nestalim licima i pojačan nadzor) i evidencije operativnih postupanja (operativne informacije, operativna obrada i operativna kontrola).

11. 2. 2. Dosije za lice

Dosije za lice formira se za učinioce krivičnih dela navedene u Uputstvu o načinu vođenja i korišćenja operativnih kriminalističkih evidencija po mestu njihovog prebivališta. Lice može da ima samo jedan dosije, na čijoj naslovnoj strani su podaci o identitetu lica, načinu na koji je on utvrđen, ličnom opisu, a uz to, i otisak desnog kažiprsta, uzorak rukopisa, informacija koje strane jezike lice govori i koja lična svojstva ima. U dosije se, hronološkim redom, ulažu dokumentacija operativne obrade i kopije krivičnih spisa. Dosije sadrži i popis sankcija izrečenih licu (krivičnih i prekršajnih), kao i podatke o službenim licima koja su koristila dosijee. Po sistemu fascikli, dosije i lica su složeni po rednom broju dosijea.

11. 2. 3. Evidencija određenih kategorija učinilaca, odnosno potencijalnih učinilaca

U ovoj evidenciji se nalaze podaci o povratnicima – prvenstveno specijalizovanim i profesionalnim učiniocima krivičnih dela, kao i o licima prema kojima je preduzeta mera pojačanog nadzora. Evidencija se vodi po sistemu kartoteke, prema vrsti krivičnog dela, tako da se kao posebne kategorije evidentiraju: varalice, provalnici, razbojnici, džeparoši, falsifikatori i slično. S obzirom na ovakav način vođenja evidencije, lice može biti svrstano u više različitih kategorija učinilaca i evidentirano na više kartona. Evidencija se u operativnom radu koristi, naročito, pri rasvetljavanju krivičnih dela čiji je učinilac nepoznat, a izvršena su na specifičan način.

11. 2. 4. Album fotografija

U ovoj evidenciji se, po pravilu, nalaze sinjaletičke (tropozne) fotografije lica uvedenih u evidenciju određenih kategorija učinilaca što, kazano drugim rečima, znači da su u pitanju povratnici. Međutim, u albumu se mogu naći i fotografije onih primarnih učinilaca za koje se pretpostavlja da će ponovo vršiti krivična dela. Evidencija je sređena najpre po vrstama krivičnih dela, a unutar osnovnih grupa i po objektu napada, mestu i načinu izvršenja, polu i

godinama života kriminalca. U većim sekretarijatima unutrašnjih poslova, specijalizovane (linijske) službe za suzbijanje određene grupe krivičnih dela vode i zasebne albume fotografija učinilaca određenih krivičnih dela (npr. , za učinioca krvnih, odnosno seksualnih delikata, za razbojnike, za džeparoše itd.). Neke od njih, pri tome, koriste i prednosti savremene video tehnike i kompjuterske tehnike. Ukoliko je ažurna, ova evidencija omogućava da se njenim pregledom prepozna i identifikuje učinilac krivičnog dela koga je videla žrtva, oštećeni ili očevidac.

11. 2. 5. Evidencija vidnih osobenih znakova

U njoj se registruju lica koja su evidentirana kao specijalizovani učinioci, a imaju takve osobene znake na osnovu kojih se mogu prepoznati. Pod vidnim osobenim znacima podrazumevaju se nepromenljiva, stalna obeležja na čovečjem telu kao što su, na primer: ožiljci, mladeži, razne pege na koži, tetovaža, invalidnost (nedostatak ruke, noge, oka), ali i određeni nesvesni (refleksni) pokreti glave, usana, ramena i sl. , govorni defekti itd. Ove evidencije se vode po sistemu kartoteke u kojoj se kartoni razvrstavaju po polu učinilaca, vrsti osobenog znaka, a ako je pitanju telesni osobeni znak, onda i po delu tela na kome se takav znak nalazi.

11. 2. 6. Evidencija nadimaka

Ona sadrži nadimke učinilaca krivičnih dela registrovanih u evidenciji određenih kategorija učinilaca (prvenstveno povratnika). Njena opravdanost proističe iz činjenice da su ova lica u kriminalnoj sredini poznata uglavnom po nadimcima. Uz to, u slučaju potrebe, učinioci se prilikom izvršenja krivičnog dela najčešće oslovljavaju nadimcima. Evidencija se vodi po sistemu kartoteke, a pored nadimaka, u evidenciju se unose i osnovni identifikacioni podaci lica (ime i prezime, adresa stanovanja itd.).

11. 2. 7. Monodaktiloskopska zbirka

Zbirka je sastavljena od fiševa sa pojedinačnim otiscima prstiju. Obuhvata zbirku otisaka uzetih od daktiloskopiranih lica i zbirku tragova papilarnih linija fiksiranih na mestu događaja za koje se pretpostavlja da potiču od učinioca čiji identitet nije utvrđen. Vodi se u odeljenju kriminalističke tehnike.

11. 2. 8. Kaznena evidencija

U ovoj evidenciji se registruju sva lica koja su na teritoriji Republike Srbije pravnosnažno osuđena za krivična dela, kao i naši državljani koje su inostrani sudovi pravnosnažno osudili za krivična dela, ukoliko su njihove presude dostavljene našim državnim organima. U evidenciju se unose sledeći podaci: naziv suda koji je izrekao presudu, broj i datum izricanja presude, krivično delo za koje je presuda izrečena, podaci o izrečenoj sankciji, njenom izvršenju, amnestiji, pomilovanju, zakonskoj i sudskoj rehabilitaciji, brisanju uslovne osude, o smrti za vreme izvršenja kazne, lišenja slobode ili druge sankcije vezane za lišenje slobode, i sve druge bitne promene do kojih je došlo nakon pravnosnažnosti presude. Vodi se po mestu rođenja lica, a za lica rođena u inostranstvu, po mestu pribivališta, odnosno po mestu sedišta suda koji je izrekao presudu.

11. 2. 9. Evidencija krivičnih dela sa nepoznatim učiniocima

Ova evidencija se svrstava u grupu MOS evidencija. Iako su u MOS evidenciji, na osnovu ispoljene specifičnosti u načinu, mestu, vremenu i sredstvima izvršenja, ranije bila registrovana i krivična dela sa poznatim učiniocem, sada je praksa da se evidentiraju samo krivična dela sa nepoznatim učiniocem izvršena na specifičan način. Ova evidencija se sastoji od fascikli u kojima se nalaze krivične prijave protiv nepoznatog učinioca (složene su po godinama evidentiranja i broju krivičnog upisnika) i od kartoteke krivičnih dela sa nepoznatim učiniocem (sastoji se od više kartona raspoređenih prema vrsti krivičnog dela i specifičnostima u načinu njihovog izvršenja). Unutar osnovnih grupa vrši se potklasifikacija u skladu sa sledećim kriterijumima:

mestom, vremenom i sredstvom izvršenja. Na taj se način, po osnovu ispoljenih sličnosti, u kartoteci povezuju pojedina krivična dela čiji su učinioci nepoznati. Nakon rasvetljavanja jednog krivičnog dela ove vrste, otkriveni učinilac se može dovesti u vezu i sa ostalim evidentiranim krivičnim delima izvršenim na isti način. Uz to kartoteka je uređena tako da omogućava lako pronalaženje broja krivičnog upisnika, a potom i krivične prijave podnete protiv nepoznatog učinioca određenog krivičnog dela.

11. 2. 10. Evidencija ukradenih i nestalih stvari

U nju se unose podaci o ukradenim i nestalim stvarima veće vrednosti, koje imaju određene oznake ili individualne karakteristike pomoću kojih se mogu razlikovati od drugih istovrsnih stvari. U evidenciju se, takođe, unose i podaci o predmetima koji su pronađeni (najčešće kod učinioca većeg broja krivičnih dela), a ne zna im se vlasnik (lice oštećeno krivičnim delom). Evidencija se vodi po sistemu kartoteke u koju se ulažu kartoni po vrsti stvari, a zatim po obeležjima na osnovu kojih se konkretna stvar razlikuje od istovrsnih stvari. Podaci iz ove evidencije objavljuju se i u registru predmeta.

11. 2. 11. Evidencija oštećenih

Evidencija je sačinjena od podataka o licima koja su oštećena krivičnim delom čiji je učinilac nepoznat. Vodi se po sistemu kartoteke sredene po azbučnom redu.

11. 2. 12. Evidencije nestalih lica i evidencija neidentifikovanih leševa

Ove dve evidencije se vode paralelno, i njihov zadatak je da omoguće što uspešnju identifikaciju lica i leševa, a uz to, i pronalaženje lica koja su nestala pod sumnjivim okolnostima. U delu koji se odnosi na neidentifikovana lica, obuhvaćena su lica koja kriju svoj identitet, odnosno koja, usled fizičkih ili psihičkih nedostataka, nisu u stanju da daju podatke o sebi. U drugi deo evidencije unose se podaci o leševima, čiji identitet nije bilo moguće utvrditi. Iako se vode odvojeno, po sistemu kartoteka i dosijea, pomenute evidencije iz

praktičnih razloga čine celinu. Praksa je, na primer, da se pre evidentiranja podataka o pronađenom neidentifikovanom lešu (detaljnog opisa leša, njegove odeće, pronađenih predmeta, mesta i vremena pronalaska, uzroka smrti i sl.), a s ciljem njegove uspešne identifikacije, uvek proverava deo evidencije u kojem se nalaze podaci o licima koja su nestala, a osnovno se pretpostavlja da su mogla biti žrtve krivičnog dela, da su izvršila samoubistvo ili su zadesno nastradala.

11. 2. 13. Evidencija objekata

U njoj se registruju objekti i mesta koji su operativno interesantni za OUP i to zato što se na njima vrše krivična dela i prekršaji, sakupljaju njihovi učinioци ili proturaju predmeti. Evidencija se vodi prvenstveno po sistemu dosijea, a u vidu kartoteke samo ukoliko na teritoriji za koju se evidencija vodi, ima više bezbednosno interesantnih objekata.

11. 2. 14. Evidencija događaja

Evidencija se vodi po sistemu dosijea i u njoj se registruju samoubistva, sumnjive i zadesne smrti, nesrećni slučajevi na radu praćeni smrtnim ili drugim težim posledicama, elementarne nepogode sa smrtnim ili drugim težim posledicama, narušavanje javnog reda i mira u većem obimu, požari i slični događaji značajni za rad policije na sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta.

11. 2. 15. Dosijei akcija

U dosijea akcija ulažu se materijali (planovi, izveštaji i dr.) koji se odnose na obimnije i značajne akcije koje preduzimaju organi unutrašnjih poslova po pitanjima sprečavanja i suzbijanja određenih oblika delinkventnog, a posebno kriminalnog ponašanja.

S obzirom na razlike u veličini pojedinih organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova, na broj podataka kojima raspolažu i operativne potrebe koje imaju u vezi sa vođenjem pojedinih evidencija, sve evidencije se ne vode u svim organima unutrašnjih poslova. Upravo zbog toga jedan od osnovnih zahteva u vođenju savremenih evidencija jeste potreba za

njihovom centralizacijom – kako na unutrašnjem – tako i na međunarodnom planu. Bitnu pretpostavku za uspešnu centralizaciju kriminalističkih evidencija i njihovo kvalitetnije vođenje, trenutno ažuriranje i lak pristup ovlašćenih i zainteresovanih korisnika predstavljaju automatizovane evidencije. One su bitan uslov za naredni korak u ovom pravcu, koji bi se sastojao u povezivanju, u okviru postojećeg jedinstvenog informativnog sistema (JIS) organa unutrašnjih poslova Republike Srbije, evidencija iz upravnog postupka (prebivalište, lične karte, pasoši, motorna vozila, vozačke dozvole itd.), sa operativnim kriminalističkim evidencijama obuhvaćenih automatskom obradom podataka.

11. 3. Modus operandi sistem (MOS)

U ovu evidenciju unose se krivična dela sa poznatim i nepoznatim učinioциma izvršena na specifičan način, po kome se mogu individualno odrediti i dovesti u određenu vezu sa pojedinim kategorijama delinkvenata koji vrše krivična dela na sličan način.

Modus operandi se temelji na činjenici da profesionalni kriminalci (specijalisti – povratnici) vrše istovrsna krivična dela odnosno, napadaju istovrsne objekte, služe se sličnim tehničkim sredstvima ili, pak, trikovima.

Na osnovu ove evidencije može se suziti krug osumnjičenih, odnosno, identifikovati nepoznati izvršilac, ukoliko način izvršenja krivičnog dela pokazuje određenu sličnost sa već evidentiranim. Ova evidencija je povezana sa evidencijama određenih učinilaca krivičnog dela i ima izuzetan značaj za otkrivanje nepoznatih učinilaca kada se uviđajem, rekonstrukcijom događaja, ili na drugi način, utvrde osnovne karakteristike izvršenja krivičnih dela.

Modus operandi igra značajnu ulogu pri otkrivanju nepoznatih izvršilaca, naročito kada je reč o profesionalnim izvršioциma krivičnih dela. Za krivična dela za koja pretpostavljamo da su ih izvršili profesionalni kriminalci treba tražiti sličnost ili vezu između konkretnog krivičnog dela i ostalih nerazjašnjenih krivičnih dela izvršenih na sličan način. Kod svih tih krivičnih dela izvršilac ostavlja tragove namerno ili nenamerno. Ako su sva krivična dela izvršena na sličan način, na primer, provalna krađa uskakanjem kroz prozor, može se pretpostaviti da je izvršilac isti. Tragovi i predmeti nađeni na pojedinim mestima mogu korisno poslužiti i radi provere alibija osumnjičenog lica ili uopšte prilikom dokazivanja krivice. Traganje za izvršiocem krivičnog

dela biće uvek uspešnije ako se vrši na osnovu više nađenih tragova ili predmeta, jer to pruža više mogućnosti za njegovo pronalaženje i dovođenje u vezu sa krivičnim delom. Sam modus operandi pruža mogućnost efikasnijeg traganja, pa u tom slučaju može poslužiti da se prema izvršiocu krivičnog dela preduzmu mere za otkrivanje i drugih krivičnih dela koja sadrži ova evidencija, naravno ukoliko postoji njihova sličnost. Ta dela, da nisu sadržana u MOS-u, odnosno da se za njih ne zna, izvršilac ih verovatno ne bi priznao.

Hans Gros je prvi uočio veliki značaj koji detaljno analiziranje, odnosno rasvetljavanje načina izvršenja krivičnog dela može imati u nastojanju da se što potpunije i tačnije odgovori na devet zlatnih pitanja kriminalistike.

Prema mišljenju Vodinelića, vredne pažnje su one definicije MOS-a koje su u vezi sa njegovim sistematsko strukturnim pristupom. Pojedini autori način izvršenja definišu različito, počev od onih kod kojih se MOS izjednačuje sa tipičnim načinom rada učinioca krivičnog dela prilikom preduzimanja radnje činjenja, odnosno nečinjenja (K. M. Bohma), do shvatanja MOS-a kao sistema radnji pripremanja, izvršenja i prikriivanja krivičnih dela određenim spoljašnjim uslovima i psihofizičkim svojstvima ličnosti (G. G. Zuikov, A. H. Kolesnichenko, A. H. Savcenko, Nj. Hez, J. Musil i dr.).

Ovo šire shvatanje načina izvršenja krivičnog dela (modus operandi) opšte je prihvaćeno u kriminalistici. Njegova prednost je u tome jer je sadržajnije po broju informacija koje se odnose na krivično delo, s obzirom na specifičnosti sadržane ne samo neposredno u radnji izvršenja krivičnog dela, već i u pripremnim radnjama, odnosno radnjama prikriivanja.

Korišćenje ove metode u kriminalistici datira čak iz vremena kada i sama kriminalistika nije bila formirana kao nauka, ili je bila tek u začetku. Još je Hans Gros tvrdio da je jedan od najvažnijih tragova koje kradljivac ostavlja upravo način izvršenja krađe, koristeći pri tome izraz "modus furudi". Albert Weingart takođe navodi da "... zločin u mnogim pojedinostima nosi tipove izvesnih osobina učinioca i zato se po pojedinim okolnostima dela može zaključiti o svojstvima učinioca, a prema tome on uhvatiti". Ovaj autor dalje navodi da je za rasvetljavanje krivičnog dela neophodno koristiti iskustva do kojih se došlo prilikom istraživanja sličnih zločina. On na taj način insistira na značaj sistematizovanja informacija o ranije izvršenim krivičnim delima, odnosno o potrebi postojanja određenih lista kao: opisi zločinaca od zanata, lista zločinačkih osobenih znakova, beleženje nadimaka, registracioni listovi, albumi fotografija zločinaca od zanata i drugo.

Navedene evidencije ne nalaze se u svim organima unutrašnjih poslova, već zavisno od veličine organa broj podataka i operativnih potreba za uređivanje pojedinih evidencija.

Osim navedenih kod nas postoje i sledeće evidencije: evidencije lica oštećenih krivičnim delom, evidencije legitimisanih sumnjivih lica, evidencije političkih delinkvenata, kaznene evidencije (po mestu rođenja, lica rođena u inostranstvu, po mestu prebivališta, ukoliko ne postoje podaci po mestu sedišta suda koji je izrekao presudu). Postoje i centralizovane evidencije koje se vode u Ministarstvu unutrašnjih poslova, a koje se odnose na krivična dela sa elementom inostranosti i učinioce tih krivičnih dela. Ove evidencije imaju za svrhu saradnju organa unutrašnjih poslova posredstvom Interpola.

Jedan od osnovnih zahteva savremenih evidencija jeste centralizacija podataka o kriminalitetu ne samo na unutrašnjem planu nego i na međunarodnom, posredstvom Interpola. Razlog centralizovanja podataka proističe iz operativnih potreba za čvršćim uspostavljanjem veza prilikom obrade pojedinih krivičnih dela: trgovine drogom, krađa, krijumčarenja oružja, organizovanih razbojničkih napada, terorizam na međunarodnom planu, jer su izvršioci i njihovi motivi često objekti napada, kriminogena područja i drugi elementi istovetni ili međusobno povezani.

Osim kriminalističkih evidencija veliki broj isprava predstavlja takođe značajnu dokumentaciju. To su, na primer, carinske deklaracije, tovarni listovi, evidencije izdatih saobraćajnih dozvola, evidencije stranaca, evidencije izdatih putnih isprava, knjige komisionih radnji itd. Ove isprave imaju izuzetan značaj za operativni rad, a neretko sadrže podatke koji se ne mogu naći u kriminalističkim evidencijama.

11. 4. Značaj kriminalističkih evidencija i statističko-analitičke službe za operativno planiranje

Mogućnosti koje pruža statističko analitička služba organa unutrašnjih poslova, u savremenim uslovima korišćenja, dosta su značajne.

Statistika i evidencija kao deo informacionog sistema organa unutrašnjih poslova (dokumentacija upravnih poslova, dokumentacija Javne bezbednosti, dokumentacija bezbednosti saobraćaja, dokumentacija protivpožarne zaštite i dr.), razvrstana je prema pojedinim delatnostima. Nas interesuje dokumentacija Javne bezbednosti, i to onaj njen deo koji se odnosi na

operativno kriminalističke poslove. Ova vrsta dokumentacije (kao uostalom i druge) u informacionom sistemu organa unutrašnjih poslova prilagođena je funkciji sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta. Pri tome je neophodno da sadrži kako probleme u vezi sa konkretnim krivičnim delima, tako i probleme u vezi sa kriminalitetom uopšte, kao i sa socijalnom patologijom u širem smislu. Tu spadaju metode i sredstva zajedničke aktivnosti organa unutrašnjih poslova sa drugim subjektima kao i rezultati te saradnje.

Radnici organa unutrašnjih poslova u izvršavanju svojih svakodnevnih operativnih zadataka dolaze do mnogobrojnih podataka koje registruju u svojim izveštajima. U pitanju su i drugi materijali do kojih dolaze organi unutrašnjih poslova, a koji sadrže podatke o mnogobrojnim pojavama (kriminalnim, socijalnopatološkim, prekršajnim), raznim preduzetim merama (kriminalističko operativnim, kriminalističko istražnim i dr.), razni materijali dokumentacionog i operativnog karaktera (dosijea, registri, izveštaji, poternice, raspisi i sl.). Karakter i svrha podataka o određenoj kriminalnoj pojavi, naročito onih do kojih se dolazi operativnim radom, ukazuje na potrebu da se oni nađu na jednom mestu radi međusobnih upoređivanja, dopunjavanja i sažimanja, jer je samo pod tim uslovima moguće dobiti kvalitetan analitički sadržaj koji se može adekvatno i racionalno iskoristiti. Operativne evidencije nastaju u procesu operativne delatnosti i raspolažu podacima koji imaju operativni karakter. Glavna svrha ovih evidencija mora biti što operativnije i društveno korisnije vršenje poslova iz nadležnosti MUP-a.

Pojedini podaci koji se prikupljaju operativnim radom izloženi su višestrukoj proceni: od radnika koji ga pismeno oformljuje i prezentuje službi, zatim neposrednog starešine koji o njemu daje svoje mišljenje (u kojoj meri je taj podatak relevantan, potpun, da li ga treba proširiti itd.). Sledeća ocena podataka donosi se u procesu obrade podataka, odnosno u poređenju sa svim drugim podacima gde se procenjuje relativna vrednost i s aspekta iskorišćavanja. Poslednja ocena je i najmerodavnija.

Kada podaci prođu određenu selekciju oni se evidentiraju u sistemu kriminalističkih evidencija, preko kojih se dalje iskorišćavaju. Operativna sadržina samog podatka nalaže i mogućnost njegovog korišćenja: da li će on inicirati zavođenje kriminalističke obrade, ili će se odložiti na izvesno vreme radi upoređivanja, odnosno, dopune sa drugim podacima, ili će se na osnovu njega uspostaviti kriminalistička kontrola itd. Od sadržaja podatka zavisi, takođe, i u kojoj meri može poslužiti kao osnova za planiranje, odnosno

preduzimanje operativnotaktičkih mera preventivnog i represivnog karaktera. Za razliku od navedenih mogućnosti (preduzimanja kriminalističke obrade, represivne kontrole itd.), preduzimanje adekvatnih uspešnijih preventivnih mera može uslediti samo nakon prikupljenih podataka, koje pojavu osvetljavaju sa različitih aspekata, prvenstveno etioloških. Zato je u toj početnoj fazi evidentiranja nemoguća primena organizovanih i sadržajnih preventivnih mera, odnosno mere koje se primenjuju u ovoj početnoj fazi ili fazi obrade podataka mogu imati, uglavnom, uspešan represivni način primene.

Treba imati u vidu da nijedna postojeća statistika ne sadrži, na primer, podatke o prikrivenom kriminalitetu koji je uvek društveno opasniji i teži jer je umanjena mogućnost njegovog sprečavanja i suzbijanja. Kolika je brojka nacionalne patologije koja ostaje van zvaničnih statistika, relativno je pitanje i zavisi od mnogobrojnih faktora, između ostalog, i od efikasnosti organa otkrivanja krivičnih dela. Samo na osnovu opštih pretpostavki možemo da sudimo da je obim kriminaliteta koji je prijavljen ili poznat organima unutrašnjih poslova, odnosno pravosuđu, ipak veći od kriminaliteta prikazanog u zvaničnim statistikama.

Ovde treba ukazati na razliku između pravnog i faktičkog kriminaliteta. Pod pravnim kriminalitetom podrazumevamo pravnosnažno presuđena dela, dok bi faktički kriminalitet predstavljao ostale statističke preglede krivičnih dela, prvenstveno organa unutrašnjih poslova, a najčešće one o podnesenim krivičnim prijavama. Činjenica je da ovaj kriminalitet postoji faktički, ali ne i pravno, pa je izvan zvaničnih statistika što može uticati, manje ili više, na pravilnu orijentaciju kriminalne politike. Upravo, kada su u pitanju saznanja o ovoj vrsti kriminaliteta najpotpunija su, ipak, ona koja imaju organi unutrašnjih poslova.

Radi sređivanja prikupljenih podataka neophodno je da se podaci u analitičkoj službi međusobno upoređuju uz primenu metoda eliminacije, da se upoređuju sa poznatim događajima i manifestacijama ponašanja, odnosno da se utvrđuje kauzalni odnos međusobno, ili sa ranije poznatim podacima i činjenicama. Ovo je potrebno iz kriminalističkotaktičkih razloga, jer su u pitanju podaci indicijalnog karaktera (indicije, osnovi sumnje).

Analitička delatnost u sklopu eksploatacije podataka informacionog sistema organa unutrašnjih poslova predstavlja i skup metoda koje služe izučavanju kriminalnog ponašanja učinilaca krivičnih dela, samih krivičnih

dela, mnogobrojnih indicija koje se odnose na dela i učinioce, kao i drugih aktivnosti organa unutrašnjih poslova (upravni poslovi, poslovi bezbednosti saobraćaja itd.).

Tu poseban značaj ima i operativna evidencija organizacije rada organa unutrašnjih poslova, koja se vrši s ciljem celishodnije i racionalnije primene sredstava i metoda radi uspešnijeg sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta. Ovo analitičko izučavanje organizacije rada treba da pruži maksimalne rezultate u efikasnosti odbacivanjem neracionalnih metoda i sredstava i orijentacijom u radu samo na ona postupanja službe kojima se postižu uspešni rezultati u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta.

Za usavršavanje delatnosti organa unutrašnjih poslova, bez obzira na to da li je reč o preventivnoj ili represivnoj metodi, naročito kada je u pitanju celishodan i racionalan raspored snaga, od posebnog je značaja analiza kriminaliteta. Dosledno sprovođenje analiza mora da obuhvati sve najbitnije strane stanja i dinamike kriminaliteta. Analiza se mora preduzeti s ciljem da otkrije tendencije u razvoju kriminaliteta, da odredi pozitivne i negativne momente i faktore koji umanjuju efikasnost primenjivanih mera i kao najvažnije da, koliko je moguće, ukaže na uslove i uzroke koji dovode do kriminalnog ispoljavanja. Ovo je neophodno da bi se sa prethodno valjano sačinjenim analizama, odredila stvarna situacija i u vezi sa njom sačinio plan budućeg operativnog delovanja.

Analitička služba, svojom unutrašnjom aktivnošću, kao što je istaknuto, u velikoj meri može doprineti unapređenju operativne delatnosti ne samo represivne, već i preventivne. Posebno je važan značaj analitičko statističkih podataka po osnovu kojih predviđamo pretkriminalna stanja.

Treba imati u vidu da usmeravanje, kako represivnog tako i preventivnog operativnog rada, prema pojedinim kriminalnim žarištima nastaje na osnovu već registrovanih pojava vezanih za kriminalitet, razna pretkriminalna stanja, socijalno patološko pojave, kao i druge indikatore. Pri tome, istraživanje se usmerava prema prognozi kriminalnog ispoljavanja na određenom području i za određeno vreme i od strane određenog lica. Lociranje svih ovih pojava (asocijalnih i antisocijalnih) na određenom području i u određenom periodu osnova je kriminološkog prognoziranja, bez kojeg planiranje kriminalističke delatnosti ne bi dalo rezultate.

Pretkriminalna stanja ili situacije moramo, znači, sagledati u odnosu na prostor i vreme. Kada je u pitanju prostor onda polazimo od mikroprostora, tj.

sektora, odnosno područja mesne zajednice, pa čak i od pozorničkog i patrolnog rejonu.

Ukoliko je moguće što približnije predvideti dinamiku kriminaliteta na određenom sektorskom području za određeni period, utoliko je moguće i preciznije predvideti potrebe i isplanirati mere za operativno pokrivanje takvih kriminalnih žarišta, odnosno preduzimanje pojedinih operativno taktičkih mera kako u preventivnom smislu, tako i u represivnom.

Kada je u pitanju preventivna delatnost organa unutrašnjih poslova, planiranje na osnovu analitičko istraživačkog rada još nije prodrlo u dovoljnoj meri ni u ovu oblast, za razliku od delatnosti vezanih za primenu represivnih mera. Nedostatak planiranja i primene preventivnih mera po osnovu ove metode ukazuje na oskudnost ovih mera i akcija organa unutrašnjih poslova, uopšte.

Istraživanje radi preduzimanja preventivne delatnosti moralo bi se odnositi i na prikupljanje podataka o prirodi i razvoju delinkvencije na čitavoj nacionalnoj teritoriji, uporedo sa istraživanjem na mikropplanu, da se utvrde zajedničke okolnosti vršenja krivičnih dela, da se utvrdi koja se krivična dela najčešće vrše, koji je najčešći modus operandi, kojem dobu starosti pripada najveći broj učinilaca pojedinih vrsta krivičnih dela, kao i da se vrše sva ostala istraživanja koja bi pomogla koncipiranju ili praktičnom provođenju preventivne delatnosti.

Statističko analitičke službe zajedno sa drugim determinantama trebalo bi da nam pruže mogućnost prognoziranja budućih događaja, i to:

- prognoziranja kriminalnog ponašanja lica;
- prognoziranja opštih i posebnih uslova koji u datim situacijama omogućavaju predviđanje kriminaliteta na pojedinim područjima ili po pojedinim oblicima.

Kriminalistička prognoza služi za operativnu orijentaciju kriminalističke službe kao i za izradu planova kriminalističke kontrole i preventivnih programa na određenom prostoru i za određeno vreme.

Procena ugroženosti kriminalitetom ne donosi se kao statično nepromenljivo stanje, već je izraz jednog dinamičnog procesa koji je u vezi sa svim promenama koje, inače, prate pojavne oblike kriminaliteta. To iziskuje od statističko analitičke službe da neprekidno prati i da u zavisnosti od promena donosi nove procene na osnovu kojih će se preduzeti izmene u merama. To znači da će statističko analitička služba dužim intenzivnim

praćenjem pojavnih oblika kriminaliteta na svom području dovesti do sve kvalitetnijih procena na osnovu kojih je moguće preduzimati i adekvatnije kriminalističko operativne mere i radnje. Na taj način bi se sužavao i prostor latentnom kriminalitetu.

Osim toga, neophodna je i sama procena snaga koju je moguće mobilisati radi sprečavanja i suzbijanja konkretnih kriminalnih pojava. Ova procena sadrži podatke o sopstvenim potencijalima – tehničkim i ljudskim, kao i o stručnosti, specijalnosti, organizovanosti, efikasnosti i usmerenosti ka preventivnom delovanju i drugih subjekata, kao i saradnju po ovom značajnom osnovu.

Planiranjem preventivnih i represivnih mera treba uskladiti međusobno ova dva osnovna elementa: procenu ugroženosti i procenu mogućnosti i vlastitih snaga. Ovo usklađivanje je stalan proces i bitan uslov svakog preventivnog postupanja.

To znači, da bi ostvarili osnovu za svoja preventivna nastojanja kao društveno korisnija organi unutrašnjih poslova morali bi da se usmere na analitičkoistraživačku delatnost u odnosu na:

a) frekvenciju, vrste, vremenski razvoj kriminaliteta, iskazane analitičkostatističkim iskazom, zatim način vršenja krivičnih dela i, po mogućnosti, motiv, kao i mesto i vreme svakog krivičnog dela pojedinačno, zatim ugroženost same žrtve i druge pojedinosti izvršenja što bi predstavljalo značajne kriminalističke elemente;

b) mogućnosti ostalih subjekata za preventivno postupanje, da ih u tom pravcu mobiliše, da sarađuje sa lokalnim stanovništvom (pružanjem stručne pomoći, informisanjem građana o kriminalitetu i potrebnim preventivnim postupcima mobilisući ih na saradnju, polazeći od raznih kategorija potencijalnih žrtava, ugroženih objekata i sl.);

v) da se založe da u sopstvenim redovima formiraju stavove o društvenoj koristi preventivnih mera. Međutim, svako ubeđivanje u ovom pravcu je beskorisno ako ga ne prati odgovarajuće stručno obrazovanje kadrova, kojem se do sada poklanjalo veoma malo pažnje, za razliku od obrazovanja čija je svrha represivno postupanje organa unutrašnjih poslova. Ovo obrazovanje kadrova trebalo bi posebno da se razvija na analitičkoistraživačkom planu pa i na području kriminalističke lingvistike;

g) da informiše sopstvene radnike, prvenstveno one koji su angažovani na poslovima preventivnog karaktera (kao na primer: pozornička i patrolna

delatnost, racije, osmatranje, upozorenja i sl.), o opštim i posebnim aspektima kriminaliteta ne samo sa etiološkog i fenomenološkog stanovišta, već i s aspekta primene sopstvenih mera i mera drugih subjekata radi koordinacije i saradnje na preventivnom planu.

Dosadašnjim razmatranjem značaja koji ima analitička služba u koncipiranju nekih osnovnih oblika operativnog rada dotakli smo se i bitnih pitanja vezanih za usmereno delovanje pojedinih konkretnih sredstava i metoda, kao i formi rada organa unutrašnjih poslova u sprečavanju kriminaliteta.

Iz toga proističe da se neophodna pretpostavka dobro organizovane operativne akcije nalazi u adekvatnom statističkoanalitičkom praćenju i izučavanju svih podataka vezanih za pojavne oblike određene vrste kriminaliteta.

Može se zaključiti da su, u poslednje vreme, sve prisutnija nastojanja da se analitička služba izdigne na nivo sistematskoistraživačke delatnosti. Tako, postepeno, počinju da se ostvaruju, već duže vremena prisutne zamisli o formiranju analitičkoistraživačkih jedinica i da se prevazilaze shvatanja o analitičkoj delatnosti kao zbiru podataka prikupljenih operativnim radom.

Mogućnosti preventivnog postupanja organa unutrašnjih poslova ostvarljive su upravo i preko kvalitetne analitičke službe. Pojedine analize koje se dostavljaju skupštinskim telima, kao i široj javnosti, preko sredstava masovnog informisanja ili neposredno, imaju vrednosti samo ako su dovoljno sadržajne, temeljite i istinite, odnosno ako mobilisu na angažovanje i ostale društvene subjekte u smislu suprotstavljanja devijantnim pojavama u društvu, među kojima je kriminalitet po svojoj destruktivnosti na prvom mestu.

Osim pomenutih nauka čija saznanja kriminalistika tradicionalno koristi (hemija, fizika, biologija, medicina, psihologija) sve značajniju ulogu poprimaju nauke informacionog profila. Računarska tehnika već uveliko doprinosi uspešnijem rešavanju pojedinih problema kriminalističkih evidencija, operativnog rada i suzbijanja kriminaliteta uopšte.

Savremenim informacionim sistemom postiže se efikasno čuvanje i brzo pretraživanje mase različitih vrsta podataka, povezivanje različitih banaka podataka u jedinstvenu, integrisanu banku podataka organa unutrašnjih poslova; jedinstveno i brzo formiranje problemskih operativnih obaveštenja; savremeno statističko praćenje i analiza bezbednosnih pojava i efikasno periodično izveštavanje, promena kibernetičkih metoda i modela prilikom rešavanja bezbednosnih problema itd.

11. 5. Automatska obrada podataka i evidencije

Osim pomenutih nauka čija saznanja kriminalistika tradicionalno koristi hemija, fizika, biologija, medicina, psihologija, sve značajniju ulogu poprimaju nauke informacionog profila. Računarska tehnika već uveliko doprinosi uspešnijem rešavanju pojedinih problema kriminalističkih evidencija, operativnog rada i suzbijanja kriminaliteta uopšte. Primena računara u suzbijanju kriminaliteta počela je u svetu sredinom 60-ih godina. Tako je 1963. godine u SAD instaliran prvi sistem u policijskoj službi. Uvođenje računarske tehnologije u poslove policije predstavlja logičan korak s obzirom na pojavu sve masovnijih i složenijih oblika kriminala. Svakodnevno povećanje policijskih karatoteka, potreba za njihovim održavanjem, povećanje broja administrativnih kadrova na štetu operativnih, povećana potreba komuniciranja među različitim organima represije i drugim službama za primenu zakona, jedne ili više država, dovelo je do rasta policijskog aparata koji je unutar samog sebe postao glomazan i funkcionalno nepodesan. Takođe, potreba za čuvanjem ogromne mase podataka, za njihovim što bržim pronalaženjem i prenošenjem, kao i želja za smanjenjem administrativnih kadrova i poslova u korist operativnog rada doveli su do masovne primene računarske tehnike i automatske obrade podataka.

Elektronsku obradu podataka omogućava snažna tehnička oprema povezana u jedinstvenu mrežu s nizom računara od kojih svaki ima svoj zadatak.

Savremenim informacionim sistemom postiže se efikasno čuvanje i brzo pretraživanje mase različitih vrsta podataka, povezivanje različitih banaka podataka u jedinstvenu, integrisanu banku podataka organa unutrašnjih poslova; jedinstveno i brzo formiranje problemskih operativnih obaveštenja; savremeno statističko praćenje i analiza bezbednosnih pojava i efikasno periodično izveštavanje, promena kibernetičkih metoda i modela prilikom rešavanja bezbednosnih problema itd.

Ako uzmemo u obzir razlike u veličini pojedinih organizacionih jedinica policije Republike Srbije, broj podataka kojima raspolažu i operativne potrebe u vezi sa vođenjem pojedinih evidencija, kao i činjenicu da se sve evidencije ne vode u svim organizacionim policijskim jedinicama, nameće se potreba za centralizacijom evidencija kao i njihovom automatskom obradom.

U tom cilju Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije uvelo je

2006. godine sistem za automatsku obradu otisaka prstiju (AFIS) koji brzo otkriva identitet registrovanog kriminalca. AFIS (Automated Fingerprint Identification Sistem) koristi uređaje za automatsko skeniranje (snimanje) koji pretvaraju sliku otiska prsta u digitalne minucije, pri čemu se snimaju papilarene linije (njihovi počeci, završeci, razdvajanja), njihove relativne pozicije i orijentacije. Naime, svim počinocima krivičnih dela otisci prstiju laserski se uzimaju i ubacuju u kriminalističku bazu podataka. Prilikom registracije lica, sistem sam radi jednu vrstu registracije putem "lajv skena", što znači suvo uzimanje otisaka.

Uvođenjem ovakvih sistema praktično prestaje potreba za vođenjem monodaktiloskopskih evidencija, jer se kompjuterski obrađuje otisak svakog prsta sa desetoprsnog kartona i memoriše sa svim njegovim karakteristikama. Korišćenje sistema podrazumeva upotrebu specijalnog koda pomoću koga se sa digitalizovane slike prihvataju podaci po određenom algoritmu. Otisak prsta koji je unet u sistem automatski se upoređuje sa arhiviranim slikama otisaka. Pretraživanje traje od dva do tri minuta do više sati, a pouzdanost sistema pri registraciji poznatog lica je preko 99%, a pri utvrđivanju identiteta nepoznatog lica na osnovu otiska fiksiranog na mestu događaja preko 60%. Ukoliko se nakon pretraživanja u kompjuterskim bazama podataka ustanovi da uneti otisak prsta nije registrovan u sistemu, vrši se njegovo memorisanje i registracija lica čiji identitet nije poznat.

GLAVA DVANAESTA

12. MEĐUNARODNA KRIMINALISTIČKA SARADNJA U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU KRIMINALITETA

Naša zemlja, kao i mnoge druge, nije pošteđena krivičnih dela koja sadrže elemente inostranosti. Veoma dinamičnom rastu ove vrste kriminaliteta u nas, pored ostalih faktora, svakako doprinosi i geografski položaj naše zemlje preko koje vode putevi iz zapadne i srednje Evrope za Bliski istok i obratno, a preko koje se, odvajkada, odvijao veoma živ promet ljudi i dobara.

Savremena sredstva veze i transporta omogućavaju kriminalcima da brzo prelaze iz jednog mesta u drugo i da na taj način izbegnu hvatanje, odnosno otkrivanje. Pokretanje složenog i relativno sporog opšteg instituta međunarodne krivično pravne pomoći u uslovima najčešće subjektivnih međunarodnih stavova i tumačenja, kada je u pitanju ova osetljiva materija, zatim različiti propisi u materijalnom i procesnom krivičnom pravu, izolovanost i jezičke barijere u međusobnom komuniciranju, nisu garantovali skoro nikakav uspeh, bilo koja faza da je u pitanju: otkrivanje učinioca krivičnog dela, njegovo hvatanje ili izručenje.

U takvim uslovima međunarodna policijska saradnja na suzbijanju kriminaliteta postaje nužna. Nju čini neophodnom i pojava nekih veoma teških i izuzetno nehumanih delikata kakav je, na primer, terorizam. Teroristički akti na međunarodnom planu znatnim delom se realizuju preko otmice aviona, pa shodno tome postoji stalna saradnja između Interpola i međunarodnih organizacija za međunarodni saobraćaj. Mada zbog svojih političkih motiva terorizam danas nije predmet međunarodne policijske saradnje, ovaj najopasniji međunarodni oblik kriminaliteta nužno zahteva brže organizovanje, bolju opremljenost i korišćenje savremene tehnologije rada u skoro svim policijama sveta. Kao izlaz u takvim situacijama nameće se i potreba brze i efikasne saradnje između pojedinih teritorijalno nadležnih država, odnosno, njihovih organa na čijem se području trenutno nalaze izvršioci krivičnih dela. Nužno je da ova saradnja bude oslobođena formalnosti, uz korišćenje najbržih sredstava komuniciranja i uz punu operativnost i mobilnost organa otkrivanja one zemlje u kojoj se kriminalci trenutno nalaze.

12. 1. Nastanak i način rada međunarodne organizacije kriminalističke policije - Interpola

Organi policije najintenzivniju međunarodnu saradnju u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta ostvaruju putem Interpola (Međunarodne organizacije kriminalističke policije). Od osnivanja do danas ova međunarodna organizacija se neprekidno razvija ne samo obimom posla, metodama i sredstvima, nego i po broju zemalja čije su policije postale njene članice.

Početak organizovane saradnje pojedinih policija na međunarodnom planu datira još od 1914. godine, kada je održan međunarodni kongres sudske policije u Monaku, na kom je učešće uzela i Kraljevina Srbija. Na kongresu je razmatrana mogućnost formiranja međunarodne policijske kartoteke i usaglašena su pojedina pravila ekstradicionih postupaka. Drugi međunarodni kongres sudske policije održan je u Beču 1923. godine. Policijska asocijacija dobija naziv Međunarodna komisija kriminalističke policije, sa sedištem u Beču.

Posle Drugog svetskog rata na kongresu u Parizu 1946. godine obnavlja se Međunarodna komisija kriminalističke policije, a organizacija dobija statut i naziv Interpol, s tim što sedište iz Beča prelazi u Pariz. Međunarodna komisija kriminalističke policije 1956. godine menja naziv u Međunarodna organizacija kriminalističke policije - INTERPOL. Ovaj naziv organizacija je zadržala do danas. Ostali značajni datumi novije istorije organizacije su: 1984. godine, kada stupa na snagu novi ugovor o sedištu organizacije, sa Francuskom na čelu. Službena inauguracija novog sedišta obavljena je u Lionu, 27. novembra 1989. godine nakon njegovog prebacivanja iz Sent Kloda, gde je bila od 1966. godine.

Organizacija je 1955. godine imala 50 zemalja članica, 1967 - 100, 1990 - 154, 1992 - 169, 1993 - 176 zemalja članica. Interpol trenutno (2004 god.) okuplja 182 zemlje članice.

Interpol uživa status međudržavne organizacije. Naša zemlja uživa ugled jedne od zemalja osnivača Interpola i izuzimajući kraće prekinde veoma je aktivan član ove organizacije. Nedavna izolacija naše zemlje odrazila se negativno i na ovom planu. Naime, 1993 godine na zasedanju Generalne skupštine Interpola odlučeno je da SRJ ne može automatski nastaviti članstvo SFRJ u ovoj organizaciji. SRJ je ponovo primljena u Međunarodnu

organizaciju kriminalističke policije 28. septembra 2001. godine, na 70. redovnom zasjedanju Generalne skupštine Interpola u Budimpešti.

Međunarodna organizacija kriminalističke policije funkcionalno je uređena bez suvišnog formalizma, što je i osnovni uslov za uspešnu policijsku saradnju. Dinamika policijske saradnje preko Interpola zavisi, prvenstveno, od kretanja delinkvenata i međunarodnog kriminaliteta, s tim što je ona dozvoljena samo u oblasti opšteg prava (odnosno klasičnog kriminaliteta), a svaka delatnost ili intervencija u pitanjima ili slučajevima koji imaju politički, vojni, verski ili rasni karakter najstrože je zabranjena u organizaciji (član 3. Statuta Interpola). O tome da li je neko krivično delo obuhvaćeno članom 3. Statuta suvereno odlučuje svaka zemlja, pa na bazi sopstvene odluke prihvata, odnosno odbija saradnju.

Okvir delovanja i ciljevi ove organizacije dati su u članu 2. Statuta, koji glasi da je u okviru Interpola neophodno:

a) osigurati i razvijati najšire uzajamno pomaganje svih organa kriminalističke policije, u okviru postojećih zakona u raznim zemljama, a u duhu Opšte deklaracije o pravima čoveka,

b) ustanoviti i razviti sve ustanove sposobne da uspešno doprinesu sprečavanju i kažnjavanju krivičnih dela opšteg prava.

Rukovodeća i radna tela organizacije Interpola su: Generalna skupština, Izvršni komitet, Generalni sekretar i Generalni sekretarijat kao stručni i administrativno tehnički organ koji omogućava stalno funkcionisanje organizacije, Nacionalni centralni biroi, Savetnici kao kolegijum sastavljen od stručnih saradnika - naučnih radnika koje predlaže Generalni sekretarijat, a prihvata Generalna skupština sa mandatom od tri godine.

Generalni sekretarijat je globalni koordinator kriminalističke saradnje u suprotstavljanju kriminalitetu, putem kog se omogućava razmena policijskih podataka, odnosno njihova obrada, analiza i čuvanje. Težište saradnje je na suzbijanju kriminalnih organizacija i zloupotrebe narkotika, finansijskog i high-tech kriminala, terorizma, trgovini ljudskim bićima, kao i traganje za licima za kojima su raspisane međunarodne poternice. Član 5 Statuta određuje da Generalni sekretarijat procesuirá policijske informacije u komunikaciji sa CNB, koji treba da preduzmu sve mere kako bi osigurali da se takve vrste informacija dostave tačno i na vreme. Generalni sekretarijat može obrađivati i policijske informacije dobijene iz javnih izvora ili koje su mu poslate od strane države koja nije članica, odnosno od strane drugih međunarodnih organizacija

koje nisu policijske, ali čije se informacije mogu koristiti u policijske svrhe. CNB koji šalju policijske informacije smatraju se njihovim vlasnicima, tako da takve informacije na njihov zahtev u svakom trenutku mogu biti izmenjene, ažurirane ili brisane, a Generalnom sekretarijatu nije dozvoljeno da ih sam, na sopstvenu inicijativu, menja.

Interpol kao koordinacioni centar za borbu protiv međunarodnog kriminaliteta interveniše na zahtev policijskih službi i sudskih organa država članica, u prevenciji i represiji: ubistava, otmica, uzimanja taoca, trgovine ljudima, kriminalnim aktima počinjenim protiv bezbednosti u vazduhu, prekršajima u vezi sa oružjem i eksplozivima, terorizmom i slično; zatim krivičnih dela počinjenih protiv imovine (krađe, ilegalne trgovine umetničkim predmetima, ilegalne trgovine životinjskim vrstama kojima preti iščeznuće; krivičnih dela ekonomske i finansijske delatnosti (falsifikovanje novca, drugi falsifikati i preinačenja, razne prevare vezane za korišćenje informatike i sl.); ilegalne trgovine drogama i drugih delikata u vezi sa ovim (gajenje, proizvodnja, transport i distribucija droga, pranje novca i dr.).

Rukovodeći i činovnički personal Generalnog sekretarijata Interpola sastavljen je od policijskih funkcionera i administrativnih i tehničkih službenika četrdesetak nacija. U okviru Interpola za komunikaciju se koriste engleski, francuski, španski i arapski jezici kao službeni, u pismenoj i usmenoj komunikaciji.

Generalna skupština okuplja svake godine delegate država članica radi donošenja najvažnijih odluka koje se odnose na rad organizacije.

Izvršni komitet Interpola sastavljen je od trinaest članova koje bira Generalna skupština. On kontroliše sprovođenje odluka koje je donela Generalna skupština po kojima, između ostalog, priprema i određena savetovanja.

Generalnim sekretarijatom rukovodi Generalni sekretar, koga imenuje Generalna skupština za period od pet godina. Postavljen je u sedištu organizacije i primenjuje odluke Generalne skupštine i Izvršnog komiteta. Brine o svakodnevnom funkcionisanju međunarodne saradnje.

Centralni nacionalni biro (CNB) su kriminalističke službe koje na nacionalnom planu države članice određuju kao permanentnu tačku podrške međunarodnoj saradnji iz oblasti policije. Centralni nacionalni biroi obezbeđuju veze sa drugim policijskim organima u svojoj zemlji, sa CNB drugih zemalja i sa Generalnim sekretarijatom Interpola.

Interpol se finansira iz kotizacije država članica, a finansiranje se zasniva na budžetnim jedinicama. Trenutna vrednost jedne jedinice je 12 000 evra, a svaka zemlja članica može imati najmanje dve, a najviše 100 jedinica. Posедуje autonomnu i savremenu mrežu telekomunikacija koja pokriva ceo svet, odnosno obuhvata sve zemlje članice. Ona omogućava brzo korišćenje i potpunu bezbednost šifre svih tradicionalnih komunikacionih sistema, satelitskog teleksa i slično.

Kriminalističku dokumentaciju sačinjavaju arhive, nominalne zbirke, daktiloskopske zbirke međunarodnih kriminalaca, analize i sinteze vođenih istraga, međunarodni potražni akti (poternice za kriminalcima za kojima se traga ili traže podaci na osnovu zahteva nacionalnih vlasti, objave za ukradenim predmetima, opisi načina izvršenja krivičnih dela).

Posredstvom Interpola raspisuju se sledeće vrste poternica, koje se uobičajeno diferenciraju prema boji koja takve akte karakteriše:

1. Crvene poternice - izdaju se od strane Generalnog sekretarijata na bazi važećeg nacionalnog naloga za lišenjem slobode određenog lica i u suštini znače zahtev strane države da lice bude lišeno slobode radi ekstradicije. Zahtev za raspisivanjem crvene poternice koji država upućuje Generalnom sekretarijatu mora imati propisani sadržaj da bi se smatrao pravno važećim zahtevom za lišenje slobode. Crvene poternice se sastoje od zaglavlja i tri dela: identifikacionih podataka o licu, zakonskih podataka i akcija koje se imaju preduzeti u slučaju pronalaska lica. U zahtevu za njihovim raspisivanjem se naznačuje ime države i CNB koji inicira raspisivanje, datum i broj dosijea, kao i informacija da li se lice traži radi vođenja krivičnog postupka ili radi izdržavanja već izrečene kazne. Veliki broj zemalja priznaje crvenu poternicu kao dovoljan osnov za lišenje slobode i stavljanje tražene osobe u privremeni ekstradicioni pritvor, pod uslovom da sadrže sve potrebne informacije. U manjem broju zemalja one su samo sredstvo za identifikovanje i pronalaženje traženih lica. Rok važnosti crvenih poternica je pet godina, nakon čega se, u slučaju da nisu urodile plodom, proveravaju i arhiviraju ili produžuju. Broj izdatih crvenih poternica od strane Interpola u 1996 godini bio je 739, 1997 - 700 a u 2000 godini 737. U evidencijama Generalnog sekretarijata trenutno ima oko 5000 poternica ove vrste koje su na snazi.

2. Plave poternice - izdaju se sa ciljem prikupljanja informacija o identitetu neke osobe, sudskih informacija, informacija o kriminalnim aktivnostima određenog lica i/ili da se određena osoba locira, odnosno utvrdi mesto njenog boravka. Plave poternice se koriste u slučaju neidentifikovanih kriminalaca ili nesigurnih identiteta određenih lica, pronalaska svedoka krivičnih dela i njihovog ispitivanja od strane policije. Plave poternice često prethode crvenim, a u slučaju da se izda nalog za lišenjem slobode određenog lica na koje se odnosila ova vrsta poternice, menjaju se u crvene poternice.
3. Zelene poternice - sadrže obaveštenja o kriminalnim aktivnostima nekih osoba. Da bi se izdala ova vrsta poternice potrebna je informacija o takvim aktivnostima iz najmanje tri različite države, sa izuzetkom informacija koje se tiču organizovane ilegalne trgovine, Anđela pakla i pedofilije. Izdaje ih Generalni sekretarijat na svoju inicijativu ili na zahtev pojedinih CNB.
4. Žute poternice - odnose se na nestale osobe, osobe koje nisu u stanju da se same identifikuju ili decu žrtve roditeljskih otmica.
5. Crne poternice - odnose se na neidentifikovana mrtva tela.
6. Narandžaste poternice - ukazuju na moguće pretnje, odnosno opasnosti od skrivenog oružja i raznih naprava koje mogu povrediti čoveka, kao što su npr. olovka-pištolji, prikriveno oružje kalibra 8 mm, pismo bomba, eksplozivne tašne, delovi bombe i projektila i sl.

Raspisivanju međunarodnih poternica u okviru Interpola obično prethodi raspisivanje tzv. difuzija. Difuzije raspisuju CNB pojedinih zemalja članica i samostalno određuju kojim zemljama će one biti upućene. Rok za objavljivanje hitnih crvenih poternica je 72 časa, dok se difuzije raspisuju odmah. Difuzije se ne objavljuju javno već sistemom Interpola, dok se poternice objavljuju na otvorenom sajtu Interpola, osim izuzetaka.

Zahtevi za raspisivanjem poternica u okviru Interpola šalju se u elektronskoj formi i primaju u Generalnom sekretarijatu, gde se vrši procena sadržaja i donošenje odluke o raspisivanju. Od trenutka ubacivanja u bazu podataka (ASF baza - Automated Search Facility), informacija o poternici postaje dostupna svim zemljama članicama koje su povezane sa sistemom Interpola. Pripreme za izdavanje poternica obavljaju se u posebnom odeljenju. Nacrt potražnog akta prevodi se na sva četiri službena jezika, a zatim se poternica štampa i šalje poštom svim članicama, kao i objavljuje na sajtu

Interpola. Ukoliko se nakon raspisivanja poternice Generalnom sekretarijatu dostave nove informacije o osobama koje su predmet poternice, takve informacije se ubacuju u bazu podataka i dostavljaju svim zemljama članicama u formi dopune.

U policijsko kriminalističkim poslovima dolazi do povezivanja pri otkrivanju kriminalnih grupa i kriminalnih delatnosti sa elementom inostranosti, pri čemu se održavaju sastanci, konferencije i seminari u vezi sa aktuelnim istragama, razmenjuju iskustva i saznanja, policijske metode i tehnike, koordinira se policijska saradnja između pojedinih regiona. Interpol održava veze sa pojedinim međunarodnim organizacijama. Među njima su posebno značajne UN, kao i njene institucije sa kojima Interpol sarađuje: Ekonomsko socijalni savet, Centar za prava čoveka, Sekcija za prevenciju od zločina i krivično sudstvo, Program UN za međunarodnu kontrolu droga. U organizacije koje sarađuju sa Interpolom spadaju i Međunarodna organizacija za civilno vazduhoplovstvo, Međunarodna unija za telekomunikacije, Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, Svetska zdravstvena organizacija, Savet za carinsku saradnju, Evropski savet, Sekretarijat Konvencije o međunarodnoj trgovini primercima divlje faune i flore kojima pretili uništenje.

Nastojanja Interpola usmerena su na intenzivnu i pravovremenu razmenu informacija, pri čemu se moraju koristiti prednosti tehnološkog napretka da bi se ova razmena maksimalno ubrzala. Uz to treba pojednostaviti formalnosti za komuniciranje između zemalja, unaprediti analitički rad u Interpolu i dostavljati u većoj meri stručne materijale zemljama članicama. Dalja nastojanja u pravcu unapređenja saradnje između policija pojedinih zemalja odnose se na reforme organizacijske strukture, koje se moraju prilagođavati političkim promenama s obzirom na to da se u aktivnost ove organizacije uključuju novoformirane države. U skladu sa tim je i nastojanje za izmenom organizacione strukture Interpola, kao i razvijanje određenog standarda usluga koje će se pružati članicama. To se naročito odnosi na unapređenje saradnje među evropskim zemljama.

Pred ovom organizacijom je potreba unapređenja policijske saradnje imajući u vidu promene u Evropi, novonastale države, izmene granica postojećih država, pojavu kriminala u istočnoj Evropi kao i stvaranje Evropola kao posebne evropske policijske jedinice.

Generalni sekretarijat Interpola je radi efikasnijeg funkcionisanja obavezao CNB da se pridržavaju minimuma dogovora. Razlog tome je naglo

povećanje broja razmenjivih informacija, kao i povećanje novih članica sa evropskog kontinenta kojima je neophodna svaka pomoć. Minimum postupanja centralnih nacionalnih biroa za evropske zemlje sastoji se u sledećem: neprekidna dežurna služba (24 časa) sa kojom se može kontaktirati i koja može da pozove kompetentno službeno lice, koje govori jedan od službenih jezika Interpola; potrebno je objaviti radno vreme CNB-a i obezbediti radno osoblje koje govori jedan od službenih jezika i koje razume i koristi policijski rečnik; obezbediti mogućnost da se pozovu istražni organi koji vode istragu u vezi sa sučajem koji je u toku, obezbediti pravni osnov da se od nacionalne policije zahteva da preduzme i završi određene provere u fiksnom vremenskom okviru; obezbediti kontrolu radio službe, službe za dokumentaciju i službe koja radi na konkretnim slučajevima direktno ili posredstvom upravnog tela; obezbediti stručna lica za rad na slučajevima sa drogom, organizovanom nasilju, krađama i prevarama; obezbediti klasifikovanje espedovanja i dostavljanja poruka po sistemu hitnosti unutar CNB-a; obezbediti tele-foto sistem za dostavljanje otisaka prstiju i fotografija i drugo.

U nadležnosti Generalnog sekretarijata su relativno dobro opremljene evidencije sa podacima o međunarodnim kriminalcima, a uvedena je i elektronska obrada podataka. Tako u okviru Interpola postoje sledeće elektronske baze podataka: 1) lica, odnosno raspisanih poternica, 2) ukradenih/izgubljenih putnih isprava, 3) ukradenih motornih vozila, 4) DNK baze, 5) baze otisaka prstiju, 6) ukradenih umetničkih dela i 7) dečje pornografije.

Generalni sekretarijat je opremljen savremenim i snažnim radio uređajima pomoću kojih je u neprekidnoj radio vezi sa centralnim nacionalnim biroima većeg broja zemalja sa raznih kontinenata.

Celokupna delatnost Interpola i uspešnost ove organizacije zavisi prvenstveno od broja slučajeva povodom kojih je saradnja nužna, odnosno izraženosti i značaja problema vezanih za pojedine vrste krivičnih dela na međunarodnom planu, i naravno obima aktivnosti i ažurnosti pojedinih nacionalnih biroa. U zavisnosti od toga i jedan deo poslova Interpola ima karakter redovne ili stalne delatnosti, dok je drugi privremenog karaktera. Redovni oblici delatnosti odnose se, uglavnom, na primenu pojedinih represivnih mera post delictum, a odnose se na lišavanje slobode kriminalaca, potražne delatnosti i razmene informacija i materijala, prvenstveno od značaja

za suzbijanje onih međunarodnih delikata povodom kojih je saradnja uobičajena.

Redovna saradnja se odvija povodom identifikacije nepoznatih leševa. Kada je u pitanju potražna delatnost, od zahteva nacionalnog biroa zavisi da li će se prema licu primeniti mera lišenja slobode, mera kontrole i nadzora ili pak samo utvrditi njegova adresa. Međutim, postupak lišenja slobode po međunarodnoj poternici pravno je veoma detaljno preciziran i predviđa strogo formalni predekstradicioni postupak. Očigledno da su značaj i težina ove represivne mere u međunarodnoj saradnji odredili, veoma detaljno, uslove pod kojima ona može biti preduzeta, kao što je to inače slučaj i u unutrašnjem pravu većine zemalja.

Međurazmena i drugih značajnih informacija između pojedinih nacionalnih biroa takođe spada u redovnu saradnju preko Interpola. Informacije se odnose na način, sredstva i metode vršenja krivičnih dela od strane pojedinačnih ili organizovanih izvršilaca krivičnih dela sa elementom inostranosti, a isto tako na metode, tehnička sredstva i drugu opremu, načine organizovanja i druga dostignuća, poboljšanje i iskustva policije u suzbijanju određenih vrsta delikata, predmete kao materijalne dokaze od značaja za krivični postupak, fotografije, otiske prstiju itd. i to, uglavnom, kada se protiv stranog državljanina pokrene krivični postupak ili postoje osnovi sumnje da je izvršilac krivičnog dela.

U ustaljenu saradnju putem Interpola spada i delatnost upućivanja zahteva za raznim veštačenjima, razna laboratorijska i druga ispitivanja vezana za mesto izvršenja krivičnog dela, a s ciljem prikupljanja i kompletiranja dokaza.

Među ove poslove spadaju i zahtevi za preduzimanje pojedinih istražnih radnji (pretresanje stana i lica, privremeno oduzimanje predmeta, vršenje uviđaja, saslušanje svedoka ili okrivljenog), što sve zavisi od toga kakva su ovlašćenja policije u krivičnom postupku. Međutim i u slučaju neovlašćenosti policije i isključive nadležnosti sudskih organa, moguće je da policija, tj. nacionalni biro posreduje, odnosno inicira ovu delatnost kako bi se ubrzao postupak za dobijanje zahteva.

Interpol pridaje izuzetan značaj radu na suzbijanju ilegalne trgovine radioaktivnim supstancama. Pojedine značajne odluke donose se i na sastancima šefova nacionalnih biroa Interpola, na kojima se razmenjuju izveštaji radnih grupa koje je formirao Generalni sekretarijat (radna grupa za

identifikaciju žrtava velikih katastrofa; radna grupa za prekršaje čije su žrtve maloletnici; radna grupa za legalizaciju dokaznog materijala i sl.). Na tim sastancima podnose se pojedini izveštaji koje donose komisije pre nego ih usvoji Generalna skupština.

Na Generalnoj skupštini u Arubi 1993. godine zaključeno je da se situacija pogoršava, posebno na planu međunarodne ilegalne trgovine opojnim drogama. U toku 1992. godine evidentirana je rekordna proizvodnja heroina, kokaina, kanabisa i psihotropnih supstanci. Glavni proizvođači heroina i dalje ostaju zemlje Bliskog istoka, jugoistočne i jugozapadne Azije, Meksiko, Kolimbija. Izuzetno važnu ulogu u krijumčarenju heroina ima i tzv. Balkanska ruta. Procenjuje se, npr., da se Balkanskom rutom krijumčari 80% zaplenjenog heroina u Evropi. Glavni proizvođači kokaina su konstantno zemlje Latinske Amerike - Peru, Bolivija, Kolumbija, Venecuela i Brazil, dok su glavni potrošači droge SAD i zemlje Zapadne Evrope.

12. 2. Saradnja naših policijskih organa u okviru Interpola

Kao što je istaknuto, statut Interpola predviđa da svaka zemlja članica odredi po jedan organ u okviru svojih policijskih službi koji će ostvarivati saradnju u okviru organizacije po svim kriminalnim slučajevima međunarodnog karaktera po kojima je saradnja moguća, a koji će figurirati kao centralni nacionalni biro. Uloga nacionalnog biroa je da vrši neposredne operativne poslove po zahtevu Generalnog sekretarijata, odnosno da neposredno inicira vršenje tih poslova u svojoj matičnoj policijskoj organizaciji. Nacionalni biro može u svakom trenutku da stupi u kontakt sa drugim biroom veoma razvijenim sredstvima komunikacija. Ovo telo može uvek da pokrene policijsku akciju na međunarodnom planu, ako za to postoji potreba. Kontakti, odnosno saradnja među nacionalnim biroima ostvaruje se preko pisama, radio - telegrama, teleprinteru, a u poslednje vreme sve su češći kontakti telefonom i neposredni susreti pojedinih predstavnika centralnih nacionalnih biroa.

S obzirom na to da neposredne poslove Interpola vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), po našim pravnim propisima ovi poslovi se u neposrednom izvršavanju ni u čemu ne razlikuju od poslova sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta koji se obavljaju u skladu sa unutrašnjim delovanjem organa unutrašnjih poslova.

Bez obzira na to što je saradnja koju organi unutrašnjih poslova ostvaruju sa policijskim organizacijama drugih zemalja u okviru Interpola veoma obimna i plodonosna, ona je i nedovoljna da bi u potpunosti ispunila postojeće zahteve sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta na međunarodnom planu. Zbog toga naša zemlja nastoji da uspostavi saradnju i sa organima bezbednosti zemalja koje nisu članice ove organizacije. Mada takva saradnja nailazi na teškoće, kako političke tako i proceduralne prirode, i mada je manjeg obima, ona je značajna ne samo sa operativnog već i političkog stanovišta.

Od 1946. do 2003. godine poslove CNB-a u našoj zemlji obavljala je Uprava Kriminalističke policije Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova. Ustavnom poveljom Srbije i Crne Gore nije definisan organ za obavljanje ove funkcije na saveznom nivou, tako da u Srbiji ulogu CNB-a ima Odeljenje za međunarodnu policijsku saradnju u okviru Uprave kriminalističke policije MUP-a Srbije.

Intenziviranje saradnje neophodno je zbog sprečavanja i suzbijanja specifičnih oblika kriminaliteta kao što su terorizam, ilegalni promet vatrenog oružja i municije, droge, vozila i slično. Bez obzira na saradnju organizovanu posredstvom Interpola, opasnost koju sa sobom nose pojedini od ovih oblika kriminaliteta, prvenstveno terorizam, čine i samu saradnju mnogo intenzivnijom i dinamičnijom nego što je predviđaju pravila Interpola.

Ovde su u pitanju, prvenstveno, oni vidovi saradnje koji se odvijaju uporedo sa policijskom saradnjom kao, na primer, pojedini dogovori na nivou vlada, ministara inostranih poslova itd. Stalno rastuća opasnost od pojedinih vidova kriminaliteta zahteva i druge oblike saradnje bez obzira na to što je reč o već ustaljenoj saradnji preko Interpola. Saradnja u ovom domenu naročito je intenzivna sa nekim evropskim zemljama, jer su navedeni oblici kriminaliteta u tim zemljama najizraženiji.

Može se očekivati da će i ubuduće saradnja i razvijanje odnosa, kao i uloga naše zemlje na međunarodnom planu biti uspešna sa odgovarajućim organima navedenih zemalja, a time i realizacija konkretnih oblika saradnje u oblasti sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta.

Jedan od nužnih zahteva jeste i osposobljavanje kadrova za vršenje ovih specifičnih poslova, pre svega, poznavanje stranih jezika i druga usavršavanja koja zahtevaju specifičan rad u suprotstavljanju ovoj vrsti kriminaliteta, a s ciljem još potpunijeg uspostavljanja i ostvarivanja međunarodne kriminalističke saradnje.

Radi planiranja i preduzimanja preventivnih mera neophodno je takođe, dobro poznavati uzroke i vrste kriminaliteta koji su veoma specifični i zahtevaju poznavanje i širih problema na međunarodnom planu, čak i onih koji su naizgled u daljoj i posrednoj vezi sa kriminalnim ispoljavanjem.

Radi potpunijeg preventivnog delovanja, ukazuje se potreba budućeg organizovanijeg praćenja problema i pojava koje su predmet ove saradnje, uz uključivanje i angažovanje i drugih subjekata u nas koji se, u okviru svoje osnovne funkcije, angažuju uopšte na poslovima sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta.

12. 3. Kriminalističko-policijska saradnja u okviru Evropske unije - Evropol

Kriminalističko policijska saradnja na sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta u Evropi naročito je dobila na značaju ujedinjenjem određenog broja zemalja sa ovog kontinenta u Evropsku uniju i uklanjanjem standardnih graničnih kontrola u okviru nje. Za tako jedinstvenu i relativno homogenu teritoriju nužno je i postojanje policijske organizacije međudržavnog karaktera, kakvu ulogu ima Europol.

Glavni politički podsticaj formiranju Evropola predstavljao je Sporazum iz Mاستrihta. Sporazum o Evropskoj uniji ili Sporazum iz Mاستrihta potpisan je 7. februara 1992. godine u holandskom gradu Mاستrihtu. Njime je stvorena Evropska unija koja je osnovana na bazi prethodnih sporazuma o Evropskoj uniji, čime je, pod jedno međudržavno okrilje stavljeno više različitih oblasti, poput implementacije zajedničke inostrane i bezbednosne politike i pravosudnih i unutrašnjih poslova. Kao takav, sporazum se sastojao od tzv. "Tri stuba". Prvi stub sadržao je dopune sporazuma o Evropskoj ekonomskoj zajednici i sporazuma o Evropskoj komisiji za atomsku energiju (EURATOM), dajući im formalno ime Evropska zajednica. Drugi stub odnosio se na inostranu i bezbednosnu politiku i bio je zasnovan na postojećim međudržavnim procedurama o evropskoj političkoj saradnji. Treći stub obuhvatao je pitanja pravosudnih i unutrašnjih poslova.

Istorijska osnova Evropola bazira se na danas nepostojećoj TREVI grupi, koja je stvorena sredinom sedamdesetih godina XX veka kao odgovor na terorističke pretnje Evropi. Njeno postojanje je bilo neophodno zbog toga što Interpol nije imao praksu da tretira krivična dela političke prirode.

Inicijativu da se stvori ovo konsultativno telo, koje je bilo institucionalizovano u okviru Evropske zajednice, preduzeo je Savet Evrope u Rimu 1975. godine. Odluka o njenom formiranju je postala još važnija godinu dana kasnije, kada su 29. juna 1976. godine u Luksemburgu ministri usvojili rezoluciju koja je imala za cilj da se stvori određeni broj studijskih grupa kao deo jednog tela koje je trebalo da se zove TREVI. Glavni cilj TREVI-ja bio je promovisanje policijske saradnje, u početku na polju terorizma. Članstvo ove grupe je brojalo 12 zemalja članica Evropske zajednice, a grupa je delovala na tri nivoa. Najviši nivo bio je sastavljen od ministara unutrašnjih poslova 12 zemalja članica, koji su vršili sveobuhvatnu političku kontrolu. Ispod ovog nivoa bila je grupa TREVI-a sastavljena od visokih oficira, uglavnom visokih policijskih oficira, civilnih službenika i drugih zvaničnika. Oni su bili odgovorni za političko savetovanje ministara, kao i za koordinaciju rada radnih grupa koje su činile treći nivo.

Ministarski sporazum, kojim je stvoren Centar Evropola za borbu protiv droge (EDU) kao preteča Evropola, potpisan je na sastanku ministara u Kopenhagenu, 1. i 2. juna 1993. godine uz učešće zvaničnika iz TREVI grupe. Sporazum je trebao da bude prelazna mera koja prethodi potpisivanju Konvencije koja bi Evropolu obezbedila legitimnu i pravnu osnovu u skladu s kojom bi on počeo da deluje.

Kako je to istaknuto u Konvenciji, ciljevi Evropola su da pomogne da se poboljša efikasnost država članica u prevenciji i suzbijanju terorizma, ilegalne trgovine drogom i organizovanog kriminaliteta, tamo gde postoje dokazi da su ugrožene dve ili više država članica EU i gde su razmere krivičnih dela takve da garantuju zajednički pristup.

Zadatak koji je bio dodeljen Centru Evropola za borbu protiv droge podrazumevao je da je to neoperativna organizacija zadužena za prikupljanje, analizu i razmenu obaveštajnih podataka u vezi sa trgovinom drogom u Evropi, kao i onih vezanih za srodna krivična dela poput pranja novca. Ostale odredbe sporazuma uključivale su sledeće: imenovanje koordinatora koji će biti na čelu ovog Centra; utvrđivanje ili definisanje jednog ili nekoliko nacionalnih centralnih organa koji će biti zaduženi za razmenu informacija sa ovim Centrom; obavezu svake zemlje da imenuje jednog ili više oficira za vezu koji će biti zaduženi za komunikacije sa njihovim matičnim centralnim nacionalnim obaveštajnim organima u zemljama iz kojih dolaze; proceduru kontrole protoka informacija iz jedne u drugu državu.

Na čelu Evropola nalazi se direktor, a pored njega postoji i Upravni odbor, Zajednička kontrolna služba za zaštitu podataka, Finansijski kontrolor, Odbor za finansije, Oficiri za vezu i Nacionalne jedinice.

Direktora Evropola, na osnovu predloga Upravnog odbora, jednoglasnom odlukom imenuje Savet ministara Evropske unije, za period od četiri godine, uz mogućnost ponovnog imenovanja. Direktor Evropola je, zakonski predstavnik Evropola i za svoj rad odgovara Upravnom odboru čijim sastancima prisustvuje. On je, između ostalog, odgovoran za izvršenje zadataka koji su postavljeni pred Evropol, kao i za upravu, rukovođenje osobljem, razmatranje i izvršenje odluka Upravnog odbora, izradu petogodišnjeg plana, i dr. direktor Evropola, takođe, imenuje službena lica vrši njihovo opozivanje.

Upravni odbor Evropola stvoren je kada je ratifikovana Konvencija i kada je sam Evropol započeo operacije. U njemu se nalazi po jedan predstavnik iz Ministarstava unutrašnjih poslova svake države članice. Odborom predsedava zemlja koja je istovremeno i predsedavajući Evropske unije, a njegovi glavni zadaci, u saradnji sa direktorom, su izrada trogodišnjeg programa za Evropol i godišnjeg izveštaja. Odbor je obavezan da se sastaje dva puta godišnje i samo je Evropskoj komisiji dozvoljeno da kao posmatrač prisustvuje tim sastancima. Pre početka rada samog Evropola, radna grupa Evropola je izvršavala funkcije Upravnog odbora Evropola.

Zajedničku kontrolnu službu čine predstavnici organa za zaštitu podataka, po dva predstavnika iz svake od država članica. Upravni odbor imenuje finansijskog kontrolora i Odbor za finansije, u čijem sastavu je po jedan budžetski predstavnik svake države članice Evropske unije.

Ministarskim sporazumom svaka država članica je bila obavezna da odredi najmanje jedno telo koje je trebalo da deluje kao nacionalna jedinica za datu državu. Određena nacionalna jedinica bila je i jeste jedini provodnik za slanje ili primanje informacija ka, i/ili od Centra Evropola za borbu protiv droge. Svrha različitih nacionalnih jedinica jeste da prikupljaju, obrađuju, sređuju, analiziraju i prosleđuju obaveštajne podatke i informacije od regionalnog, nacionalnog i međunarodnog interesa u vezi sa kriminalom i kriminalcima, kao i da učestvuju u koordinaciji operativnih aktivnosti.

Ciljevi postavljeni pred nacionalne jedinice su:

a) Kombinovanje na nacionalnom nivou operacija prikupljanja informacija, izveštaja o analizi podataka i drugih aktivnosti koje su danas fragmentovane ili rasute;

b) Stvaranje zajedničke nacionalne baze podataka u saradnji sa svim policijskim i sudskim organima i odeljenjima uključenim u borbu protiv trgovine drogom i drugih oblika organizovanog kriminala i/ili omogućivanje efikasnog korišćenja postojećih baza podataka;

v) Olakšati operativne aktivnosti istražnih organa i odeljenja tako što će im se obezbediti najaktuelniji obaveštajni podaci;

g) Stvaranje jednog nacionalnog centralnog kontakta za razmenu informacija na međunarodnom nivou.

Nacionalna jedinica svake države članice ima pravo da dodeli bar po jednog oficira za vezu Centru Evropola za borbu protiv droge, pri čemu Upravni odbor jednoglasno usvojenom odlukom određuje broj oficira za vezu koji će biti postavljen iz svake zemlje. Dužnost je svakog oficira za vezu da zastupa interese svoje nacionalne jedinice unutar Evropola, pa se zbog toga na njih primenjuje nacionalno pravo države iz koje dolaze.

U funkcionisanju Evropola poseban značaj imaju oficiri za vezu koji zapravo predstavljaju neposrednu vezu Evropola sa jedne strane i policije u svojoj zemlji, i njenog kriminalističko-informativnog sistema s druge strane. Glavne dužnosti oficira za vezu ili evropskih oficira za vezu (ELO), koje su zvanično poznate su sledeće:

a) da obezbede Evropolu informacije i obaveštajne podatke do kojih su došle nacionalne jedinice;

b) da informacije iz Evropola prosleđuju nacionalnim jedinicama;

v) da obezbeđuju informacije i daju savete pri analizi informacija vezanih za datu državu.

Zvanični radni jezici Evropola su engleski, francuski i nemački. Evropol se finansira priložima država članica u skladu sa godišnjim bruto nacionalnim proizvodom svake države, ostvarenim u godini koja prethodi onoj u kojoj se određuje budžet, kao i svim drugim prihodima koji pristižu u organizaciju. Koordinator/direktor je obavezan da izradi nacrt budžeta do 31. marta svake godine i da ga najpre podnese Finansijskom odboru Evropola, a zatim Upravnom odboru na odobrenje. Upravni odbor, sa svoje strane, zahteva dvotrećinsku većinu da bi nacrt budžeta bio usvojen. Kada je odobren budžet se upućuje Savetu koji, takođe, zahteva da budžet bude prihvaćen

dvotrećinskom većinom. Budžet Evropola za 1999. godinu iznosio je 14. 999. 500 evra, uz dodatnih 3. 904. 500 evra dodeljenih Kompjuterskom sistemu Evropola.

Sa ratifikacijom Konvencije o Evropolu od strane svih 15 država članica, sam Evropol je teorijski počeo sa radom 1. oktobra 1998. godine. Međutim, on jedno vreme nije mogao da funkcioniše kao što je to predviđeno Konvencijom, s obzirom na činjenicu da nekoliko mera u okviru Konvencije, kao i ratifikacija Protokola o privilegijama i imunitetu zaposlenih u Evropolu nisu odmah usvojeni niti ratifikovani. Stoga je, Evropol praktično otpočeo sa radom 1. jula 1999. godine.

Saradnja policije unutar Evropske unije odvija se na području suzbijanja i sprečavanja terorizma, organizovanog kriminaliteta, trgovine nuklearnim radioaktivnim materijalima, trgovine ljudima, dečije pornografije, krađe i ilegalne trgovine ukradenim vozilima, korupcije i sl. Treba napomenuti da je za policijsku saradnju u okviru Evropske unije, poseban značaj imaju novine koje se odnose na sledeće ustanove: evropski nalog za hapšenje (European Arrest Warrant), evropski dokazni nalog (European Evidence Warrant) i evropski kriminalni dosije (European Criminal Record).

Evropski nalog za hapšenje predstavlja novi oblik krivično-pravne saradnje između država članica Evropske unije, koji je značajno izmenio tradicionalni sistem ekstradicije. Naime, on u odnosu na ekstradiciju u klasičnom smislu, omogućava neposredniju, a samim tim i uspešniju saradnju organa gonjenja, koja se ostvaruje direktnom komunikacijom između organa gonjenja različitih država članica, a ne preko njihovih diplomatskih predstavništva, što znatno ubrzava sprovođenje navedene mere. Evropski nalog za hapšenje se zasniva na Okvirnoj odluci veća Evropske unije usvojenoj 13. juna 2002. godine, koja definiše Evropski nalog za hapšenje, kao sudsku odluku donetu od strane jedne države članice u cilju lišenja slobode i izručenja određene osobe od strane druge države članice, a u cilju vođenja krivičnog postupka, ili izvršenja krivične presude ili druge odluke o lišenju slobode. Okvirnom odlukom su predviđeni uslovi za obavezno i fakultativno izdavanje Evropskog naloga za hapšenje. Obavezno je izdavanje navedenog naloga kada je izvršeno jedno ili više krivičnih dela koja su navedena u Okvirnoj odluci, takođe i za ona dela za koja je od strane države koja izdaje nalog predviđena kazna zatvora od najmanje 3 godine.

Što se tiče rokova za donošenje odluke o izvršenju Evropskog naloga za hapšenje, postoje dve situacije. Prva situacija postoji kada je određena osoba, za koju se nalogom traži da bude izručena, saglasna sa svojim izručenjem, i tada je rok za donošenje odluke o izvršenju naloga 10 dana od prijema naloga. U svim drugim slučajevima rok za donošenje odluke iznosi 60 dana. Takođe, treba napomenuti da je moguće kada to posebne okolnosti slučaja nalažu oba navedena roka produžiti za još 30 dana, uz obavezno obaveštenje države koja je izdala pomenuti nalog o razlozima odlaganja. Obično su to situacije kada bi se izručenjem ugrozilo zdravstveno stanje ili život lica čije se izručenje nalogom zahteva.

Evropski kriminalni dosije, predstavlja zapravo Belu knjigu kriminala u Evropskoj uniji, u koju se razmenom podataka između država članica unose podaci o kriminalnoj prošlosti njihovih državljana.

Evropski dokazni nalog je sudska odluka koja je izdata od strane jedne države članice u cilju pronalaženja i pribavljanja predmeta, dokumenata i raznih dokaznih informacija od strane druge države članice, a u cilju što uspešnijeg pokretanja i vođenja upravnog, prekršajnog ili krivičnog postupka. Evropskim dokaznim nalogom ostvaruje se brža i efikasnije krivično-pravna saradnja između država članica po pitanju konkretnih krivičnih događaja. Nalog se ne može odnositi na:

- a) pribavljanje ličnih dokaza tj. ispitivanje osumnjičenog, okrivljenog, svedoka, ili veštaka;

- b) obezbeđivanje dokaznog materijala sa i iz tela nekog lica, misli se pre svega na DNK uzorke;

- v) obezbeđivanje dokaza primenom tehničkih sredstava pri sprovođenju tajnog nadzora telefonskih linija, ili sprovođenja tajnog nadzora nad bankarskim računima;

- g) slučajeve u kojima je potrebno sprovesti dalje istraživanje tj. prikupljanje ili istraživanje postojećih predmeta, dokumenata ili podataka.

U situacijama kada nije moguće izdati Evropski dokazni nalog države članice mogu za prikupljanje dokaza koristiti postojeće mehanizme međunarodne krivično-pravne pomoći.

BIBLIOGRAFIJA

- Aleksić, Ž., Naučno otkrivanje zločina, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1972.
- Aleksić, Ž., Škulić, M., i Žarković, M., Leksikon kriminalistike, Beograd 2004.
- Aleksić, Ž., Škulić, M., Kriminalistika, Beograd, 2022.
- Balević V., Alibi u kriminalistici i krivičnom pravu, Beograd, 1999.
- Bejatović, S., Krivično procesno pravo, Kultura, Beograd, 1995.
- Belkin, R. S., Kurs kriminalistiki Юныти, Moskva, 2001.
- Bojanić, N., Primenjena forenzika, Sarajevo, 2011.
- Bock, M., Kriminalistik: Einführung in die Lehre von der Kriminalitätsbekämpfung. Berlin: Springer, 2016.
- Bošković, Milo, Kriminološki leksikon, Matica srpska, Novi Sad, 1999.
- Bošković, Milo, Osnovi kriminalistike, Novi Sad, 2007.
- Bošković, Milo, Privredna kriminalistika, Banja Luka, 2009.
- Vasiljev, A. N., Kriminalistika, Moskva, 1980.
- Vodinelić, V., Kriminalistika, otkrivanja i dokazivanja, I tom, Skoplje, 1985.
- Vodinelić, V., i Aleksić, Ž., Kriminalistika, Informator, Zagreb, 1990.
- Dimitrijević, D., Za uspešniji krivični postupak, JRKKP, broj 1/1973.
- Eisenberg, U., Kriminologie. München: Vahlen, 2010.
- Jović M., Krivično pravo-opšti deo, Novi Pazar, 2011.
- Jovičić, D., Šikman, M., Privredna kriminalistika, Banjaluka, 2013.
- Ivanović, B., A., Ivanović, R., A., Kriminalističke procedure, Danilovgrad, 2013.
- Ignjatović, Đ., Kriminološko nasleđe, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Kavgić, A., Mahmutović Dž., Gurda, V., Posebne istražne radnje u krivičnom postupku, Sarajevo, 2022. godine
- Kaiser, G., Kriminologie: Ein Lehrbuch. Heidelberg: C.F. Müller, 2011.

- Kostić, I., Kriminalistička psihologija, Beograd, 2000.
- Korajlić, N., Dautbegović A., Osnovi kriminalistike, Travnik, 2012. godine
- Krivokapić V., i Krstić O., Kriminalistika taktika II, PA, Beograd, 1995.
- Krivokapić, V., Prevencija kriminaliteta, PA, Beograd, 2002.
- Kresoja, M., Kriminalistika, Novi Sad, 2006. godine
- Manjlović, D., Kriminalistička operativa, Beograd, 2010.
- Matijević, M., Marković, M., Kriminalistika, Novi Sad, 2013.
- Marković, T., Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela, Narodne novine, Zagreb, 1977.
- Modly, D., Korajlić, N., Kriminalistički riječnik, Tešanj 2002.
- Modly D., Petrović B., i Korajlić N., Uvod u kriminalistiku, Sarajevo, 2004.
- Modly, D., Uvod u kriminalistiku, Zagreb, 2014. godine
- Pavišić, B., Modly, D., Kriminalistika, Pravni fakultet, Rijeka 1995.
- Pavišić B., Modly, D., i Veić P., Kriminalistika – knjiga prva, Golden marketing-Tehnička knjiga,
- Zagreb, 2006.
- Schäfer, H., Kriminalistik: Praxisorientierte Einführung. München: C.H. Beck, 2014.
- Saferstein, R., Criminalistics: An Introduction to Forensic Science (12th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2015.
- Siegel, L., J., Criminology: The Core (6th ed.), Boston, 2018.
- Simonović, B., Kriminalistika, Kragujevac 2004.
- Stojanović, Z., Perić, O., Krivično pravo, posebni deo, Beograd, 2006.
- Hagan, F., E., Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior. New York, NY: Routledge, 2019.
- Hall, D., E., Fundamentals of Criminal Law: Caught in the Act. Thousand Oaks, CA:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.9(075.8)

343.2(075.8)

MEĐEDOVIĆ, Enver, 1984-

Pravna kriminalistika / Enver Mededović, Ergin Hakić. - Novi Pazar :
Univerzitet, Departman za pravne nauke, 2025 (Kraljevo : Graficolor). - 193 str. ;
24 cm

Tiraž 100. - Bibliografija: str. 191-192.

ISBN 978-86-83074-22-8

1. Hakić, Ergin, 1979- [аутор]

а) Криминологија

COBISS.SR-ID 184003849